

ЕКОНОМИСТИ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ.

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ И ИВАНЪ ПАНДОВЪ

ВАЖНА ПОПРАВКА. Въ миналата книга по недоглеждане е допусната една съществена коректурна грешка. Въ статията на Д-ръ Севдалинъ Пенчевъ върху Частната инициатива и свободата на договаряне на стр. 292 е вмъкнатъ единъ нѣмащъ нищо общо съ идеята на текста пасажъ — цитатъ отъ една книга на г-нъ проф. Мишайковъ — изпадналъ отъ предната статия на Д-ръ Ив. Равковъ. Молимъ г. г. читателитѣ да си взематъ бележка.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ЧЕТВЪРТА КНИГА

I. СТАТИИ	Стр.
Проф. Н. В. Долински — За преценкитѣ въ економическото знание и за политическия характеръ на економическата наука	385
Проф. д-ръ Т. Владигеровъ — Етнографията като източникъ на народостопански познания	407
Гаврилъ Цвѣтановъ — Въздействието на конюнктурнитѣ колебания върху данъчната система	420
Д-ръ Пѣйо Пѣевъ — Целъ и сѣщина на застраховането	429
Цвѣтанъ Б. Стойновъ — Стандардизирането като основенъ методъ на една рационално организирана пласментна политика въ земеделското стопанство	450
Проф. Бойчо П. Бойчевъ — Отчитане на бюджета въ общинитѣ по системата на двойното счетоводство	455
II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Една година на голѣми строителни усилия	471
Петгодишниятъ земеделско-стопански планъ	473
Монополъ на кожата отъ дребенъ добитѣкъ	475
Есенното засѣване въ Бѣломорието	477
Новъ законъ противъ спекулата съ недвижими имоти	477
Монополна търговия съ земеделски произведения въ България	478
Българската външно-търговска политика презъ 1941 година	480
Основна реформа въ тютюновата търговия въ България	484
III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Какво значи военното стопанство?	485
Емисионнитѣ банки на Румѣния и Хърватско	486
Стопанското положение на Англия и Америка	488
Културнитѣ и клирингови промѣни на днешното време	489
На къде отива Британската империя?	491
Най-новата емисионна банка въ свѣта — Украинската	391
IV. КРИТИКИ И РЕЦЕНЗИИ	
Д-ръ К. Тошевъ — Приносъ за изучаване индустриалната политика на България отъ освобождението до Балканската война, Варна, 1941	494
Steuerpolitische Ideale (Finanzwissenschaftliche Forschungen, H. 5) von Friz Karl Mann, Jena 1937, S. XII + 364	495

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. „Економистъ“ зачита свободата на сътрудницитѣ си при изказванитѣ отъ тѣхъ мнения, смѣтатѣки, че само така се дава възможностъ за всестранно обсъждане на застъпванитѣ теми.

Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ двуколоннитѣ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитѣ статии се хоноруватъ. Хонораритѣ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изпращатъ на авторитѣ единъ месецъ следъ излизането на всѣка книга.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно. Годишниятъ му абонаментъ е 200 лева, платими наведнажъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева.

Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизане на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:

Сп. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.

Пощенска чекова смѣтка № 4444, Варна.

СПИСАНИЕ НА Д-ВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТѢ ВИСШЕТО ТЪРГ. У-ЩЕ — ВАРНА.

Печатница „Стопанско развитие“, ул. „Веслецъ“ 5, София — 1941/1375

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ЗА ПРЕЦЕНКИТЪ ВЪ ЕКОНОМИЧЕСКОТО ЗНАНИЕ И ЗА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ХАРАКТЕРЪ НА ЕКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА

отъ

ПРОФ. Н. В. ДОЛИНСКИ

Въ връзка съ свѣтовнитъ събития, които ние преживяваме и като свидетели, и като съучастници, и които нѣматъ равни на себе си въ свѣтовната история, както по своя масщабъ, така и по дълбочината си, констатираме се и много интересни процеси въ областта на научното знание. Редица научни положения и твърдения, които сж се смѣтали за безспорни и като че ли установени за винаги, се подлагат на една основна ревизия, която, както изглежда, ще доведе до коренно преустройство на нѣкои клонове на науката. Това важи особено за социалнитъ науки и, въ частностъ, за теорията на економическата наука.

Въ систематиката и методологията на научното знание отдавна се е заякчила представата за принципалната разлика между теоретичнитъ и политически клонове на социалнитъ, въ частностъ, на економическитъ науки. Теоретическитъ науки сж науки за познаване на сжществуващото, които иматъ за целъ, както самото установяване на сжществуващитъ явления — идиографическиятъ клонъ на теоретическото знание, така и установяването на тѣзи правилности и закономерности, които пораждатъ съответнитъ явления и опредѣлятъ тѣхното по-нататъшно сжществуване и развой — номографическиятъ клонъ на теоретическото знание. Политическитъ науки сж науки не за сжществуването, а за дълженствуващото, не за това, което е, а за това, което трѣбва да бжде. Поради това, въ противоположностъ на теоретическитъ науки въ различнитъ имъ варианти, политическитъ науки сж науки нормативни, науки не за *lege lata*, а за *lege ferenda*. Разбира се, между тѣзи два клона на научното знание, т. е. между теоретическитъ и политическитъ науки, има опредѣлена връзка и зависимостъ, но при все това, всѣки отъ тѣзи клонове има своитъ специфични особености, които опредѣлятъ логическия самостоятеленъ съставъ на всѣки отъ тѣхъ, защото има очебийно дълбока разлика между позицията на економиста-теоретикъ, който разяснява какъ сж възниквали известни стопански процеси и явления, какви сж тѣхнитъ характерни особености и какви постоянства, закономерности или закони се наблюдаватъ по отношение на тѣхното сжществуване и развитие, и позицията на економиста-политикъ, който подлага на разглеждане въпроса, въ каква насока трѣбва да се промѣни сега сжществуващия стопански порядъкъ, за да

се реализира една или друга, призната за желана, стопанска целъ. При разглеждане на явленията отъ първото гледище може да се постигне известно единство въ научното знание, защото по този начинъ всѣки економистъ се стреми къмъ една обща задача — установяването на каузални или функционални връзки между явленията и се основава върху сжщия логиченъ апаратъ на мислене. Съвсемъ другояче стои работата при втория начинъ на разглеждане явленията, когато се постави въпроса за осъществяване на известни задачи, за въплотяване на известни идеи и стремежи, които се опредѣлятъ отъ економическата политика. Тукъ не може да не изпъкне различието въ възгледитѣ и схващанията на отдѣлнитѣ лица, различие, което възниква както по отношение на самитѣ цели, така и по отношение на срѣдствата за начинитѣ и пжтищата за осъществяването и постигането дори и на еднакви цели.

Голѣмитѣ научни трудности, на които се натѣква економическата политика като научно знание, се заключаватъ тѣкмо въ това, че тя е въ по-голѣма или въ по-малка степенъ свързана съ въплотяване на човѣшкитѣ стремежи, които винаги и необходимо нсятъ върху себе си печата на субективността, защото задъ всѣки човѣшки стремежъ стои единъ идеалъ, къмъ който човѣкъ се стреми, а тѣзи идеали сж толкова различни, колкото различни сж отдѣлнитѣ човѣшки личности. По такъвъ начинъ въ економическата политика се вмѣква по необходимостъ субективизмътъ и не може да се постигне единството на научното знание, което се реализира въ теоретическото економическо знание. Това поставя въпроса, дали изобщо при казанитѣ условия може да сжществува економическата политика като наука, въпросъ, който е предизвикалъ много и остри борби въ научнитѣ кръгове и който въ наши дни наново и въ нова форма пакъ се повдига. Преди да преминемъ къмъ сегашната постановка и начини на разрешение на този въпросъ, ние ще се спремъ много накратко на историята на въпроса за оправдаността на научнитѣ твърдения, които почиватъ върху оценкитѣ, тѣй като тази история сама по себе си е доста поучителна и тѣй като резултатитѣ на тази история тѣкмо сега сж предметъ на нови спорове.

Луиджи Косса още презъ седемдесеттѣ години на миналия вѣкъ се е спрѣлъ подробно върху спороветѣ, които се водятъ по въпроса за ползата или вредата отъ економическата наука, и идва до заключението, че всички упрѣци и нападения противъ политическата економия и економическата политика се основаватъ върху грѣшки и недоразумения, защото, както казва той: „Накрая, последната група противници на политическата економия, която се подраздѣля на две противоположни партии, я обявява за политически опасна на това основание, че тя изглежда на еднитѣ:

1. анархистична, т. е. враждебна на принципа за властта, и за създателка на административния нихилизъмъ; и на другитѣ:

2. реакционна, т. е. враждебна къмъ равенството и прогреса.

Преди всичко, може да се отговори, както на еднитѣ, така и на другитѣ, че тѣхнитѣ възражения не засѣгатъ економическата наука, която нито напада, нито защищава принципитѣ на управление, колкото и да сж тѣ добри или лоши, но се ограничава само съ обяснение на явленията, поради което, следователно, нейнитѣ доктрини могатъ да бждатъ отговарящи на истината или погрѣшни, но не полезни или опасни. . . Поради всичко това, струва ми се, можемъ да направимъ извода, че антипатията, която хранятъ къмъ политическата економия представителитѣ на край-

нитѣ течения: емпирицитѣ и доктринеритѣ, индивидуалиститѣ, социалиститѣ и утопиститѣ, може да се разглежда, като косвено доказателство за теоретическата и практическа ползност на нейнитѣ учения¹⁾.

Презъ 80-тѣ години на миналия вѣкъ Luijo Brentano се изказва въ своитѣ лекции въ Шрасбургъ извънредно решително, че „научното изследване“ трѣбва да бѣде напълно свободно отъ ценностни сѣждения, като подчертава, че науката за народното стопанство има работа само съ това, „което сѣществува“, а не съ това, „което трѣбва да бѣде“. Това си становище той е изложилъ, обаче, много по-късно въ международното списание „Cosmopolis“ подъ надсловъ „Die Meinungsverschiedenheiten unter den Volkswirtschaftslehrern“²⁾. Една година, преди това, презъ 1866 г., Максъ Веберъ посочва изрично въ предварителната забележка къмъ своя докладъ „Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik“, че „политическиятъ“ му изложение сѣ ненапълно научни; а сѣ научни само въ „единъ специаленъ смисълъ“. По сѣщото време, а именно презъ 1897 г., Вернеръ Зомбартъ подробно обосновава въ статията си „Ideale der Sozialpolitik“, че чистата наука има единствена задача да открива каузалнитѣ връзки на емпирическия свѣтъ и превишава компетенцията си, щомъ като започне да доказва, че бѣдешето е правилно или необходимо.

Както се вижда отъ казаното, по това време Брентано, Максъ Веберъ и Зомбартъ сѣ заемаха еднаква и при това компромисна позиция по този въпросъ, като сѣ защищавали едновременно, както строго емпирично-научното изследване, така и „даване научни съвети“, т. е. установяване на цели и преценки. Скоро, обаче, между тѣхъ възникватъ разногласия, които идватъ отъ това, че за Максъ Вебера и Зомбарта това е преходно състояние на компромисъ, което тѣ мѣчно понасятъ и отъ което скоро се стремятъ да се освободятъ, а за Брентано това положение е нормално и трѣбва да се запази и занапредъ. (Характерни сѣ за това състояние на компромисъ следнитѣ доста безпомощни твърдения на Зомбарта въ посочената статия: „Макаръ „науката“, дори ако това е „новата нѣмска националъ-економия“, да не може да установява идеали за политическо поведение, напротивъ, това могатъ да правятъ нейнитѣ представители“.)

Отказътъ отъ компромиса и заемането на една крайна позиция по този въпросъ става презъ 1904 г. Това е станало въ връзка съ поемането на издаването на списанието на Brauns Archiv отъ Max Weber, Sombart и Jaffé, които, по този поводъ, излизатъ съ тържествена декларация, въ която изразяватъ становището си за невъзможностъ на преценки въ научното знание, което становище се подкрепява още и съ специалната статия по този въпросъ, напечатана въ сѣщата книжка на това списание³⁾. Дебатитѣ, станали презъ 1909 г. и презъ 1913 г. въ заседанията на Verein für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik даватъ най-пълния изразъ на раздвоението на мненията по този въпросъ. Както се

¹⁾ Луиджи Косса — История економическихъ учений, Кіевъ и Харьковъ 1900, стр. 104—105, 106.

²⁾ Cosmopolis, 1896 Aprilheft, 11. Bd.

³⁾ Archiv für soziale Gesetzgebung, 1897, 10

⁴⁾ Max Weber, Sombart und Jaffé-Geleitwort in Archiv für Sozialwissenschaft, Neue Folge, J. Bd., 1904, SS. 1 ff. Max Weber — Die „Objektivität“ der sozialwissenschaftlichen und sozialpolitischen Erkenntnis, ebenda.

знае, дебатитѣ презъ 1909 г. сж станали въ връзка съ доклада на Е. Phlippovich на темата „Das Wesen der volkswirtschaftlichen Produktivität und die Möglichkeit ihrer Messung“, а презъ 1913 г. дискусиата се е водила направо по въпроса за ценностнитѣ съждения¹⁾).

Движението противъ вмѣкването на политиката въ състава на научното знание все повече се засилва. Литературнитѣ представители на това движение могатъ да се подраздѣлятъ на следнитѣ две групи учени, които сжщевременно се борятъ и съ Verein der Sozialwissenschaft und Sozialpolitik за неговитѣ стремежи въ областта на социалната политика.

Първата група се образува отъ економиститѣ, които критикуватъ етическата насока на економическата наука и школата на катедеръ-социалиститѣ за тѣхната едностранчива защита на интереситѣ на наемнитѣ работници, която недостатъчно взема подъ внимание интереситѣ на другата страна. Наредъ съ това, тѣ сж на мнение, че неумѣрената социална политика не може да се съгласува съ основитѣ на съвременното стопанство и заплашва неговитѣ производителни сили. Тази група учени е не толкова принципиаленъ противникъ на економическата, специално на социалната политика, колкото е противъ едностранчивата, споредъ нейното схващане, насока на тази политика, която защитава работническото въ ущърбъ на другитѣ социални групи и уврежда съ това цѣлото народно стопанство. Като видни представители на тази група може да се посочатъ такива учени-економисти, като Julius Wolf, R. Ehrenberg, Pohle, Andreas Voigt и други. Съ редица статии, публикувани въ Zeitschrift für Sozialwissenschaft, списание, създадено отъ J. Wolf, а сжщо така и въ редица книги, посоченитѣ автори атакуватъ „политизирующия“ методъ на политическата економия (споредъ израза на Pohle) и обичая да се прикриватъ съ авторитета на науката опредѣлени стопанско-политически предположения и пожелания. Авторитѣ, които спадатъ къмъ тази група не сж толкова принципиални противници на економическата политика, като наука, колкото сж противници на опредѣлена насока на економическата политика, което се основава на известни етически начала и се стреми къмъ защита на интереситѣ на работническата класа по пътя на тѣй наричаната социална политика.

Въ противоположностъ на възгледитѣ на първата група, авторитѣ, влизащи въ втората група, сж хора, които поддържатъ исканията и стремежитѣ на Verein für Sozialpolitik, т. е. смѣтатъ за възможно и за нужно подобрието положение на работническата класа по пътя на социалната политика, но поради методологическитѣ си схващания сж противници на това, щото тѣзи тѣхни стремежи да се представятъ като научни такива. Тѣ настояватъ решително да се прокара рѣзка разграничителна линия между економическата теория, като научно знание, и економическата политика, която не може да претендира на такава квалификация. За тази целъ тѣ се впускатъ въ методологически изследвания на социалното знание и въ особеностъ на економическата наука. Именно тази научна група, водена отъ Werner Sombart и Max Weber, е турила на принципиална основа обсъжданieto на цѣлия този комплексъ отъ въпроси и е стигнала до изводитѣ, които до неотдавна сж били общо-признати въ економическата наука.

¹⁾ Cp. Schriften des Vereins für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 132 Bd. 1910, а сжщо така: Ausserungen zur Werturteilsdiskussion in Ausschuss des Vereins für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, als Manuskript gedruckt 1913.

Още въ първитѣ си научни трудове (въ Marx-Studien отъ 1893—1894 г. и въ статията „Ideale der Sozialpolitik“, напечатана въ 1895 г. въ VII томъ на списанието „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“), Werner Sombart подлага на научно изследване цѣлата проблема за етическитѣ оценки въ економическата наука и идва до крайния изводъ за недопустимостта на такива оценки, като се опира върху принципитѣ на теорията за познанието.

Много години следъ тѣзи си първи работи Werner Sombart се връща къмъ сѣщия въпросъ за допустимостта на преценкитѣ въ економическата наука, като заема решително отрицателно становище по този въпросъ. А именно, на Иенския съборъ на Verein für Sozialpolitik презъ 1909 г. е билъ подложенъ на проучване и обсъждане въпроса за стопанската производителностъ. Sombart подчертава, че обсъждането на този въпросъ е отговорна дата въ историята на дружеството за социална политика, тъй като дискусията по въпроса за производителността въ народно-стопанския смисълъ повдига и нѣкои основни проблеми за метода на економическата наука. „Ние стоимъ предъ въпроса, казва той, какво изобщо разбираме подъ понятието економическа наука... Въпросътъ се свежда къмъ това: при економическото разглеждане на проблемитѣ, до колкото то е и иска да остане научно, трѣбва ли да се включатъ преценкитѣ, какъ трѣбва да сж обосновани тѣ, предимно етически обосновани, или тѣ трѣбва да бждатъ изключени!“ ... Той е решителенъ въ своето становище, че преценкитѣ трѣбва да бждатъ изключени изъ економическата наука, тъй като тѣ не позволяватъ едно обективно разбиране на това, което съществува и съ това се пречи на основната задача на научното познаване, което се състои въ установяване и обективно доказване на съществуващитѣ нѣща.

Особено значение придобиватъ, въ това отношение, възгледитѣ на Max Weber, който се спира върху проблемата за обективността на социално-научното и социално-политическото знание и стига до заключението за безусловната необходимостъ на рѣзкото отдѣляне на социалната наука, като логическо-мислително подреждане на фактитѣ, отъ социалната политика като изложение на повече или по-малко субективни идеали. Постоянното смѣсване на научното изясняване на фактитѣ и на винаги необходимата субективна преценка на фактитѣ е била и е една отъ най-вреднитѣ особености на социалнитѣ науки, въ особеностъ на економическата наука. Тъкмо економическата наука има задължението да посочва, че науката се свършва тамъ, кждето се адресиратъ не къмъ разума, а къмъ чувствата, т. е. когато започва да приказва не човѣкътъ на мисълта, а човѣкътъ на волята. Max Weber рѣзко протестира противъ това смѣсване на обективнитѣ и общозначими научни положения съ винаги субективнитѣ и не можещи да претендиратъ на общоважимостъ лични идеали, не защото той отрича последнитѣ, а защото тукъ става една фалшификация и измама: личнитѣ възгледи се гримиратъ подъ научни положения, за да бжде заблудено недостатъчно подготвеното и критически невъзпитано съзнание. Тъкмо защото всѣки човѣкъ не само има право, но и е задълженъ да има своитѣ идеали, Max Weber се опѣлчава противъ опита да се заблуждаватъ хората, като се излагатъ субективнитѣ възгледи на отдѣлно лице, като ужъ обективно твърдение на научното знание. „Основанието, поради което азъ възставамъ извънредно остро и при всѣка възможностъ дори педантично противъ смѣсване на

това, което трѣбва да бѣде, съ това, което е, не е въ това, че азъ подценявамъ въпроса за задължителното (Sollen), но тъкмо обратно: тъй като азъ не мога да понасямъ, когато проблеми отъ свѣтовно значение, отъ най-голъма идеална важностъ, въ известенъ смисълъ най-високитѣ проблеми, които могатъ да раздвижатъ човѣшката душа, щото тѣ тукъ да се преобразуватъ въ технически-стопански въпроси за „производителността“ и да ставатъ предметъ за дискусия на специална дисциплина, каквато е политическата економия.“ (Max Weber — *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, S. 419).

Максъ Веберъ открито и рѣзко подчертава, че той, както и неговитѣ единомишленици по този въпросъ, възразяватъ само противъ смѣтане на социалната политика, „като мислително подреждане на фактитѣ“, съ социалната политика, „като изложение на идеали“. Но това по никакъвъ начинъ не трѣбва да се смѣта като изразъ на неговото отричане на самитѣ тѣзи идеали. Напротивъ: и той и неговитѣ съмишленици сж ревностни защитници на основнитѣ идеали на социалната политика, защото за „тѣхъ, въпрѣки различието отъ другитѣ възгледи, се явява като целъ защитата на физическото здраве на работническитѣ маси и възможността за по-значителното имъ участие въ материалнитѣ и духовнитѣ блага на нашата култура“ . . . Но „емпирическата наука никого не може да научи, какво той трѣбва, а само — какво той може и, при известни обстоятелства, какво той иска.“ Само религията е въ състояние да освои съдържанието на културнитѣ ценности съ достоинството на етическитѣ заповѣди, които иматъ безусловно значение и общо признание. „Сждбата на културната епоха, която е вкусила отъ древното на познанието, е да знае, че ние не можемъ да схванемъ смисъла на свѣтовнитѣ явления отъ най-свършенитѣ резултати на тѣхното изследване, а трѣбва да бждемъ въ състояние сами да го създадемъ, че „свѣтогледи“ никого не могатъ да бждатъ продукти на успѣшното опитно знание, но че най-високитѣ идеали, които най-могъщо ни подбуждатъ, се създаватъ въ всички времена само въ борба съ други идеали, които сж също така свещени за други лица, както нашитѣ сж свети за насъ.“¹⁾ Изразъ на сждитѣ идеи дава Sombart въ следнитѣ прочути думи: „Хората живѣятъ за ценности и умиратъ за тѣхъ, ако това се налага. Но ценноститѣ не се доказватъ.“ (Die drei Nationalökonomien, S. 84).

Тѣзи възгледи на Max Weber и Werner Sombart сж били възприети отъ голѣма частъ на ученитѣ-економисти и, може да се каже, сж станали *communis opinio doctorum*. Така, напр., Adolf Weber въ своята встъпителна речъ въ Кьолнския университетъ казва: „Социално-економическата наука не може да изказва общозначими твърдения за дължното (Sein-sollen) въ практическия и въ политическия животъ. Поради това, трѣбва да се отрече етическата социална економия въ този смисълъ . . . Практическата економическа политика не е наука, а изкуство, и щомъ като встъпва въ областъта на политиката, преподавателътъ на економическата наука трѣбва повече отъ всѣки другъ пътъ да има пълна представа за това, че той е преминалъ границата между науката и учението за изкуството.“

Сжщо така признава и Karl Diehl въ своята „Theoretische Nationalökonomie,“ и въ статията „Das wesen der Volkswirtschaft und der Volks-

¹⁾ Max Weber — Die Objektivität sozialwissenschaftlichen und sozialpolitischer Erkenntnis (*Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, 1922. S. S. 159, 154).

wirtschaftslehre, sowie Methoden, Richtungen und Systeme der Volkswirtschaftslehre“ (Wörterbuch der Volkswirtschaft, hrg. von Ludwig Elster, 4. Aufl., 3. Bd.), че економистът, като представител на науката, загубва това си качество, когато излиза вън от качеството си на политикъ, дори и стопански политикъ. Във първия томъ на посочената негова система той казва: „Да рекапитулираме казаното: доколкото национал-економистът излиза като стопански политикъ, той не може да има претенция, че установява строго научни положения, съ които трѣбва да се съгласи по научни основания всѣки другъ економист-специалистъ; той се напраща при това, сжщо така, както, въ края на краищата, и политикътъ отъ личнитѣ мнения, отъ опредѣлени етични или други идеали. . . Когато економистътъ навлиза въ областта на економическата политика, той трѣбва винаги да подчертава, че при това той по необходимостъ трѣбва да навлезе въ областта на личнитѣ оценки и трѣбва да се пази да не създаде впечатление, че той предлага на своитѣ слушатели или читатели научни истини. . . Учениятъ економистъ има всички основания да проявява изобщо известна въздържаностъ по отношение на политическата дейностъ. Ако той все пакъ смѣта за умѣстно да участва въ политическитѣ борби, той трѣбва да не оставя никакви съмнения относно това, че при тази му дейностъ не може и дума да става за обективна наука.“ (S. S. 131, 132, 137).

Излизайки отъ свършено други схващания и вървейки по съвсемъ други пѣтища, къмъ аналогични изводи стига авторътъ на философско-методологическата щудия за чистата економия, Josef Back. Макаръ че той съзнателно се въздържа отъ по-задълбочено навлизане въ проблемитѣ на природата на економическата политика, заслужава да се посочатъ неговитѣ указания за сжщността на този клонъ на економическото знание поради интереснитѣ и оригинални схващания на автора по този въпросъ. Въ неговата книга „Die Entwicklung der reinen Ökonomie“ (Jena, 1929, S. 242 – 243) той пише: „Чистата економия обхваща освенъ ейдетическата теория на стопанството и история на стопанството още и една трета дисциплина: ейдетическата стопанска политика. За да не затрудняваме нашитѣ изследвания, ние отбѣгваме преднамѣрено да се впускаме въ обсъждане на проблемитѣ, които засѣгатъ тази дисциплина. Сега само бѣгло ще ги посочимъ.“

Ейдетическата економическа политика е неразривно свързана съ разбирането на стопанството, като възможностъ на нашето сжществуване. Сжществуването, като такова, е въ сжщностъ отговорното предъ себе си възможно битие (Heidegger). Това означава не само, че отъ волята на битието зависи схващането на неговитѣ възможности, но сжщо така, че на него е предоставено да реши какви възможности му се предоставятъ. Сжществуването обхваща различни осмислени възможности, между които и възможността да бже насочено то срещу собственото си битие. Тази последна възможностъ не е само една отъ възможноститѣ, но такава, която винаги се насочва къмъ осжществяване. До колкото сжществуването обхваща тази възможностъ, то ни се представлява като „загиващо“ („verfallendes“) сжществуване. Така, то може да се овладѣе отъ тъмнитѣ инстинкти, мрачнитѣ страсти, фиксъ-идеитѣ и т. н. Колкото повече прогресира развитието на човѣшкото сжществуване, толкова по-многобройни сж възможноститѣ на неговия упадѣкъ. Макаръ че чисто формално погледнато, обхващането на всички възможности за сжще-

ствуване да е осмислено, т. е. разбрано, обяснимо отъ положението на битието, но материално разглеждано, не всѣко обхващане на възможноститѣ на сѣществуването е осмислено. Теорията на стопанството и историята на стопанството обхващатъ отнапредъ съвокупността на стопанскитѣ възможности на нашето сѣществувание: тѣ усвояватъ чисто формаленъ начинъ на разглеждане. Поради това, тѣ не могатъ да задоволятъ напълно жизненото състояние и жизненитѣ необходиминости на нашето сѣществувание и изискватъ допълнение отъ ейдетическата стопанска политика. Последната изследва, отъ материална гледна точка, съ какви сѣществени предпоставки е свързано осѣществяването на осмисленитѣ жизнени възможности на сѣществуването, какъ могатъ да се откриятъ тѣзи възможности и да се осѣществятъ чрезъ оформяващи разпореждания. Стопанската политика не трѣбва да заимствува своитѣ гледни точки отъ нѣкои субективно-ценностни възгледи, но да ги развие, изхождайки отъ жизненото състояние на нашето сѣществувание. Като ейдетическа дисциплина, тя доста се различава отъ всѣкидневната стопанска политика“.

Това относително единство въ възгледитѣ за неполитическия характеръ на економическата наука и за недопустимостта на преценкитѣ въ нея не е траело дълго време. Реакцията срещу това схващане и стремѣжътъ да се признае научниятъ характеръ на включванитѣ въ економическата наука преценки водятъ началото си отъ два извора. Първо се подчертава, че всѣкакво економическо знание, т. е. не само економическата политика, но и политическата економия, има по необходимостъ телеологически характеръ, т. е. изхожда отъ представата за целитѣ, които трѣбва да се реализиратъ; отъ друга страна, твърди се, че у всѣки народъ има известна обща нравствена основа, която подхранва общитѣ идеали, така че често пѣти включванитѣ въ науката нравствени преценки загубватъ характеръ на лични и субективни схващания и тежнениа, а отразяватъ напластилитѣ се нравствени норми на цѣль народъ, които само се формулиратъ отъ отдѣлнитѣ по-просвѣтени представители на този народъ.

Преди още тѣзи възгледи да се сгъстятъ до такава степенъ, че да се кристализиратъ въ сегашното схващане на частъ отъ съвременната економическа наука, че последната е, по своята основна сѣщностъ и природа, политическа наука, ние срѣщаме вече доста отдавна по-скромни наченки на тѣзи възгледи и то у видни представители на германската економическа наука. Така, напримѣръ, въ широко разпространения „Grundriss der politischen Okonomie“ Eugen von Philippovich пише: „Регулярноститѣ, които се наблюдаватъ въ емперическото народно стопанство могатъ да ни доведатъ до това да разбираме промѣнитѣ въ него, като необходимъ продуктъ на опредѣлени предпоставки. Тѣзи промѣни въ организацията на човѣшкото стопанство почиватъ, обаче, както и цѣлитъ исторически животъ, до голѣма степенъ на планомѣрната, съзнателна намѣса на самитѣ хора въ хода на развитието. И въ съвременната епоха изпѣкватъ стремѣжитѣ, които искатъ да предизвикатъ промѣни въ учрежденията, които служатъ за обезпечение и разпредѣление на богатата въ обществото. Може да бѣде научно изследвана и тази целесъобразна намѣса на хората въ хода на народно-стопанското развитие, нейнитѣ крайни основания и нейната ценностъ; нѣщо повече: може дори да се признае, като крайна и висша задача на науката за

народното стопанство, установяването на целитѣ, къмъ които се стремятъ и трѣбва да се стремятъ хората въ организацията на производството и разпредѣлението на богатата. Това прави економическата политика". (16-то издание, стр. 42). Ако отъ казанитѣ думи на Филиповича следва, че преценкитѣ сж не само нѣщо допустимо въ економическата наука, но дори осъществяватъ висшитѣ нейни задачи, то не помалко решително въ полза на политиката се изказва и другъ виденъ деецъ на германската економическа наука, Wilhelm Lexis въ неговата „Allgemeine Volkswirtschaftslehre.“ Теоретическата наука за народното стопанство трѣбва да наблюдава движението и да извлича заключения отъ наблюденията. Тя трѣбва да установява въ своята областъ, какво е, какво става и какъ това става и да запазва, при това, строгата обективностъ на чисто емпирическа наука. Специално изследване се прави върху економическата история и економическата статистика.

Като наученъ резултатъ на тѣзи изследвания се получаватъ известни общи опитни положения относно въздействията на държавнитѣ мѣроприятия, които често, сжщо така, могатъ да бждатъ съ полза приложени и за бждещето, поради което на науката за народното стопанство се възлага и практическа задача, която, обаче, по съображения на целесъобразностъ се прехвърля върху специаленъ клонъ на науката, върху економическата политика. На нея се пада задачата да преценява стопанско-политическитѣ и социално-политическитѣ мѣроприятия, препоръчвайки единитѣ, като полезни, и преценявайки внимателно другитѣ. Подобни преценки трѣбва да се основаватъ изключително върху обективното използване на научния опитъ, независимо отъ каквото и да е влияние на кръстосващитѣ се взаимно частни интереси. Но, разбира се, тѣ рѣдко могатъ да се даватъ съ пълна сигурностъ, защото често не може да бжде точно опредѣлено съотношението на причинитѣ и последствията въ наблюдаванитѣ факти. . . И представителитѣ на науката сж често не-свободни отъ безсъзнателни субективни предубеждения. Ржководната идея за науката трѣбва, обаче, да бжде само една: възможно най-ефективното съдействие за общото благо. Разбира се, не винаги съществува единодушие за това, какво трѣбва да се смѣта като истински интереси на обществото въ всѣки даденъ случай. Поради това, и научнитѣ групировки могатъ да се намиратъ добросъвестно въ взаимни противоречия относно такива случаи. Безусловно се налага, обаче, науката да си оставя свободна отъ влияния на заинтересованитѣ групи, които много биха искали да прокарватъ своитѣ разбирания подъ флага на науката. Економическата политика, фактически, се намира въ всички държави предимно подъ господството на партитѣ съ своитѣ особени стопански интереси. Ако отдѣлната партия сама по себе си не е достатъчно силна, за да наложи самостоятелно своята воля, то тя се обединява съ нѣкоя друга за обща тактика. Науката трѣбва да се задоволява при такива обстоятелства да учи, какво „трѣбва да бжде“ споредъ нейното обективно обосновано убеждение и нейнитѣ учения нѣма да останатъ безъ действие дълго време и тогава, когато се отнася за социално-политически въпроси, които иматъ не само стопанско значение, но и политическо такова. Економическата политика може принципиално да бжде ограничена съ въпроситѣ на стопанската целесъобразностъ, но тъй като въ основата на всѣка човѣшка дейностъ, като такава, лежи етическата оценка, то необходимо е да се диференцира, като особена практическа наука „народно-стопанското учение за

морала". (Allgemeine Volkswirtschaftslehre, zweite verbesserte Auflage, Leipzig — Berlin, 1913, S. 25—26).

Отъ друга страна, нѣкои автори повече подчертаватъ телеологичекия, т. е. насоченъ за осъществяване на предварително поставени цели, характеръ на економическата дейностъ, поради което и економическата наука, и като теория на стопанството, и като стопанска политика, има такъвъ телеологически характеръ. Това правятъ, напимѣръ, Alfred Ammon и Siegfried Budge. Изказвайки предварително нѣкои възгледи на Sombart, върху които ние ще се спремъ по-нататѣкъ, Ammon смѣта, че науката за народното стопанство се стреми да създаде една „телеологическа“ система, т. е. да подреди отдѣлнитѣ отношения на народното благосъстояние, като има предвидъ тѣхното целесъответствено значение за народното благосъстояние. Тукъ изпъква разликата между економическата наука и другитѣ опитни науки, по-специално наукитѣ за природата. Като тѣхъ, економическата наука се стреми да обхване и да познае фактитѣ и тѣхнитѣ взаимоотношения и да ги подреди въ съгласие съ известна единна гледна точка. Но последното става тукъ отъ гледна точка на една практическа целъ, когато въ повечето други опитни науки, въ особеностъ въ наукитѣ за природа, това става отъ чисто възрителна, „теоретическа“ гледна точка. Поради това, науката за народното стопанство и „чистото“ учение за народното стопанство не е „теоретическа“ наука въ строгъ логически смисълъ, а тя е „практическа“ наука или по-добре „техническа“ наука. Но все пакъ тя не е „техническа“ наука въ смисълъ на технически науки за природата, които учатъ прилагането къмъ опредѣлени практически цели на знания, придобити въ теоретическитѣ науки за природата. На такива науки биха съответствували „приложнитѣ“ науки за народното стопанство. Поради това, че економическата наука прокарва „телеологическото“ подреждане на фактитѣ въ противоположностъ на чисто „теоретическото“, тя може най-добре да се характеризира, като „телеологическа“ наука. Това не трѣбва, обаче, да се разбира въ такъвъ смисълъ, че противопоставянето на телеологическия и на теоретическия характеръ на знанието е идентично съ отричането на причинното разглеждане на стопанскитѣ явления. Напротивъ: връзката на явленията въ обществения животъ е сжщо такава, както и въ природата. Но въ общественитѣ явления насъ ни интересува повече връзката, разгледана отъ гледището на нашитѣ цели, а въ природнитѣ явления — какъ тѣ сжществуватъ сами по себе си, т. е. независимо отъ нашитѣ цели. И въ двата случая ние имаме каузално свързани редове явления, само че въ единитѣ явления имаме „чисто“ каузални редове, т. е. подредени само по закона на причинността, въ другитѣ пъкъ — телеологически насочени каузални редове, т. е. подредени отъ гледна точка на нашитѣ цели.

Въ отличие отъ „чистото учение за народното благосъстояние“ или науката за народното стопанство, „приложното учение за народното благосъстояние“ или народно-стопанската политика представлява каузално подреждане не на фактитѣ, а на общественитѣ мѣроприятия или „норми“. Тя запитва: какви обществени мѣроприятия и въ съответствие съ това какви норми трѣбва да се прокаратъ, за да се постигне възможно по-голъмо народно благосъстояние. Но така поставенъ въпроса означава въ сжщностъ какви обществени мѣроприятия, респективно норми, сж до-
статѣчни причини за настъпване на максимално народно благосъстояние,

т. е. ние имаме пакъ една каузална връзка, но телеологически насочена каузална връзка, но не на истински факти, а на подлежащи за осъществяване мислими факти. Тъй като, обаче, учението за срѣдствата за постигане на тѣзи цели може да почива само върху учението за причинитѣ изобщо, то учението за економическата политика се опира върху учението за народното стопанство, а дветѣ тѣзи учения съставляватъ части на общото учение за народното стопанство¹⁾.

Логическата близостъ между економическата теория и економическата политика изпъква и у Siegfried Budge, когато той подчертава общата телеологическа основа на дветѣ научни дисциплини, напримѣръ, съ следнитѣ изрази: „Въ теорията на националната економия или на народното стопанство става дума за установяване на каузалнитѣ връзки спрямо дадената единъ пътъ за винаги целъ, т. е. за целъ, която не изисква по-нататъшни изследвания, а именно възможно най-добро осигуряване на обществото съ богатата. Положенията на нашата теория, която трѣбва да установи това, което е, образуватъ необходима основа за разрешаване на въпроса, какъ трѣбва да действува обществото въ всѣки отдѣленъ случай, за да постигне познатата ни целъ. Учението за целесъобразната дейностъ на обществото възъ основа на познания, придобити посрѣдствомъ теорията, ние наричаме практическата национална економия или политика за народното стопанство.“²⁾

Тукъ се повдигатъ вече въпроси отъ областта на логиката на научното знание или, както се нарича този отрасълъ на знанието, отъ областта на наукознанието. Въ това отношение заслужава да се спремъ на възгледитѣ на W. Sombart за различнитѣ насоки въ економическата наука, който ги проучва не отъ историческо гледище или въ хронологическа последователностъ, но се стреми да сведе различнитѣ разбирания на економическата наука къмъ крайнитѣ основи на познанието. Споредъ Sombart съществуватъ три основни установки въ науката за стопанството; които той различава и характеризира като национална економия, която насочва (*richtende*), която подрежда (*ordnende*) и която води къмъ разбиране (*verstehende*). Много мъчно е да се дадатъ адекватни български термини на тѣзи понятия на Зомбартовата класификация, поради което ние по-нататъкъ ще се ползуваме съ неговитѣ нѣмски термини.

Първата учи не толкова за това, което съществува, колкото за това, което трѣбва да бѣде въ противоположностъ на този отрасълъ на економическата наука, който иска да познае връзкитѣ на действително съществуващия животъ и да ги обясни, т. е. въ противоположностъ на „експликативната национална економия“, *richtende* национална економия е една „нормативна“ дисциплина, защото тя иска да постигне познанието на „правилното“ стопанство, т. е. стопанството, което съответствува на известни идеални масщаби.

Втората се стреми къмъ познание на това, което е. Съ стремежа къмъ общозначимостъ на резултатитѣ на тѣхнитѣ изследвания, тя отхвърля всичко, което носи метафизически черти. Това дава възможностъ да се приложатъ къмъ науката за стопанството сжщитѣ методи, които съ успѣхъ се прилагатъ и въ наукитѣ за природата: свеждайки материала на своето проучване къмъ изчислими и измѣрими факти, т. е. къмъ лишени

1) P. Alfred Ammon-Grundzüge der Volkswohlslandslehre, erster Teil, Jena 1926 S. S. 30—32.

2) Siegfried Budge — Grundzüge der theoretischen Nationalökonomie, Jena 1925, S. 2.

отъ качествени различия данни, тѣ искатъ да установятъ економически закони, подобни на законитѣ на природата по своето логическо сѣщество.

Третата не иска нито да бѣде метафизика, нито да заимствува отъ наукитѣ за природата своитѣ начини на изследване, но да прилага собствената си методика, която да съответствува на обекта на нейнитѣ проучвания. Тя иска да бѣде опитна наука, наука за култура и социология, защото областта на нейнитѣ изследвания спада къмъ опредѣлена въ пространството и времето действителностъ, защото тя е наука за човѣка, като носителъ на духовенъ животъ и защото нейния обектъ, стопанството, е частъ на човѣшкото общество. Бидейки наука за разбиране на стопанскитѣ явления, тя обхваща въ себе си три вида разбирания: 1. разбиране смисъла на стопанскитѣ явления, т. е. на идеитѣ, които лежатъ въ основата на стопанството и на стопанската система; 2. разбиране на нѣщата, т. е. разбиране конкретното въ състава на стопанството, като исторически процесъ; 3. разбиране душевния животъ на хората, т. е. разбиране и проникване въ мотивитѣ на действащитѣ въ стопанството хора.¹⁾

Това разбиране на Зомбарта включва въ състава на економическата наука и такива направления на економическото знание, които по-рано, въ епохата на борбата противъ оценкитѣ въ науката, той заедно съ Max Weber решително е отричалъ. Наистина, и сега Зомбартъ само характеризира, какви подходи къмъ стопанството могатъ да се срѣщатъ и фактически въ историческия процесъ на развитието на економическата наука се срѣщатъ, като мисли, че *Verstehende Nationalökonomie* най-вече подхожда за стопанството, като клонъ на културния животъ. Но все пакъ Зомбартовото учение за тритѣ економии е симптоматично за този обратъ въ разбирането на природата на економическата наука, който въ нашето време се наблюдава въ редица държави, въ особеностъ въ Германия. Не по-малко характерни свидетелства за тѣзи приближаващи се промѣни въ възгледитѣ на германската наука за природата на економическото знание се виждатъ въ това, че въ най-мѣродавнитѣ германски речници за економическа наука — *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* и *Wörterbuch der Volkswirtschaft* — въ статитѣ на економическата наука или направо се признава, че оценкитѣ въ економическата наука не представляватъ достатѣчна основа за отричане на научния имъ характеръ или това се изказва въ по-мекъ, въ по-ретуширана форма. Така, A. Voigt пише: „Ако не би било едноформенното стопанско поведение на хората, то не биха били възможни нито народното стопанство, нито науката за стопанския животъ. Сѣществуването на науката за народното стопанство, което сѣществувание не може да се отрече отъ който и да е скептикъ, е доказателство, че и въ тази областъ сѣществуватъ общи правила за воля и за поведение, че и тукъ субективизмътъ възпира, разбира се, обективността на сѣжденията, но не и тѣхната общозначимостъ.“²⁾

Авторътъ на статията въ *Wörterbuch der Volkswirtschaft*, Karl Diehl е билъ винаги на мнение, че оценочнитѣ сѣждения не трѣбва да влизатъ въ състава на економическата наука, както вече сме отбелязали това по-горе. Съ казаната статия въ речника K. Diehl малко смекчава това си становище, като казва: „Трѣбва да се прибави, че никой

¹⁾ Werner Sombart — *Die drei Nationalökonomien*, München — Leipzig, 1930

²⁾ A. Voigt — *Volkswirtschaft und Volkswirtschaftslehre*, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, IV. Auflage, 8. Bd.

отъ противниците на оценочните сждения въ економическата наука не мисли за това да отстрани отъ науката за стопанството разяснението на такива въпроси. Ние твърдимъ само, че разяснението на проблемите на економическата теория и тѣзи на економическата политика има различенъ наученъ характеръ. Само онѣзи проблеми отъ нашата специалностъ, които иматъ за целъ разяснение на битието на стопанството и неговите каузални връзки, могатъ да бждатъ наука въ еднозначенъ и обективенъ смисълъ; по въпросите за това, което трѣбва да бжде, напротивъ, винаги се присъединява субективната преценка¹⁾

Новото схващане за логическата природа на економическата наука, като политическа наука, схващане, което не иска да скжса напълно и безусловно съ предишните представи за логически различния съставъ на економическата теория и економическата политика, а, напротивъ, да подчертае общия политически характеръ на всички части на економическото знание и на самото економическо знание, като такова, това ново схващане е тѣсно свързано съ възтържествуването на националъ-социалистическата идеология въ Германия. Ако националъ-социалистическия мирогледъ е политически-практически изворъ на ставащия сега обратъ въ германската економическа наука, то наредъ съ него трѣбва да се подчертае и научно-теоретическия изворъ на това движение, който е неразривно свързанъ съ научната дейностъ на известния германски економистъ Friedrich von Gottl — Ottilienfeld. Това налага необходимостта да се спремъ, макаръ и въ много обща форма, на възгледите на последния.

Преди четиридесетъ години въ първата си научна публикация „Der Wertgedanke, ein verhülltes Dogma der Nationalökonomie“ (Jena 1897), Gottl влиза въ борба съ господстващия възгледъ и схващания на економическата наука и дава първите си научни формулировки на основните економически понятия, рѣзко различни отъ приетите въ економическата наука. Gottl избира тази теория за ценността като типиченъ и характеренъ примѣръ на имажинерните проблеми, съ които е пропита цялата економическа теория. Последната се е откъснала напълно отъ живия животъ, като е издигнала между науката и живота една барикада отъ думи, които сж станали истински господаръ на економическата наука. Самото наименование на втората по хронологически редъ работа на Gottl е боевъ възгласъ противъ господстващата въ економическата наука власт на думите, която прѣчи на науката да вижда истинското зърно на проблемите подъ луспата на празните думи. „Die Herrschaft des Wortes (Untersuchungen zur Kritik des Nationalökonomischen Denkens)“, така се казва излъзлата презъ 1901 г. втора работа на Gottl, която съ самото си наименование посочва въ какво авторътъ обвинява съвременната економическа наука и съ какво той ще се бори: съ господството на думите и за връщане на науката къмъ истинските проблеми на стопанския животъ. Gottl не иска съ своята работа да увеличи безбройната редица на економическите трудове, които предприематъ наново ревизия на основните економически понятия, а призовава къмъ ревизия на основното економическо разбиране. Последното трѣбва да напусне сегашното схващане за стопанството, като откъснатъ отъ цялкупния животъ свѣтъ на придобиване на блага и да се научи правилно

¹⁾ K. Diehl — Das Wesen der Volkswirtschaft und der Volkswirtschaftslehre, sowie Methoden, Richtungen und System der Volkswirtschaftslehre, Wörterbuch der Volkswirtschaft, iv. Auflage, 3. Bd., 1933, S. 865.

да вижда стопанството, като недѣлимо свързано съ цѣлокупния социален животъ — „стопанството като животъ“ т. е. че „стопанството е оформяване на съвмѣстния животъ на хората въ духа на трайното съгласуване на нуждитъ и тѣхното покритие“ („Wirtschaft und Wissenschaft“, Jena 1931, 2 Bd., S. 1349).

Ние не можемъ да се спираме тукъ върху редица допълнителни учения и понятия на Gottl, като напримѣръ, върху неговитѣ учения за образитѣ или оформявания на неговитѣ учения за основни ѣ отношения на съвмѣстния човѣшки животъ и т. н., тъй като това сж самостоятелни теми, разглеждането на които би ни отдалечило много отъ тукъ поставената задача. Посоченитѣ по-горе основни принципи на Gottl сж достатъчни, за да разберемъ неговитѣ схващания за економическата наука като политическа наука. Тѣзи си схващания той е изложилъ въ последнитѣ си работи въ сборника на статии: „Theorie blickt in die Zeit“, Jena 1939, въ особеностъ статията „Wirtschaftswissenschaft als politische Wissenschaft“, и въ книгата „Wirtschaftspolitik und Theorie“, Berlin 1939. Тукъ наново Gottl се бори съ господстващитѣ направления на економическата наука, които въ своя стремежъ къмъ чиста наука само изтъкватъ тѣхната откъснатостъ отъ действителния животъ, като противопоставя на тѣхъ своето схващане за политическия характеръ на економическата наука, което е въ пълно съгласие съ живата действителност. Gottl категорически отрича самата възможностъ да се схваща изобщо економическата наука като неполитическа наука, защото въ самитѣ си основи науката за народното стопанство е недѣлимо свързана съ стопанската политика. Това може да се докаже съ обстоятелството, че самото пораждане на стопанството отъ нестопанскитѣ състояния на съвмѣстния човѣшки животъ води къмъ политика и именно къмъ стопанска политика, която се осъществява отъ органитѣ на властѣта, като съ това цѣлия стопански животъ израства отъ „властния“ коренъ. Никога понататъкъ не се отдѣля стопанството отъ тази публично-правна основа, не се скъсва връзката между стопанството и политиката. Дори тѣзи школи на економическата наука, които сж смѣтали, че тѣ не сж политически учения, сж заблуждавали себе си. По-скоро може, напримѣръ, да се отрече научния характеръ на Рикардовата школа, отколкото нейния неполитически характеръ. Крайната целъ на нейната економическа политика е била тъй наричаната „економическа свобода“, която означавала фактически неограничената свобода на предприятията да печелятъ. Макаръ че, въ сжщностъ, това е била една политика, която се е стремела да унищожи самата политика, осъществяването на идеята „не ме закачай“ е оформявала стопанския животъ по пѣтя на законодателството и администрацията. Класицитѣ сж били много добри майстори, когато се изисквало да турятъ въ правилни отношения тѣхнитѣ теоретически учения съ тѣхната своеобразна економическа политика, която, макаръ че не искала да бѣде политика, запазвала политическия характеръ на тѣхнитѣ теоретически учения. Схващайки стопанството като самостоятеленъ свѣтъ, който се подчинява само на собственитѣ си закони, като нищо напълно откъснато отъ народа и държавата, тѣ отричатъ каквото и да е въздействие върху стопанството. „Така се получава едно съзидателно сътрудничество между чуждата въ живота теория, противната на живота стопанска политика и свѣтогледътъ, който стои задъ тѣхъ, и който не отговаря на истинския животъ“.

Въ духа на общитѣ си научни схващания и на цѣлия си свѣтогледъ е и следното изискване, което се предявява отъ Gottl-Ottlilienfeld къмъ университетски ѣ преподаватели по економически науки при обсъждане на новъ учебенъ планъ за изучаване на економическитѣ науки: „Той изисква единъ новъ духъ отъ всички установени отъ него лекционни курсове. Всѣки отъ тѣхъ на свой редъ трѣбва да учи, че стопанството не трѣбва повече да се разбира отъ гледище на пазара или дори на предприятието, а отъ гледището на народа. Сериозността на това изискване не трѣбва да се замѣглява и отъ това обстоятелство, че повечето курсове запазватъ още старото си наименование. По никакъвъ начинъ не трѣбва, обаче, да става така, че новото име да бѣде само единъ параванъ за старата, повече или по-малко фатална, насока на духа. Новиятъ учебенъ духъ възлага върху насъ, преподавателитѣ на висшитѣ училища, почетното задължение съ всички наши сили да съдействуваме затова, щото, преподаването на економическитѣ науки да върви щастливо въ кракъ съ творческата борба за това истинско народно стопанство, което осъществява същевременно нѣмския социализмъ.“¹⁾

Отъ последнитѣ редове изпква вече връзката на ученията на Gottl съ схващанията на националъ-социологическата идеология, която се състои въ отричане на отчуждената отъ живота абстрактна наука; въ борбата срещу економическитѣ схващания, излизаци отъ индивидуализма; въ признанието на господстващото значение на общността спрямо индивида, като общността се мисли циментирана отъ расови и национално-държавни елементи; въ подчертаването на нравственитѣ основи на общността и въ формулировката на политическия характеръ на економическата наука, която излиза отъ общитѣ и задължителни за всички нравствени преценки. Отъ посоченитѣ бѣгли забележки за учението на Gottl ясно се вижда, че подчертанитѣ току-що четири сж тѣзи принципи, за които той отдавна се бори. Сега ще посочимъ също така и това, че сжщитѣ идеи поддържатъ и представителитѣ на националъ-социализма. За тази цель ние предаваме по-нататъкъ възгледитѣ на нѣколко германски економически писатели, които стоятъ на почвата на националъ-социализма.

Така напримѣръ, H. G. Schachtschabel се спира въ интересната си книга „Ein System der Wirtschaftslehre. Ein Beitrag zur Frage nach der Wirtschaftslehre der gestalteten und geordneten Wirtschaft (Jena 1940), върху историята на економическитѣ учения презъ течението на нашия вѣкъ и установява, че множество спорове и полемики, които характеризиратъ економическата наука на тази епоха (полемиката за метода, спороветѣ за преценкитѣ и т. н.) сж изразъ на дълбоката криза, която разяжда науката за стопанството. Спирайки се върху съвременнитѣ разногласия въ германската економическа наука, той казва: „Вѣроятно и тази „криза на економическата наука“ би останала също така безплодна и би се свършила съ обща умора, както и нѣкои други полемики въ научно-стопанскитѣ изследвания. Но този пътъ кризата е преминала, поне въ Германия другояче, и именно не поради намѣсата отъ страна на самата наука, но напротивъ — отъ страна на политиката. Превратѣтъ въ мировъзрението, който е настѣпилъ чрезъ националъ-социалистическата революция въ всички области на живота, изисква и новъ духовенъ редъ въ науката на стопанството²⁾. Убеждението, че стопанскитѣ образувания

¹⁾ Eckhardt — Das Studium der Wirtschaftswissenschaft, 1935, S. 33 ff.

²⁾ Cp. H. G. Schachtschabel — Zum Umbruch in der Wirtschaftslehre, Die neue Wirtschaft Ig. VI. Heft 17, S. 4 ff.

и стопанският редъ на съвременността никакъ не могат да се обяснятъ съ традиционнитъ стопански учения, решително губи почва и намира въ Германия своя съответенъ изразъ въ постулата за политическа наука — политическото оформяване и уреждане на германското стопанство възъ основа на единния миросгледъ и споредъ насочванията на авторитарното държавно водителство, настоятелно изисква своето изясняване, обосноваване и тълкуване чрезъ науката за стопанството. За това се налага, науката за стопанството да признае единното политическо общо оформяване и заедно съ това оформяването и уреждането на стопанството отъ държавата и да учи изследването на така оформеното и уредено стопанско битие, като изразъ на политическата воля и на духовната позиция, която лежи въ нейната основа“ (стр. 23—24).

Heinz Brauweiler въ книгата си „Wirtschaftslehre als politische Wissenschaft“ (München und Berlin, 1938 г.) подчертава, че той не е академикъ и дори не е економистъ по основната си специалностъ. Това го освобождава отъ редица традиционни задължения на економиститъ-академици и му развързва ръцетъ и устата, за да изказва свободно своитъ схващания на националъ-социалистъ за економическата наука. Въ това си качество, той, преди всичко, опровергава твърденията, че националъ-социализмътъ е врагъ на теоритическата наука изобщо и спрямо економическата наука, въ частностъ и въ особеностъ, но той е врагъ на опредѣлени форми на науката и на известни насоки на економическата наука. „Националъ-социализмътъ е, по собственото си признание, едно движение, една борба. Неговата борба е борба на живия народъ за осъществяване на своята субстанция и на своето расово съдържание. Това движение се носи отъ съзнанието за отговорността на оформения човѣшки духъ въ историческата народна общностъ. По таквъ начинъ, националъ-социализмътъ не трѣбва да се разбира като абстрактна теория или като догматико-универсална система. Той отхвърля най-решително поставянето му на обща плоскостъ за преценка заедно съ подобни учения и системи... Но националъ-социализмътъ не е неприятелъ на науката, нито е съ предубеждение спрямо научнитъ стремежи за изследване и наука, но е неприятелъ само на безплодната, чужда на живота наука. Той изисква науката да служи на живота, на народната общностъ, да провѣржава и да потвърждава тя правилността на своитъ възгледи и учения съ изискванията на живота. Той изисква да важи за науката сжщото това, което важи за всички останали видове професионална дейностъ; само служба на народа, която дава честъ и оправдание за сжществуване... Националъ-социализмътъ изисква, поради това, по право отъ областитъ на научното знание, които се занимаватъ съ явленията на народния животъ, преди всичко, единъ новъ методъ и едно ново учение, и това важи за науката и за ученията за държавата, за народа, за правото, за възпитанието, но преди всичко за науката и ученията за стопанството“ (стр. 7, 8).

Какво означаватъ тѣзи изисквания за изследванията на економическата наука, а въ особеностъ за нейното преподаване, това се вижда много ясно, както отъ посоченитъ вече съображения на Cotti, така въ още по-рѣзка форма отъ следнитъ думи на E. Wiskemann, казани на вече споменатата конференция на преподавателитъ въ висшитъ стопански училища. „Науката за народното стопанство — и това звучи почти като безсмислица — е станала жертва на економическата епоха, която въ стремежа си къмъ общъ максимумъ на печалби не е създадала нищо друго,

освенъ противоположностъ на интереси, на съсловия и на класи. Поради това, естествениятъ и нравственъ жизненъ редъ на народа се е разцъпилъ още въ самия си коренъ. Обновата на нашата специалностъ е могла да настъпи само вследствие въковния обратъ, обоснованъ отъ Адолфъ Хитлеръ и отъ националъ-социализма, които само създадоха въ Германия наново възможностъ на народностно-политическо съвмѣстно живѣне на всички германци. Предстоящата учебна реформа не е нищо друго, освенъ логическа последица отъ духа и формата на националъ-социализма за науката за жизнената нужда, отъ една страна, и за силитѣ на живота и на производителността, отъ друга страна, които ние наричаме обикновено „наука за народното стопанство“. Нашитѣ стремежи ще се насочватъ къмъ това, да се обоснове наново истинско политическо учение за народното стопанство. Либералното и марксистското учение за народното стопанство е обусловено въ основата си отъ материалнитѣ количества, националъ-социалистическото пъкъ се опредѣля отъ борящия се и творящъ човѣкъ и неговитѣ общности и надъ всичкитѣ общности съ народностна общностъ. Националъ-социалистическото учение за стопанството не е природно-закономѣрно въ смисълъ на тази закономѣрностъ, която господствува надъ мъртвата материя. То е произпълнено и напоено съ народностния духъ, който, разбира се, се подчинява на биологическитѣ и исторически закони, които иматъ за предпоставка волята и идеитѣ. Това е хероичниятъ духъ, който севернитѣ народи сж винаги имали за пжтеводна нишка, този духъ на труда, на задължението, на саможертвата за общността, който може да повдигне и стопанския животъ далечъ надъ сферата на само материалния и инстинктивенъ животъ и спекула. Този духъ проличава сега въ Германия отъ новитѣ принципи на правото и нравствеността, макаръ че той е само въ началото на своето развитие. Крайната целъ е цвѣтящото социалистическо национално отбранително народно стопанство, т. е. довеждащо до висшето развитие и справедливото разпредѣление на всички вътрешни народностни сили на водителството и производителността. Само въ рамкитѣ на тази високо поставена народностна целеустановка и на тази целъ насъ ни интересуватъ въпроситѣ за действията, които обикновено предизвикватъ известни мѣроприятия въ областта на стопанството, т. е. стопанската теория въ тѣсенъ смисълъ. Съ други думи казано: нашето мислене за народностния редъ е отбранително и въ областта на стопанството. Ние трѣбва да мислимъ и да оформяваме, изхождайки, първо, отъ народа, а не отъ държавата, както е било при меркантилизма и камерализма, но, преди всичко, не отъ стопанството, като самоцель. Ние, ученикѣ-економисти, се задоволяваме съ древния, като въчностъ, въпросъ, какъ човѣкътъ и народитѣ преодоляватъ жизнената нужда съ помощта на жизнената сила и съ изкуството на тѣхната техника. При това насъ ни интересуватъ, както признаваме това, материалнитѣ срѣдства, но все пакъ само дотолкова, доколкото тѣ служатъ на човѣка и на неговата общностъ“.

Служебното предназначение на науката изобщо, на економическата наука въ особеностъ, много ясно проличава отъ горната програма на преподаване на економическитѣ науки. Признава се единствената върховна ценностъ, на която трѣбва да служатъ всичкитѣ прояви и дейностъ на хората. Економическата наука трѣбва да служи на народностната общностъ въ своята областъ на действие, т. е. въ областта на преодоляване на жизненитѣ нужди. При такова разбиране на економическата

наука и нейните задачи и цели, не може да съществува различие между економическата теория и економическата политика — всички се обединяват и се покриват в общо-служебната, в едино-политическата предпоставка на всички науки изобщо и на науката за стопанството в частност и в особеност. Това се признава открито от представителите на германската економическа мисъл на съвременността, които се борят за новата економическа наука, в която да изчезне предишния разкол между теория и политика. Във встъпителната си лекция в Лайпциг, Hans-Jürgen Seraphim се спира върху ръководните идеи на новата теория на народното стопанство, като намира, че „задачата на пробиващата си път германска наука за народното стопанство е да се преодолее фаталния разкол чрез органическото общо разглеждане и с това не само да се извоюва наново на теорията на народното стопанство онова значение, на което тя по необходимост трябва да претендира в системата на западната наука, но същевременно и така да обособи научната стопанска политика, та да престане тя да бъде откъсната от теоретическата основа на наука за изкуство, която води отделно съществуване и която с конструктивните си построения едва позволява да се виждат заслужаващите значение връзки с теорията“.¹⁾

Измежду онези, които ревностно се борят за политическия характер на економическата наука, в последно време особено се издига с редица свои трудове Wilhelm Vleugels²⁾, на чиито възгледи ние още сега ще се спрем. Vleugels изрично подчертава, че неговото основно становище относно природата на економическото знание, като политическа наука, се е оформило под непосредственото въздействие на този могъществен обрат на германския живот, който се е явил в резултат на национал-социалистическото преустройство на Германия. Така, например, това ясно проличава от следното признание на автора: „Ние видяхме, че позицията за свободата на науката от преценки е изчезнала в епоха, когато вратата в общосвързващите преценки е изчезнала в значителна степен. Пълното осъществяване на този обрат, който може да върне наново науката към изпълнение на цялостната ѝ задача, е станало възможно благодарение на човъка, който е възвръщан наново на нацията вратата в общите задължения към народностните ценности и задачи — Адолф Хитлер“.³⁾

Когато отсъствието на един единен общ и обхващащ цял народ идеал е водило към разпокъсаност на обществените стремежи и тежнения; когато, поради това, възгледите на отделните лица и групи са се оформявали, като противоположни и често враждебни пар-

¹⁾ Казаната встъпителна лекция е напечатана в списанието Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Januar 1937, гл. стр. 247 и сл.

²⁾ Гл. следните негови трудове: „Die Kritik am wirtschaftlichen Liberalismus in der Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre, München und Leipzig, 1935; „Die Volkswirtschaftslehre als politische Ökonomie und die formale Wirtschaftstheorie“, Stuttgart 1936; „Über Wesen und Bedeutung des „Politischen“ in der Wirtschaftswissenschaft“ (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Bd. 149, Januar 1939); „Gustav v. Schmoller und die Ethischpolitische Theorie der Volkswirtschaft“ (Schwollers Jahrbuch, 62, Jahrbuch, 11. Halbband, Berlin 1938); „Über Leistung, Schwächen und Tatsächliche Bedeutung der deutschen (Österreichischen) Nutzwertlehre“ (Schwollers Jahrbuch, 61. Jahrg., Juni 1937; „Zur Gegenwartsfrage der deutschen Volkswirtschaftslehre“, Jena 1939.

³⁾ Гл. Академическата лекция, четена на празника в Бонския университет: „Über die Wende von der „wertfreien“ zur ethisch-politischen Wissenschaft“. Zur Gegenwartsfrage der deutschen Volkswirtschaftslehre S. 13.

тийно-политически схващания, тогава изискванията за чистота на науката от преценките, които по необходимост сж били субективни и партийни, сж не само напълно разбрани, но и оправдани. Но от момента, когато всички стремежи на цѣлокупния народъ сж се кристализирали въ единъ морално-политически идеалъ, отъ тогава економическата наука трѣбва да стане наново политическа наука, защото нейнитѣ преценки сега сж свободни отъ всѣкаква субективностъ и партийностъ, а напротивъ сж обективенъ изразъ на общонародни схващания. „Предимно по-младото поколѣние е изнесло въ формата на искане националъ-социалистическата мисль за „политическа“ наука, когато по-старитѣ, опасявайки се отъ, обикновеното за тѣхъ, отождествяване на „политическото“, а често и на мировъзреническото изобщо съ партийно-политическото, сж пожертвували бастиона на свободата отъ преценките само следъ като сж се убедили, че признаването на политическия характеръ на науката не може да се схваща като отказъ отъ обективността и отъ стремежа къмъ истината. Въ течение на тѣзи разяснения ясно изпѣква, че установениятъ политически характеръ на науката за стопанството се е схващалъ не само като изискване за целенасоченостъ на науката, която служи на народната общностъ, но сжщевременно като установяване на необходимостта на обяснението, което съответствува на фактическата дейностъ на народа и въ стопанството, а освенъ това още като резултатъ и необходимостъ на мисленето на човѣка, който съ непреодолимо принуждение се стреми къмъ вътрешно единство“. (Ib., стр. 27) „Съ това е тѣсно свързано, че изискването на „свободата отъ преценките“ на науката е било именно необходимо за партийно разпокъсаната епоха . . .“ (Ib. стр. 44) „Само преминаването къмъ „политическата“ наука въ посочения по горе смисль, която напълно съзнава своята дейностъ, несъмнено позволява последователното изграждане на пълнозначната система на истинска наука за народното стопанство, и въ това се състои наистина значението на този превратъ, което не може лесно да се омаловажи. Азъ съмъ подчертавалъ това многократно и сжщо така открито съмъ признавалъ, че лично азъ съмъ задълженъ на великото германско движение на съвременността, което е съдействувало решително на проникване въ факта на необходимото политическо обоснование на нашата наука . . .“ Vleugels цитира следното твърдение на Vogel, къмъ което и той безрезервно се присъединява: „Синтезътъ между партийната политика и обективната народно-органична целеустановка е станалъ възможенъ въ рамките на съвременното велико германско духовно движение, което при своето разпространение върху цѣлия народъ въ имперската областъ е изпълнило понятията „национално“ и „социално“ съ това жизнено-необходимо съдържание, което се издига отъ първоначалната „партийно-политическа сфера въ сферата на обективното познание, тъй като последното обхваща като едно единство цѣлостенъ народъ и държава.“¹⁾

Vleugels намира, че при това науката не загубва своята обективностъ, но само престава да бжде неутрална спрямо такива въпроси, кждето такава неутралностъ не може и не трѣбва да се спазва. „Така разбрано, става дума не за отричане на обективността на науката, но за отричане на неутралитета. Последниятъ ослѣпява учения, като такъвъ, спрямо ранга на тѣзи ценности, които трѣбва да се признаватъ, като имащи обектив-

¹⁾ E. H. Vogel — Politik und Wirtschaftswissenschaft, S. 69.

но значение, и онѣзи псевдоценности, които сж обосновани на повече или по-малко лично признание. Предишната наука е приемала последнитѣ сжщо така неутрално, което означава неизбѣжно, че тя ги е признавала, като „научно съ еднакъвъ рангъ“. Сжщо за това се е грижилъ и Weber — безъ да се гледа на крайнитѣ му погрѣшни решения —, а именно, че „учениитѣ може извънредно да си улесни работата и че поради това свободата на катедрата за произволнитѣ изказвания, излизащи отъ личнитѣ и груповитѣ интереси, може да предизвика това обезценяване на ценноститѣ, което разрушава самитѣ основи на нашия животъ“.¹⁾

Това отстраняване на въпроситѣ за степенитѣ на ценноститѣ, като неизбѣжна последица отъ неутралитета на свободната отъ преценки економическа наука, прави самата наука много постна: научната областъ при това се ограничава въ създаване на простъ, лишенъ отъ смисълъ инструментариумъ, но съ това не може да се осъществи истинския смисълъ на науката. Чистотата на научнитѣ твърдения се плаща много скъпо: отстраняването на въпроситѣ за смисленото значение и за ценностната степенъ на социално-стопанскитѣ явления, като извъннаучни и свѣрхнаучни, довежда свободната отъ преценки економическа наука до не-научно разглеждане на проучванитѣ отъ нея въпроси. Тѣй като всѣка човѣшка постѣпка е винаги резултатъ на съзнателно или безсъзнателно решение, поради което винаги притежава етическо-положително или отрицателно-ценностно качество, стопанскитѣ явления не сж дѣлими отъ етическитѣ и политическитѣ си съставни части. Съ това се опредѣля необходимостта на оценкитѣ въ економическата наука, съ това се предопредѣля нейния етико-политически характеръ. Още преди близу половинъ вѣкъ това е било много ясно формулирано отъ G. Schmoller въ неговата берлинска ректорска речъ презъ 1897 г. („Wechselnde Theorien und feststehende Wahrheiten im Gebiete der Staats-und Sozialwissenschaft und die heutige deutsche Volkswirtschaftslehre“), въ която той между другото казва следното: „Както всичкитѣ ни чувства, представи и мисли винаги се обединяватъ въ фокуса на единното самосъзнание, така трѣбва всѣки духовно по-високо стоящъ човѣкъ да дойде до практическо и теоретическо единство въ себе си, всѣки ясенъ мислителъ и учителъ да стигне до единното заключение въ себе си мировъзрение“.²⁾

Това единство опредѣля и необходимостта на етико-политическото или мировъзренческото обоснование на економическата наука. Безразлично е, дали този обратъ въ економическата наука се характеризира като „политическо“ или „социално-етическо“ или „мировъзренческо“ обоснование на тази наука. Все пѣкъ, повече основания има да се характеризира економическата наука като политическа, не само защото това е връщане къмъ чистия и първоначаленъ смисълъ на думитѣ, съ които исторически се е характеризирала економическата наука, но и защото економиката и политиката съставляватъ недѣлимитѣ съставни части, както на жизнената действителностъ на стопанската дейностъ, така и на науката за тази дейностъ. Но политическиятъ характеръ на економическата наука има не само този смисълъ, че тази наука е необходимо етико-политически обоснована, но и следнитѣ два други смисъла. Това е изискването, щото при

¹⁾ W. Vleugels-Zur Gegenwartslage der deutschen Volkswirtschaftslehre, S. 13.

²⁾ Посочената речъ на Schmoller е била напечатана по-нататѣкъ въ сборника на неговитѣ статии: „Über einige Grundfragen der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre“, Leipzig 1898, S. 322.

обяснение на стопанските явления науката за стопанството винаги да има предвидъ народа, като истински носителъ на тази стопанска дейностъ, и второ, да се оползотворяватъ научно-економическите знания, служейки на практическите задачи на нацията.

Vleugels посочва, че тѣзи разбирания за политическата насоченостъ на економическата наука не сж нѣщо ново за последната, защото тѣ характеризиратъ и ученията на такива автори, които обикновено се принаватъ за представители на „чистата“ економическа теория. Така, на-примѣръ, водачътъ на австрийската школа или на школата за предѣлната полезностъ, Friedrich v. Wieser, посочва така задачитѣ на економическата наука, че не остава никакво съмнение за нейния политически характеръ. Най-важната теоретическа основа на съвременната економическа политика е признанието на държавното призвание къмъ отбраната и голѣмата слава на нѣмската наука се състои въ това, че тя е намѣрила това и е пречу-пила пътя на класическата догма. Съвременната наука не се е опитала до сега да даде на съвременната политика нейните пълни теоретически основи и да замѣсти здраво очертания класически принципъ на нена-мѣсата съ сжщо така здраво очертания новъ принципъ“. (стр. 287)

„Здравата съвременна економическа политика трѣбва да противопостави на извънредното капиталистическо господство осигуряването на максимално достижимата обществена полза като върховна повеля, а завършената теория за полезността ще може да ѝ посочи, при какви предпоставки тази повеля се осъществява, а при какви — тя е погрѣшна“ (стр. 289.¹⁾)

Съ това ние бихме могли да привършимъ тази си работа, която има за целъ да посочи новитѣ вѣяния въ учението за природата на економическата наука. Но ние не бихме изпълнили напълно безпристрастно задачата си, ако не бихме посочили същевременно, че и измежду защитниците на политическата природа на економическата наука има доста съмнения и опасения за сждбата и бъдещето на економическата наука при тази ѝ нова ориентировка. Тѣзи тревожни грижи придобиватъ толкова по-голѣмо значение, че тѣ се изказватъ отъ самитѣ проповедници на новото разбиране на економическата наука и се изказватъ не като една абстрактна възможностъ, а въз основа на вече осъществили се реалности. Така Vogel пише следното въ увода на цитираната по-рано негова работа: „Едновременно въ интересъ на нашата наука трѣбва да се изкаже пожеланието, именно младото поколение на ученикѣ да се насочатъ наново и предимно къмъ позитивното, теоретично и каузално-аналитично изследване на економическите явления и нейната проблематика, вмѣсто предимно да се задържатъ само върху принципалните „задачи и цели на науката за народното стопанство“ и предлаганите отъ тѣхъ методи. Много е интересенъ, но никога не довеждащъ до завършекъ потока на произведенията за напояване на економическата наука съ „стопанския епосъ“, за нейната социологическа и мировъзренческа ориентировка, за целеориентираната теория“ и видоветѣ на тѣзи цели, за принципалната „политическа насоченостъ“ на стопанските науки, — потокъ отъ

¹⁾ Fr. v. Wieser-Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft, 2. Aufl., Tübingen 1924. Броятъ на съответните цитати лесно може да се увеличи; така на-примѣръ, на стр. 289 се привеждатъ редица случаи, когато държавата трѣбва да се противопостави на едрия капиталъ въ неговитѣ стремежи да печели безъ той да извършва водачески функции, които само могатъ да оправдаятъ неговитѣ печалби; на стр. 294 се оспорва възможността да се противопоставятъ държавата и народа, като рѣзко се подчертава, че самото оправдание на държавата е въ службата на народното благосъстояние и т. н.

произведения, които напомнят за това, което е било нѣкога при борбата за преценитѣ". Въ резултатъ на това страда изследването на истинскитѣ стопански явления, за голѣма неизгода на истинската наука за народното стопанство и нейнитѣ учения. „Така, както и въ другитѣ области на живота, махалото наново се е насочило въ другата крайностъ. Отъ детайлното изследване на по-младата германска историческа школа, извънредно силно раздробено и приемащо подъ внимание обединяващата връзка на цѣлостното, къмъ само цѣлостното, принципално обяснение, но не въ смисълъ на „principles“ на класицитѣ, които сж разбирали подъ това реалнитѣ основни проблеми на стопанството, като напримѣръ, проблемата за народното благосъстояние и най-доброто възможно негово постигане, а само въ чисто мировъзренически — политически смисълъ.

Реално-економическото образование на студентитѣ сжщо така много страда подъ натиска на тѣхнитѣ преподаватели, които винаги писмено и устно на първа линия и на преденъ планъ поставятъ освѣтляването на миогледа, като вмѣсто това тѣ би трѣбвало да предложатъ поне единъ основенъ анализъ на реално-стопанскитѣ процеси и явления. Всичко това е последица на погрѣшното, прибързано разбиране на думата „политика“ и на науката за народното стопанство, като политическа наука⁽¹⁾.

Много важно е да се отбележи, че и Vleugels признава за много основателни и сериозни посоченитѣ тревоги на Vogel. „Не може да се отрече, казва той, че дискусията относно политическия характеръ на нашата наука, която трае години, почти е отстранила изследванията надъ вещнитѣ проблеми и не е останала незасѣгната отъ нерадостнитѣ странични явления.“ Но той се успокоява съ това, че грамадниятъ превратъ въ економическата наука не е могълъ да мине безъ такова отвличание на вниманието отъ материалнитѣ проблеми на стопанската наука и привличане на това внимание къмъ проблемитѣ на миогледа и на общитѣ цели и задачи на економическата наука, като вѣрва, че следъ преминаването на този периодъ на възбуждение, оползотворена отъ новия миогледъ, науката ще възвърне съ творческитѣ си резултати загубеното презъ време на нейното преустройство. Дали тѣзи вѣра и надежди ще се оправдаятъ, това ще ни покаже само бъдещето. Но настоящото състояние на науката тревожи и Gottl, който, както видѣхме, е единъ отъ главнитѣ причинители на обратъ въ германската економическа наука. Въ много мека, другарска форма, Gottl приканва младитѣ си колеги-единомишленици къмъ истинска научна работа, която не се върши отъ тѣхъ, като се занимаватъ съ това, което Gottl нарича „политизираща наука“. Подъ това се разбира вмѣкването въ научнитѣ изследвания чужди на нея чисто политически стремежи и задачи. Gottl смѣта за нужно да напомни, че това не е наука и съ това не си служи науката. Какво е пъкъ самата наука? Търсенето на истина въ служба на живота и на народа. Но на него, на неговото стопанство и на неговата политика сигурно лошо се служи, когато при търсенето на истината взема думата, ще кажемъ сухата дума, политиката . . . Правилно може да се служи на народа сигурно само чрезъ непреклонното търсене на истината . . . Тогава търсенето на истината трѣбва да се очаква отъ нейнитѣ собствени резултати. Тя ще изпъкне, както надъ правилнитѣ основи на нейния миогледъ, така и ще достигнемъ до нея чрезъ правилнитѣ отношения къмъ политиката, за да достигнемъ тъкмо чрезъ нея истинността на полити-

ческата наука . . . Какъ може, напротивъ, науката да всъпи въ това благословено сътрудничество съ станалата наново жизнено правилна стопанска политика, благодарение на миогледа, който съответствува на истината на живота? Сигурно само така, като тя открито се бори за близката до живота теория по пътя на непреклонното търсене на истината. Но това значи, че всичко зависи отъ това дали тя се стреми да се справи съ действителността на живота съ собственитѣ сили на своето мислене.¹⁾

Тѣзи нотации, които самитѣ проповѣдници на политическия характеръ на економическата наука четатъ на своитѣ неумѣрени последователи отъ срѣдата на академическитѣ преподаватели, сж много характерни и симптоматични. Въ всичко това има нѣщо парадоксално: следъ като проповѣдъта за политическия характеръ на економическата наука е постигнала голѣмъ успѣхъ, самитѣ проповѣдници сж се изплашили за съдбата на самата наука и канятъ своитѣ ученици да спратъ движението въ посочената отъ тѣхъ самитѣ посока! Не е ли тоза ржката на Немезида? Не се ли потвърждаватъ опасенията на М. Weber, W. Sombart и другитѣ борци за изгонването на преценкитѣ въ економическата наука, че економическата наука инѣкъ ще се превърне отъ обективна наука въ субективни-политически схващания, прикрити съ тогата на наука? Още нищо не можемъ да твърдимъ съ положителност, но вече имаме правото да си зададемъ този въпросъ. Толкова повече, че този въпросъ е поставенъ дори не отъ насъ, а отъ самитѣ реформатори на економическото знание по отношение на политическата наука, които сж принудени вече наново да се хвърлятъ въ защита на теоретическия характеръ на економическата наука. Това се вижда освенъ отъ горе-посоченитѣ цитати, още, напримѣръ, отъ следнитѣ характерни изрази на Vleugels: „Въ настояще време виждаме понѣкога, че хора, които никога не сж си сътрудничили производтелно въ полето на економическата теория, изразяватъ своята готовност къмъ това сътрудничество въ такава форма, че тѣ искатъ да пожертвуватъ всичко това, което може да се нарече чиста теория. Но всѣки може смислено да принася жертви отъ онова съкровище на ценноститѣ, което той фактически е придобилъ и усвоилъ. Обаче, работата не се състои въ това, че ние като че ли можемъ да изградимъ новата политическа наука просто изъ чувствата, като се откажемъ отъ всичко това, което е било вече извършено отъ минилото“.²⁾

ЕТНОГРАФИЯТА КАТО ИЗТОЧНИКЪ НА НАРОДОСТОПАНСКИ ПОЗНАНИЯ

отъ

проф. д-ръ Т. ВЛАДИГЕРОВЪ

ЗНАЧЕНИЕТО НА ЕТНОГРАФИЯТА ДНЕСЪ

Много малко внимание днесъ се обръща на етнографията като източникъ на народостопански познания или като срѣдство за опознаване на економическата действителност. У насъ, още по-малко отъ другаде, и по-рано етнографията не е заемала припадащото ѝ се мѣсто въ сто-

¹⁾ Fr. v. Gottl — Ottlilienfeld — Theorie blickt in die Zeit, S. S. 88—90,

²⁾ Wilhelm Vleugels—Die Volkswirtschaftslehre als politische Ökonomie und die formale Wirtschaftstheorie, Stuttgart 1936, S. 15,

панскитѣ дисциплини. Политическата економия, съ малки изключения, не съумѣ да използва нейния богатъ фактически материалъ за съответни теоретични заключения и практически изводи. И въ спора за метода сѣщо така не ѣ се указа нужното внимание. Това се дължи, преди всичко, на различнитѣ схващания за предмета, задачата и целитѣ на политическата економия, но, може би, и на обстоятелството, че етнографскитѣ издирвания сѣ свързани съ голѣми трудности: натрупването на фактическия материалъ е въпросъ на време. Що се отнася, обаче, до фактора време, — днесъ този аргументъ отпада, тъй като етнографията е успѣла въ последнитѣ десетилѣтия да натрупа новъ материалъ.

Етнографията, като срѣдство за обогатяване на нашитѣ познания, днесъ получава особено значение още и затова, защото обективнитѣ условия се измѣниха и нуждата отъ провѣрка на економическитѣ разсждения нарастна чувствително. Причинитѣ за измѣненята на обективнитѣ условия лежатъ, покрай другото, и въ териториалнитѣ дислокации и стопански промѣни, като сплѣтници на последнитѣ войни. Тѣ носятъ съ себе си често чужди на националната сѣщностъ на стопанството влияния и, по този начинъ, заплашватъ неговата самобитност, особено въ онѣзи случаи, когато тѣзи явления сплватъ прогреса. А въ методологично отношеніе, нуждата отъ провѣрка на економическитѣ разсждения се продиктува и отъ обстоятелството, че политическата економия въ последнитѣ години изпадна въ явно противоречіе съ развоа на стопанството. Вследствие на крайното ѣ увлѣчение въ абстрактността, стопанскиятъ животъ, съ малки изключения, бѣше ѣ станалъ чуждъ. Така, че отъ само себе си се наложи тя да потърси наново пжтя къмъ действителността и да вникне въ нейнитѣ особености. Подтикнатъ и отъ стопанскитѣ промѣни, този стремежъ напоследъкъ се засили значително.

Етнографията, въ единия и въ другия случай, може да бжде полезна на политическата економия. Защото тя дава, покрай другитѣ сведения за човѣка, сѣщо и нѣкои факти за развоа на стопанския животъ. Нейниятъ обектъ сѣ материалнитѣ и духовни прояви на човѣка, като членъ на обществото, свързанъ въ него съ обща култура, общи обичаи, езикъ и история¹⁾. Сродната ней дисциплина, етнологията изследва пѣкъ сѣщността на човѣшкия битъ отъ гледището на расовитѣ особености²⁾. Об-

¹⁾ Ние имаме предвидъ етнографията въ нейния най-широкъ смисълъ, приравняващъ се се понятието фолклоръ. Тя обхваща материалнитѣ и културни прояви на народа, или да се изразимъ съ думитѣ на Вайнхолдъ, тя изследва народа въ всичкитѣ му жизнени прояви. Съ това разбиране на етнографията ние се придържаеме къмъ схващането на проф. д-ръ Ив. Шишмановъ, изразено въ статията му „Значението и задачитѣ на нашата етнография“, публикувана въ първия томъ на Сборникъ за народни умотворения, София, 1889, и въ предговора на десетия томъ отъ сѣщия Сборникъ гдето се прави прегледъ на постигнатитѣ резултати въ етнографическитѣ издирвания у насъ, по случай първата десетгодишна отъ основаването на Сборника за народни умотворения. Въ спора за опредѣлението на тѣзи понятия, както и въ разграничението между фолклоръ и етнография, и съответното транскрибиране въ народоука и народописъ, ние не вземаме съ това наше разбиране, страна. Този споръ лежи извънъ нашата тема. Това, което тукъ ни интересува, е самиятъ материалъ. Да се изразимъ съ думитѣ на Шишмановъ: „изучаванията на материалната, економическата страна на народия битъ и самия народъ като етнически типъ, както и свързанитѣ съ тѣхъ обичаи и народни пѣсни“. — Шишмановъ, И. Сб. Н. У. Т. X стр. 10. За теоретичнитѣ схващания по предмета и задачата на етнографията и фолклора, както и за тѣхнитѣ поддѣления, вкл. етнологията, сравни Арнаудовъ, М. „Очерки по български фолклоръ“. София, 1934, стр. 3, 26 и сл.

²⁾ Етнологията се смѣта отъ нѣкои, напримѣръ отъ К. Кнорцъ, като съставна часть на народоуката (фолклора), която, споредъ тѣхъ, обхваща и етнографията. Вж. подробности у Арнаудовъ, М. Ор. сѣ. р. 27.

хващайки всички материални и духовни прояви на единъ народъ, етнографията може да включи въ своитъ задачи и научното изследване на етнографския материалъ. Тѣзи изследвания, обаче, представлятъ предметъ на отдѣлнитъ научни дисциплини като езиковедението, историята, психологията, археологията и пр. — още повече, че етнографията въ този смисълъ не се смѣта отъ всички за самостоятелна наука, а често само за материалъ — източникъ за изучаване на просвѣтнитъ прояви на човѣка (Шишмановъ, Драгомановъ, Дитрихъ). Като източникъ на материалъ тя е едно сръдство и за добиване на по-широки стопански познания.

Съ тѣзи свойства и преимущества, етнографията представлява едно помощно сръдство на индукцията въ теоретичнитъ разсждения. Колкото повече политическата економия, съ огледъ на действителността, се задълбочава въ своя анализъ, диференцира и конструира понятията си, толкова повече индукцията се нуждае отъ нейната помощъ. Историческата ѝ разновидность подпомага единството на разсжденията. Това се отнася, естествено, на първо мѣсто до тѣзи прояви на стопанския животъ, които датиратъ отъ неговото минало. Често тѣзи прояви могатъ да се доловятъ само отъ етнографията. Чрезъ нея историческиятъ хоризонтъ на познанието може да се разшири — да се даде на свързанитъ съ тѣзи прояви абстрактни разсждения по-голъма реалность. А отъ това днесъ политическата економия се нуждае повече отъ други пѣтъ.

Изтъквайки това значение на етнографията, далечъ отъ насъ е разбирането, че тя може да бжде едно сръдство за преодоляването на кризата, въ която политическата економия е изпаднала наново въ последното десетилѣтие като резултатъ на нейната откъснатостъ отъ действителността. Такава, каквато е — източникъ на материалъ — етнографията може да подпомогне индукцията въ економическитъ разсждения и съ това да допринесе за закрепване основитъ на политическата економия. Изградена на една такава емпирична основа, тя може да стане и едно сръдство въ борбата срещу нежелателнитъ външни влияния, спъващи стопанския прогресъ на страната. Колкото и скромненъ да е този приносъ, ролята на етнографията въ това отношение не трѣбва да се подценява — особено за страни като нашата, гдето индивидуалнитъ особености на стопанския животъ не сж достатъчно изследвани.

Въпросътъ за значението на етнографията, следователно, повдигаме тукъ не отъ онзи романтизъмъ, който на времето указва благотворно влияние върху нейното развитие, или пъкъ отъ едностранчивия интересъ на економическия историзъмъ, който наедно съ романтизма събуди интереса къмъ народнитъ институции, обичаи и предания, а отъ единъ реализъмъ, пропитъ отъ желание да се даде едно вѣрно, отговарящо на днешния моментъ, тълкование на националния ни стопански битъ¹⁾.

¹⁾ Актуалността на етнографията и днесъ се подчертава отъ проф. М. Арнаудовъ, нашиятъ именитъ ратникъ за фолклорни издирвания, който работи въ тази областъ нѣколко десетилѣтия вече: „Фолклорътъ е една крайно занимателна и актуална наука и вникването въ живота, творчеството и нравствената стихия на народа добива голѣмо значение не само за разрешението на чисто научни въпроси, но и за насокитъ на цѣлото национално развитис. Вѣрность къмъ пламенна психология и народностни начала въ традициитъ дава най-здрава опора за създаването на една национална духовна култура, тъй необходимъ въ борбата за утвърждаване и самосъхранение на народа ни презъ вѣковетъ“ — Арнаудовъ, М. Ор. cit. p. VI.

ЭТНОГРАФИЯТА ВЪ ПОМОЩ НА ИНДУКЦИЯТА

И така, подкрепяйки индукцията, етнографията разширява областта на стопанските изследвания — дава една по-голяма реалност на съответните теоретични изводи на политическата економия и една по-правилна насока на народостопанската политика по отношение на постановката на нѣкои отъ нормативните ѝ задачи. По този начинъ, волята и желанието на човѣка, доктолкото тѣ сж отъ стопанско естество, се приближаватъ до действителността. И колкото по близу тѣ сж до нея, толкова сж по-реални, по-слабо е противодействието на економическите закони, установени съ абстрактния методъ на Рикардо.

Защото, откъсната отъ „всѣкидневния“ стопански животъ, политическата економия не е въ състояние да разреши поставените ѝ задачи — да разкрие при всички по-важни случаи вътрешната връзка на стопанските явления и да даде едно по-правилно обяснение на стопанските факти, такива, каквито сж — обусловени по мѣсто и време. Това важи, преди всичко, за философските системи на субективната политическа економия. При едно крайно субективно отношение къмъ нѣщата, тѣ конструирватъ понятия, кото изхождатъ отъ предварително установени постулати съ общественъ характеръ; последните биватъ, или ясно изразени, или пѣкъ неизразени, но могатъ да се извлѣкатъ отъ самите теории. Че една система отъ економически понятия, установени отъ дедукцията, е необходима, не подлежи на съмнение. Безъ нея не могатъ да се поставятъ въпросите на действителността. Обаче, само по този пѣтъ на абстрактно мислене не винаги може да се достигне до истината.

Приемайки, че абстракцията отразява въ мисловния процесъ действителността, ние не изключваме нуждата отъ една провѣрка на самата действителност. Налага се, напротивъ, да се вникне и проучи нейната сжщностъ, а сжщо така да се съпоставятъ съ нея изводитѣ на абстрактното разсжждение. За това е необходимо още познаването на фактите, както и тѣхните прояви: обогатяване на изследването чрезъ провѣрка на фактите и сравнение на проявите: така че, безъ да се изоставя абстракцията, да се прибѣгне до опита, т. е. дедукцията да се допълни съ индукцията. Ако се спазваше повече този начинъ на издирвания, политическата економия не би прекарала една такава тежка криза, както днесъ — поне що се отнася до установяването на категориите съ общо економически характеръ.

Разновидността на двата метода прави зависимостта имъ още по-голяма. Дедукцията задълбочава изследванията, но затова пѣкъ стѣснява тѣхния обсъгъ. Индукцията пѣкъ разширява обсега на изследванията. Съ това тя разширява историческия хоризонтъ. Макаръ и не до тамъ задълбочена, както дедукцията, индукцията по този начинъ изяснява или допринася за изясняването на стопанските явления и на тѣхните връзки съ другите прояви на живота, на които обърнаха внимание още А. Мюлеръ, и Фр. Листъ, но най-вече Б. Хилдебрандъ, и които Книзъ обоснова методологически. При индукцията, подпомогната отъ етнографията, се касае именно за едно такова разширение на историческия хоризонтъ — вникване въ емпириката.

Тукъ е мѣстото, въ връзка съ методологията, да се обърне внимание на нѣкои сжществени страни на изследването. Защото, преди всичко, да се изразимъ съ думите на К. Менгеръ, при стопанските изследвания

не може да става дума само за една метода, и за методи, които зависят от тяхните цели. А тъй като целите могат да бъдат различни, обусловени от свѣтогледа на автора, а също така и от интересите, които той застъпва при опредѣлени стопански и обществени отношения, то и методата е разнообразна: дедуктивна съ тенденция къмъ чиста абстрактностъ, индуктивна, опираща се на исторически данни за развоја на стопанския животъ. Задачата въ първия случай — на теоретичното изучаване — е „изследване на най-елементарните фактори на човѣшкото стопанство, установяване мѣрката на дадените явления и изследване на законите, споредъ които по-сложните форми на прояви на човѣшкото стопанство се развиватъ отъ тяхните най-прости елементи.¹⁾ Въ втория случай се цели, — нека си припомнимъ тукъ схващането на Рошеръ — съ помощта на фактически материалъ, да се установятъ потребностите на народа, както и законите и институциите, които ги задоволяватъ. Заключенията се извличатъ отъ фактите, извънъ които разсужденията изпадатъ въ едностранчивостъ.²⁾

При използването на индуктивната метода не бива да се надценяватъ отдѣлните исторически форми и прояви на стопанския животъ, макаръ и въ тяхната зависимостъ, като се насочи при това вниманието къмъ изключително монографически изследвания.

Лишила се по този начинъ отъ теоретичния си характеръ, политическата економия рискува да се превърне въ една историческа наука. Такава опасностъ съществуваше за по-младото историческо направление въ началото на сегашния вѣкъ, отъ която опасностъ никой така много не се страхуваше, както самиятъ основателъ на историцизма — В. Рошеръ. Въ края на живота си Рошеръ се постара да предпази последователите си отъ подобни увлечения — отъ едностранчивото задълбочаване въ живота на единъ народъ.³⁾

Тази страна въ въпроса изтъкваме тукъ най-вече затова, защото съ привличане на етнографските изучавания въ помощъ на индуктивната метода съществува също така опасностъ изследванията на стопанския животъ да се тласнатъ „къмъ едностранчиво задълбочаване въ живота на единъ народъ.“ Етнографията, сама по себе си, е една чисто описателна дисциплина. Като издирва материали за духовните и материални прояви на човѣка, тя търси тяхните корени въ миналото, и — доколкото обхваща и изследването на фактите — прави паралели съ проявите отъ това естество въ другите страни. Въ това отношение именно тя може да повлияе на економическите разсуждения едностранчиво. Но при синтеза на индукцията съ дедукцията тази опасностъ може да се ограничи или преодолѣе.

Проследявайки етнографията отъ това гледище, ние забелязваме колко тя е близка на изследователската метода на единъ отъ първите представители на економическия историцизмъ — Б. Хилдебрандъ. Въ критиката си противъ класиците, Б. Хилдебрандъ подчертава, че Смитъ забравя „какво човѣкътъ, като социално същество, е винаги дете на цивилизацията и продуктъ на историята и че неговите потребности, неговите отношения къмъ материалните блага, къмъ хората, не оставатъ

¹⁾ Menger C. Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere. Leipzig, 1883, S. 13.

²⁾ Rocher W. Grundlagen der Nationalökonomie, Stuttgart und Berlin, 1922. S. 78.

³⁾ Roscher W. Op. cit. 24-te Aufl. (1906) S. 82.

никога съжитѣ, а сѣ различни, както географически, така и исторически; тѣ се развиватъ сѣ цѣлата си култура на човѣшкия родъ“.¹) Въ рамките на тѣзи социални отношения се формиратъ националните особености на стопанския битъ на човѣка — предметътъ на етнографските издирвания. Национално и социално обусловена, етнографията, следователно, е обусловена и по мѣсто, и по време, както категориите на политическата економия, които сѣ свързани сѣ опредѣлена стопанска култура. Историческа наука по естеството си, тя става опора и на историческото течение въ стопанската наука. Колко близко етнографията стои тогава — все отъ това гледище — и до схващанията на Фр. Листъ и на неговите предшественици Б. Зьоргелъ и К. Небениусъ. Тѣхните схващания за развитието на „продуктивните сили“, които иматъ напълно националенъ обликъ, черпятъ вдъхновение отъ родното — отъ необходимостта да се даде тласкъ на националните сили. Листъ, при опредѣлението на понятието на националната система на политическата економия, казва, че „сѣществувашите интереси и индивидуалните положения на нацията“ сѣ основата на стопанското развитие. Всѣка отдѣлна нация може да се издигне до онова стъпало на економическо развитие, на което уеднаквяването сѣ равните на нея нации може да бѣде възможно и полезно.

Сѣ огледъ на днешната стопанска действителност, тѣзи разбирания на Листъ и неговите предшественици трѣбва да ни станатъ присѣщи. На тѣхъ трѣбва да обърнемъ повече внимание. Въ това отношение именно етнографията може да играе известна роля — да стане мощно сръдство на индукцията. По този начинъ ще се обърне повече внимание на стопанската дейност въ нейните най-различни прояви, изразени въ материалните и духовни паметници на страната, или общо казано — въ отношенията къмъ материалните условия на живота, въ традициите и народните обичаи. Тѣзи паметници могатъ да бѣдатъ полезни и за самата история на стопанството.

Въ етнографските издирвания, като помощенъ материалъ въ този смисълъ, не трѣбва да се търсятъ всички предпоставки, необходими за постигане крайната научна цель, сѣщо така, както не трѣбва да се търси въ индуктивната метода единствения начинъ за научни изследвания. Защото за економическите теории не сѣ отъ значение само следите, които стопанскиятъ животъ е оставилъ въ миналото, нито пъкъ материалниятъ и културенъ изразъ на настоящата стопанска действителност, а и действащите въ живота економически закони, които обуславятъ неговите прояви въ една или друга насока и чието конструирване следва единъ абстрактенъ пътъ на разсѣждение. Затова се налага тукъ участието и на дедуктивната метода, сѣ която въ дадения случай — що се отнася до областта на познанието — се разкриватъ вътрешните връзки и обстоятелства, общи за всѣко стопанство.

Установените категории, сѣ които се схващатъ тѣзи общоекономически прояви, сѣ неисторически, обратно на категориите, сѣ които ние разбираме връзките и обстоятелствата при отдѣлната стопанска структура и които сѣ, по естеството си, историко-економически. И затова именно тѣзи два метода взаимно се допълватъ. Хоризонтътъ на теорията се разширява сѣ емпириката, или както Зомбартъ се изразява: „който не изучава теория и емпирика сѣщевременно, не е цѣлостенъ националеко-

¹) Sombart, W. Weltanschauung, Wissenschaft und Wissenschaft, Berlin, 1938, S. 29.

номъ, но само една частъ отъ такъвъ — той марширува на единъ кракъ. Една национална економия безъ теория е слѣпа, една такава безъ емпирика — празна¹⁾“. Още Милъ обърна внимание на тази синтеза, че дедукцията не трѣбва да се противопоставя на индукцията. Защото заключението не следва винаги отъ общото къмъ частното, а и отъ частно къмъ частно: „дедукцията представлява отъ себе си само частични и случайни стадии въ процеса на мисленето, който въ целостъ може да се нарече индукция²⁾“. Макаръ и съ нѣкои уговорки, а именно, че това положение се приема, за да се опрости формулировката на понятието и да се вникне въ сжщността на индукцията — съединението на тѣзи два метода, като единъ новъ етапъ въ методологията, иде да потвърди горното схващане за необходимостта отъ едно по-тѣсно сътрудничество на теорията и емпирика, на наука и практика: да се изследва това, което е, и да се покаже това, което трѣбва да бѣде, съ огледъ на една опредѣлена целъ. Така може да се постигне целта на познанието! „Да се отстранятъ погрѣшнитѣ схващания и да се изяснятъ истинскитѣ схващания, които човѣкъ може да превърне въ сръдства за достигане до истината въ така дълбоко комплициранитѣ въпроси³⁾“.

Наблюдението на фактитѣ — да се върнемъ къмъ етнографията, въ връзка съ помощта, която тя дава на политическата економия — е една съставна частъ на неговата метода. А провѣрката на наблюдението е неговата предпоставка, която провѣрка въ дадения случай може да се обогати съ опита на етнографскитѣ издирвания. Обаче, необходимостта отъ точно наблюдение и провѣрка на сжщото не трѣбва да доведе до по-горе изтъкнатата опасностъ, при използването на етнографията: едностранчиво задълбочаване въ фактитѣ, безъ съответнитѣ констатации — изводи. Този дефектъ нахърнява крайната целъ на научния методъ: анализъ съ заключения и обяснения. Минто отбелязва съ право: „ние не трѣбва да мислимъ, че наблюдението е достатъчно. Наблюдението още не изчерпва цѣлата научна дейностъ. Ние можемъ да отбелязваме всѣкиминутно факти въ течение на цѣлия день. Отъ това никакъ нѣма да поумнѣемъ, ако нашиятъ разсѣдѣкъ не създаде съответсващитѣ конструкции, ако не обясни фактитѣ или не направи отъ тѣхъ заключения⁴⁾“. А за да се постигне това, необходимо е, естествено, да се знаятъ известни понятия, възгледи и мнения, които да се подложатъ на индуктивна провѣрка, на съгласуване съ фактитѣ.

Въ политическата економия тѣзи два етапа на индукцията „наблюдение“ и „умозаключение“ иматъ най-доброто приложение въ онѣзи случаи, при които фактитѣ сж дадени и наблюдението имъ е възможно; ограничения, ако такива сжществуватъ, сж преодолими. Тази предпоставка е необходима, тъй като не се касае, при едно заключение отъ това естество, само до наблюдение на случайни, частни факти, а до факти, свързани помежду си — до отношения между тѣхъ и тѣхнитѣ свойства. Да се установи тази връзка, както и нейната причинностъ, значи да се

1) Sombart, W. Weltanschauung. Wissenschaft und Wirtschaft. Berlin, 1938. S. 29.

2) Mill, St. Op. cit. livre III, ch. x. „Въ всѣка конкретна дедуктивна наука, основанието на нашето убеждение не се намира въ самото разсѣждане *à priori*, но въ съпадаването на резултатитѣ на разсѣждението съ тѣзи на наблюдението *à posteriori*“.

Mill, St. Op. cit. Livre V ch. IX. p. 114.

3) Mill St. Op. cit. Livre V ch. XII.

4) Минто, В. Логика С. Петербургъ. 1902, стр. 184.

даде реална основа на разсъждението, да се предотврати всъщо заблуждение — едно обстоятелство, което може да се постигне само съ „експерименталния методъ“. Въ този пунктъ, именно, етнографията може да разшири кръга на наблюдението — да подкрепи експерименталния методъ и да допринесе въ нѣкои случаи за полъзване на доказателствата и фактитѣ въ тѣхния развой и въ тѣхнитѣ взаимни отношения: най-вече въ онѣзи случаи отъ стопанския битъ, гдето причинната връзка не е установена напълно и гдето приблизителното обобщение и заключението по аналогията сж въ сила.

Тукъ изпъква пакъ историческото значение на изследването — онова схващане на Рошеръ, което обръща голѣмо внимание на проявитѣ на народа, поддаващи се на констатиране. Обикновениятъ езикъ въ стопанството, даже, казва Рошеръ, може да бжде указателъ затова, „особено неговитѣ измѣнения отъ едно време къмъ друго, отъ една нация къмъ друга.“ Тѣзи измѣнения могатъ да иматъ за националеконома подобно значение, каквото иматъ за историка народнитѣ предания за велики хора и събития.“ Въ двата случая „народътъ постъпва“, при такива действителни „плебесцити“ рѣдко погрѣшно¹⁾.“ Може да се случи да се изтъкнатъ нѣкои нѣща едностранчиво, да се забравятъ редица моменти, които въ цѣлостъ сж отъ голѣмо значение за едно действително познание, но при критическото използване на „помощния материалъ“ тази опасностъ може да се отстрани или намали. Принципитѣ, легнали въ индуктивната метода даватъ тукъ достатъчни указания.

Че индукцията, подкрепена съ етнографията, въ този смисълъ може да постигне положителни резултати, свидетелствуватъ и самитѣ методи на етнографията, на първо мѣсто емпиричната и на второ мѣсто — сравнителната метода: щомъ опитътъ не е достатъченъ за да обясни проявитѣ, тогава се явява въ помощъ сравнението. Фактитѣ се съпоставятъ по мѣсто и време съ целъ да се установятъ сходствата, връзката помежду имъ и евентуално взаимното имъ влияние. Въ дадения случай се касае вече за етнографски издирвания, които надхвърлятъ обикновеното събиране на материалъ и желаятъ да обяснятъ основно самитѣ прояви. Но и безъ тѣзи обяснения опитътъ и сравнението на етнографията обогатяватъ достатъчно индукцията въ економическитѣ издирвания. Допълнена отъ дедукцията пъкъ, тя се задълбочава още повече въ индукциитѣ и явленията на стопанския животъ. И вече при съблюдаване на основнитѣ практически проблеми, политическата економия може да даде отговоръ — макаръ не винаги изчерпателенъ — не само на въпроса „какъ е?“, но и на въпроса „какъ трѣбва да бжде?“ и по този начинъ да стане една приложна наука — да възпита своитѣ представители въ „дългъ къмъ социална дейностъ“, като искане на новото време.

ЭТНОГРАФСКИТѢ ИЗДИРВАНИЯ У НАСЪ

У насъ етнографията е дала сравнително богатъ материалъ, възъ основа на който днесъ могатъ да се направятъ известни економически изследвания — да се разшири историческиятъ хоризонтъ, като едно сръдство за опознаване на особеноститѣ на нашето стопанство и за предпазване отъ нежелателни чужди влияния. Да не бждемъ неправилно разбрани, нека отбележимъ още единъ пжтъ, че въ дадения случай не се

¹⁾ Roscher. W, Grundlagen der Nationalökonomie. Stuttgart und Berlin, 1922 S. 78.

касае за запазване, на всъка цена, на нашата самобитност: въ смисълътъ, предпазване отъ чужди влияния, не се крие желанието да се запазятъ отживѣли времето стопански и обществени формации, а само онѣзи отъ тѣхъ, които подлежатъ на развитие и стимулиратъ стопанския прогресъ. А и изследванията на народнитѣ умотворения показватъ, че самитѣ тѣ не сж оригинални произведения и институции на единъ народъ.¹⁾

Съ помощта на етнографскитѣ издирвания може да се установи характерното въ стопанскитѣ и обществени формации: да се опредѣлятъ както общо-типичнитѣ, така и индивидуално-изключителнитѣ моменти. Едно по-обстойно изучаване на тѣзи моменти ще ни покаже въ коя об-асть на стопанския битъ предимно трѣбва да се насочатъ економическитѣ наблюдения и анализа. За изходно начало може да служи натрупаниятъ вече етнографски материалъ, разпрѣснатъ въ различни сборници и списания и отдѣлни публикации. Едно улеснение представлява тукъ, все пакъ, обобщаването на по-голѣмата частъ отъ тѣзи материали въ Сборника за народни умотворения, издание днесъ на Академията на наукитѣ.²⁾

Въ етнографскитѣ издирвания у насъ се налага най-напредъ да се разграничи материала съ огледъ на съдържанието и на целитѣ, които сж преследвани при неговото събиране.³⁾ Изхождайки отъ тѣхъ, ние можемъ

1) Шишмановъ Ив. Ор. cit. p. 12. — Вж. по-новитѣ схващания за сравнителни въпросъ у Арнаудовъ, М. Ор. cit. p. 59.

2) По-старитѣ издирвания, споредъ библиографскитѣ сведения на Н. С. Державинъ се намиратъ въ: сборници — Раковски, Г. С. Показалецъ или ръководство какъ да се изискватъ и издирватъ най-стари чррти нашего бѣтия, языка, народопоклобня, старого ни направлення славнаго ни предшества и проч. Одеса, 1859. — Каравеловъ Л. Памятники народнаго бѣта Болгаръ. Москва, 1861. Миладинови Бр. Български народни пѣсни. Загребъ, 1861. — Следъ това: — Караджичъ, В. Песмарица србска. Беч, 1815. — Додаткъ к Санкт-Петербургскимъ сравнителнымъ речницама, свийу езикамъ нарѣсчия сособитимъ огледима бугорскогъ езика. Беч, 1822. Икономовъ А. Сборникъ отъ старонародни пѣсни и обичаи въ Дебърско и Кичевски. Илиевъ (Западна Македония) София, 1853 г. (борникъ отъ народни умотворения обичаи и др. събирани изъ разни български покрайнини. Първи отдѣлъ. Народни пѣсни. Кн. I. София, 1889. Мариновъ Д. Жива старина. Етнографическо (фолклорно) изучаване на Видинско, Кулско, Бѣлоградчишко, Ломско, Берковско, Орѣховско и Вратчанско. Кн. I. Русе, 1891. Таховъ, Н. Сборникъ отъ македонски български народни пѣсни. София, 1895. Драгановъ, П. Македонско-славянски сборникъ съ приложениемъ словаря. Въпускъ I СПб. Стоиловъ А. Сборникъ отъ български народни умотворения. Въпускъ I. Битови пѣсни. София, 1894. Николовъ, И. Сборникъ отъ стари народни пѣсни, пѣяни въ селата на Силистрѣнско. Силистра, 1889. Трайковъ, А. Сбирка отъ разни български народни пѣсни. Цариградъ, 1898. Мариновъ, Д. Жива Старина. Русе, 1891. Списания: Деница — София, 1890. Цариградскаго вестника, Цариградъ, 1849—1859. Читалище. Цариградъ, 1870. Български книжици. Цариградъ, 1858—1860. Общъ трудъ, повременно книжовно списание. Болградъ, 1868. Право. Вѣстникъ за народитѣ, политически и книжовнѣ новини. Цариградъ, 1869. Читалище. Повременно списание. Цариградъ, 1870—1875. Периодическо списание. Браила, 1870—1876. Девъ. Научно-политическо списание. Цариградъ, 1875. Трудъ. Литературно-научно списание. В. Търново, 1877. Домашенъ Учитель. Научно-латературно списание. София, 1889 Български прегледъ. София, 1893. — Вж. Державинъ, Н. С. Болгарскія колоніи въ Россіи. Въ: Сборникъ народни умотворения кн. XXIX, София, 1914. Стр. 205-256.

3) За трудноститѣ, на които се натъква разграничаването на отдѣлнитѣ периоди на нашата етнография, вж. М. Арнаудовъ. Ор. cit. p. 70. Арнаудовъ въпрочемъ различава тукъ четири епохи. Първитѣ две засѣгатъ периода до освобождението. Тѣ сж: епоха на Венелинъ и Априловъ; епоха на разцвѣтъ на народоучнитѣ издирвания чрезъ Раковски, Славейковъ, Геровъ, Каравеловъ и Миладинови; епоха на критическата школа на Шишмановъ и Матовъ. Генетическа и сравнителна метода; епоха на систематични сводове на материалъ и опити за синтетични проучвания. Това разпредѣление не изхожда отъ единъ и сжщи белегъ. Епохитѣ тукъ стоятъ на различни плоскости и затова намъ се струва, че първата не се очертава ясно по отношение на втората, както и третата по отношение на четвъртата епоха.

да различимъ главно два основни периода въ нашата етнография: най-вѣнъ периодъ, обхващащъ времето на нашето възраждане, следитъ на който можемъ да диримъ чакъ въ ранната епоха на българската национална романтика — въ История славянобългарская на Паисий.

Въ навечерието на освобождението и особено следъ освобождението, когато започватъ да се създаватъ въ България условия за една по-спокойна и по-трезва работа въ тази областъ, се заражда вториятъ, наученъ периодъ. Началото тукъ се слага въ 1889 съ Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, който започва да се издава най-напредъ отъ Министерството на народното просвѣщение. Една година преди това още Министерството изработи „Временни правила за научни и книжовни предприятия“, съ които се целѣше да се възбуди „интереса на по-просвѣтенихъ кръгове отъ населението за всички материали, отъ областта на отечествената етнография, история, география и археология.“) Шишмановъ публикува тукъ известната, богата съ нови упжтвания статия „Значение и задачи на нашата етнография“, съ която даде първитъ насоки на научната етнография, опредѣли нейния обектъ и я разграничи отъ ранния периодъ.

Първиятъ периодъ за насъ представя по-малко значение. Въ него не можемъ да намѣримъ, съ малки изключения, материалъ за економически изследвания. И то най-напредъ затова, защото публикациитъ носятъ отпечатъкъ на романтични и национални увлѣчения, пропити съ едно крайно наивно разбиране на нѣщата. Това се оправдава, естествено, съ крайната целъ, която се е преследвала съ тѣхъ, да се повдигне националното съзнание на народа. Наситенъ съ исторически и митологически реминисценции, както се изразява Шишмановъ, тѣзи етнографски издирвания трѣбва да се подложатъ на критическа анализа и тогава да се премине къмъ тѣхното обработване. Между всички писатели отъ този периодъ най-характеренъ е Г. С. Раковски съ труда си „Показалецъ за издирвания на характернитъ прояви на нашия битъ“. Подъ влиянието на неговитъ едностранчиви указания стоятъ много отъ събирачитъ на етнографски материали отъ това време. Съ ранния периодъ на етнографията сж свързани и имената на нѣкои отъ тогавашнитъ по-млади учени, които искатъ да внесатъ систематика въ издирванията и да освободятъ етнографията отъ „исторически и митологически реминисценции“.

Между тѣхъ сж М. Дриновъ, К. Иречекъ, Н. Оджакъвъ и С. Бобчевъ, които публикуваха презъ времето 1869 до 1883 нови ръководства за събиране на материалъ. Впрочемъ за периоди въ навечерието на освобождението, познатиятъ етнографъ Н. С. Державинъ различава две основни течения: епоха на национално просвѣтно движение, начело съ Фотинъ, П. Р. Славейковъ и Раковски и филологическо течение съ представители: Неофитъ Рилски, Бр. Миладинови и нѣкои списания (Български книжици, Читалище, Периодическо списание, День, Наука, Знание). Но общиятъ характеръ, който етнографията получи въ 90-тѣхъ години съ издаването на Сборника за народни умотворения, остана господстващъ до край, естествено съ нѣкои учения въ теоретичната частъ, дадени напоследъкъ отъ М. Арnaudовъ. Подъ влияние на Сборника стоятъ, освенъ отдѣлнитъ публикации презъ този периодъ, още и редица списания като Свѣтлина, Утро, Лоза, Родина, Български прегледъ, сборникътъ Жива старина и др.

1) Арnaudовъ, М. Op. cit. p. I—40.

Научният период се отличава преди всичко с известен контрол над етнографските издирвания, намиращ се по това време под ръководство на Ив. Шишманов и отчасти с научно подготвени етнографи. „Всички бълнувания“, каквито Ив. Шишманов констатира у Раковски и неговите ученици, у Верковича, Милеевича, като следствие от техните „повърхностни сравнения“, сж чужди на новите етнографи. Тъ сж вече с по-широк научен хоризонт. Затова материалът, който събират, е по-подробен, обективен, лишен от едностранчиви преценки, макар, че етнографите първоначално пренебрегват някои от проявите на народа. Дълго време се изоставя напримър материалната страна на нашия бит¹⁾. Но постепенно започва да се запълва и тази празнота без, обаче, да се задоволяват изискванията въ това направление. По-късно „Сборникът“ стъпва и тук на здрава основа. Най-напред се отстрани, по препоръката на Ив. Шишманов, елемента на случайността, така характерен за етнографските издирвания от първия период. Той се замъсти с съзнателното събиране на материал, включително и от економическо естество. А също така, що се отнася до обичаите, свързани с материалните прояви, обърна се внимание и на външната форма: сведенията се записват вече от устата на народа, така както той ги разказва, на свой език, на свое наречие. Далеч лежи тук тенденцията на изопачаване на фактите. Съ право бележи Ив. Шишманов, че с „умишлени или навини фалшификации, каквито доскоро сж били на мода, не само у славяните, но и у другите европейски народи, не може нищо вече да се постигне²⁾. Но все пак гръшки сж възможни, най-често въ областта на филологическите издирвания. Тъ се дължат вече на неволни опущения или на недостатъчна подготовка на някои от събирачите на материал“.

Така „Сборникът“ става една граница между миналото и настоящето на етнографските издирвания. Тази граница става толкова по-ръзка, колкото по-близо сме до сегашното време. И днес вече той надхвърля не само по обем, но и по естеството си, предшествуващите го издания от този вид. Периодическото списание на Българското книжовно дружество, основано въ Браила, въ 1870 г. и продължило излизането си въ София още десетилетия, представя, въ сравнение съ сборника, напримър, само един изматан път на етнографията — един по-малък етап въ нейното историческо развитие. Покрай другите подобни издания, между които Известията на Българския етнографски музей заема

¹⁾ Въ прегледа на първата десетгодишнина на „Сборника“ — Ив. Шишманов сж право констатира: „Залисани до сега сж почти изключителното записване на пѣсни, приказки, пословици и гатанки (рѣдко и свързанитѣ съ нѣкои отъ тѣхъ обичаи), нашитѣ етнографи заминаватъ безъ интересъ, покрай материалната, економическата страна на народния битъ и покрай самия народъ като особенъ етнически типъ. Физическиятъ свойщини на населението, неговата външност, мѣстна физиономия на жителитѣ, тѣхната живѣчка (битъ): жилището, покъщнината, храната, облѣклото имъ, поминѣктѣ имъ, занаятитѣ имъ, земедѣлието, орджията имъ и пр. и пр. рѣдко или никога не сж бивали предметъ на научно внимание. — Шишмановъ, Ив. Предговоръ СБ. Н. У. т. X. ст. VIII.

²⁾ „Ако тия мже — Раковски и др. — да биха притежавали по-широки научни хоризонти, ако тѣхнитѣ аналогии да биха били всестранни, заключенията имъ вѣроятно щѣха да взематъ съвършено противоположенъ характеръ. Но такива погрѣшки въ методата сж извинителни за епохата въ която Раковски е действувалъ и писалъ.“ Шишмановъ, И. *Op. cit.* p. 12.

първо мѣсто, „Сборникътъ“ е незамѣнимъ архивъ отъ материали — единъ богатъ източникъ за запознаване съ нѣкои отъ проявитѣ на нашия стопански животъ. При оскѣдната наша литература въ тази областъ, той е и единъ важенъ приносъ — едно срѣдство, за да можемъ да узнаемъ въ каква насока се е развивалъ нашиятъ народъ и да опредѣлимъ направлението на бѣдещето му развитие въ най-добрия смисълъ¹⁾. Значението на „Сборника“ би нарастнало въ това отношение още повече, ако се разширѣше обсъгъ на изследванията по мѣсто и по време и се запълнятъ празнотитѣ, които зѣятъ отъ всички страни на събранитѣ материали, най-вече отъ економическо естество.

„Сборникътъ“ се отличава въ този пунктъ съ едно неравномѣрно развитие — материалитѣ по отдѣли не сж застъпени по размѣръ еднакво. Колкото той и да се е подобрилъ следъ предупреждението на Шишмановъ, което прави въ края на първата десетгодишнина — да се разшири „материалната, економическата страна на народния битъ“ — тѣзи етнографски издирвания отстъпватъ предъ другитѣ, най-вече предъ пѣснитѣ, събирани отъ стотина години насамъ, особено подъ внушение на Венелина²⁾. Сведенията за материалнитѣ прояви, като орждия, сѣчва, жилища, облѣкло, храна, най-вече размѣннитѣ и превозни срѣдства заематъ въ него второстепенно мѣсто или не сж застъпени никакъ. На обичаитѣ, обаче, свързани съ тѣзи материални прояви, се е обърнало повече внимание. Това особено внимание се дължи, може би, на тогава господстващото позитивно схващане за правото на историческото течение въ юриспруденцията, което търси да извлѣче за съвременнитѣ правни форми поука отъ институции на обичайното право. По това време сжщитѣ възгледи си пробиваха пътъ и въ стопанскитѣ дисциплини, само че тѣ не можаха да се наложатъ напълно. Но за по-лекото отнасяне или за недоглеждане въ самитѣ материални прояви, отъ значение е още повече липсата на економически подготвени етнографи. Обаче, това несѣответствие между издирването на духовнитѣ и материални прояви не намалява никакъ постиженията на „Сборника“. Защото и духовнитѣ прояви, както обичаитѣ, така и народнитѣ пѣсни, могатъ да ни дадатъ ценни указания за стопанския битъ — да увеличатъ нашитѣ народостопански познания. Отъ обичаитѣ напр. черпимъ много важни сведения за нѣкои страни на нашия битъ: като за фамилната задруга, за наследяване на селския имотъ, за владението на земята, за задружната работа, за пътущитѣ земеделски работници и пр. За да разберемъ пѣкъ голѣмото значение на пѣснитѣ, въ това отношение, достатъчно е да си спомнимъ съдържанието на различнитѣ жетварски, земеделчески, овчарски, лихварски и др. пѣсни, както и нѣкои челядни пѣсни. „Сборникътъ“ ни дава въ своитѣ 42 обемисти тома, за единия и другия случай, богатъ материалъ.

Впуснемъ ли се въ по-подробни издирвания въ нашата книжнина, ще откриемъ и др. по-нови етнографски материали, прѣснати въ най-различни списания. Но както горепосоченитѣ, така и тѣзи материали, колкото и да сж се увеличили въ последнитѣ години, все още не сж въ състояние да ни дадатъ разрешение на повече отъ поставенитѣ въпроси. Индукцията ще намѣри тукъ, при догонване на научната цель, известна

¹⁾ Шишмановъ И. *Op. cit.* p. 19.

²⁾ Арнаудовъ М. *Op. cit.* p. 65.

подкрепя във една или друга насока. Но едно цялостно реализиране на научната цел не може да се постигне. За това се изисква по-голям обхват на изследванията — етнографските издирвания да се разширят и върху онѣзи области на нашата страна и на стопанската дейност, които сѣ останали извън тѣхъ, както и да се преровятъ сборниците и списанията и да се систематизиратъ и натрупатъ материали.¹⁾

Докато самитѣ етнографски издирвания се предоставятъ на подготвени за целта лица, систематизирането и разработването на материала съ економически характеръ трѣбва да се поеме отъ представителитѣ на политическата економия. Отъ гледището на народостопанското познание, най-правилно последнитѣ могатъ да разрешатъ тази задача. Съ използването на материала по този начинъ, тѣ ще дадатъ подтикъ за нови етнографски изучавания и ще конкретизиратъ неговитѣ задачи, съ огледъ на изискванията на новото време. Тукъ ние виждаме основата за сътрудничество между политическата економия и етнографията: да се открие по-широко историческиятъ хоризонтъ на първата и разшири обсъга на втората. Въ това отношение сѣ направени нѣкои опити, постигнати сѣ добри резултати, но предстои да се направи още много. Това е една отъ съвременнитѣ задачи на нашата дисциплина — едно отъ сръдствата за обогатяване на народостопанското познание.

Това, което казахме за „Сборника“, може да се отнесе и до другитѣ етнографски сборки отъ по-ново време. Отклонения въ една или друга страна сѣществуватъ. Въ нѣкои отношения, напримѣръ, „Известията на Народния етнографски музей“ правятъ изключение, въ смисълъ, че въ тѣхъ сѣ застъпени материалнитѣ прояви значително по-широко, отколкото въ „Сборника“. Отъ голѣмъ интересъ за насъ е сборникътъ „Жива старина“ на Д. Мариновъ, особено втората, четвъртата и шестата книги, гдето сѣ публикувани специалнитѣ обичаи — прояви на нашето обичайно, гражданско и углавно право. Макаръ и непълнѣ (издирванията на Д. Мариновъ обхващатъ обичаитѣ само въ една частъ отъ западна България), този материалъ съдържа и ценни данни за економическитѣ отношения на нашия народъ. По-специално, втората книга напримѣръ, дава подробни сведения за задругата: що е тя, каква е нейната организация, какви сѣ правата, длъжноститѣ и взаимоотношенията на членоветѣ. Богати съ материалъ отъ това естество сѣ и издирванията на С. С. Бобчевъ, изложени въ неговия обемистъ трудъ „Българско обичайно право“ — но не като самостоятеленъ сборникъ; той е публикуванъ като XXXIII книга на „Сборникъ за народни умотворения.“ Тукъ сѣ застъпени доста обширно и въпроситѣ за еснафскитѣ сѣдилища, дѣлежа на имотъ, междубошинскитѣ препирни за мѣри и пр. Отъ отдѣлнитѣ списания, въ които сѣ помѣстени сѣщо така издирвания за обичайното право и нѣкои економически студии трѣбва да споменемъ пакъ „Перио-

¹⁾ „Сторено е много отъ случайни записвачи или отъ по-вещи народоведи, но то е все още недостатъчно, и трѣбва само да посегнемъ къмъ нѣкой определенъ предметъ на поезия или обредностъ, за да почувствуваме непълнотата на анкетитѣ за известни области, несигурността и оскъждността на съобщенията относно потребноститѣ. Налага се организувано събиране отъ посвѣтени въ техниката и проблемитѣ на нашата наука лица, налага се изчерпване на всичко сѣществено, въ неговитѣ условия за предаване и въ неговитѣ вариации, за да имаме здрава почва при изграждане на една истинска и пълна народоука.“ Арнаудовъ, М. Ор. cit. p. 56.

дическото списание на Българското книжовно дружество, на първо място Софийското издание.¹⁾

Подобни издирвания могат да се намират и въ „Списанието на Българската академия на науките“, което излиза отъ 1912 г. като продължение на „Периодическото списание.“

ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА КОНЮНКТУРНИТЪ КОЛЕБАНИЯ ВЪРХУ ДАНЪЧНАТА СИСТЕМА

отъ

ГАВРИЛЪ ЦВЪТАНОВЪ

I

Колективнитѣ нужди, които съвременната държава има да удовлетворява, постоянно растатъ. Населението се увеличава и това налага разширяване и увеличаване на общественитѣ служби. Новитѣ идеи за държавата и насокитѣ на нейната социална политика сѣщо ставатъ причина за увеличаването на нуждитѣ, които се преценяватъ като колективни. Сложността въ развитието на стопанския животъ и интервенирането на държавата въ това развитие разширяватъ още повече обсъга на нейната дейностъ при задоволяването на колективнитѣ нужди.

Съвременната държава си е поставила като главна цель цѣлостното развитие на своитѣ поданници: културно издигане, стопанско благополучие и създаване на здравъ и силенъ народъ. Общиятъ стремежъ е да се дойде до оптималното задоволяване на индивидуалнитѣ и колективнитѣ потребности, при редъ и справедливостъ, които гарантиратъ постоянния напредѣкъ.

Друга, не по-малко важна цель, която си е поставила държавата, е постигането на възможната най-голяма справедливостъ при разпредѣлянето на тежеститѣ върху отдѣлнитѣ поданници, както и справедливо разпредѣляне на ползуването отъ блага и услуги, които държавата създава. Наистина, „всѣки опитъ за шаблонизиране на потребноститѣ и за приравнение на хората е единъ печаленъ опитъ да приближи човѣчес-

¹⁾ По-важни студии въ Периодическото списание:

Атанасовъ В. Изъ миналото на еснафитѣ. Кн. LXV, 1904.

Бѣлковски, Г. За паричната система въ България. Кн. XLIX и, 1895.

Гешовъ, И. Нашитѣ градинарски дружества. Кн. XXVII, 1888.

Гешовъ И. Задругата въ Западна България. Кн. XXI и XXII, 1887.

Гешовъ, И. Овчаритѣ отъ Котленско и жетваритѣ отъ Търновско. Кн. XXXII и XXXIII, 1890.

Гешовъ, И. Задружното владѣние и работене въ България. Кн. XXVIII, XXIX, и XXX, 1881.

Занетовъ, Г. Българскитѣ колонии въ Русия. Кн. XLVIII, 1895.

Иончовъ, Т. Материалъ по народното ни стопанство. Кн. XXXV 1890.

Ихчиевъ, Д. Исторически приносъ за войниганитѣ при турската войска отъ 1374 дори до 1839 г. следъ Р. Хр. до Танзимата. Кн. LXVI, 1905.

Караджовъ, С. Лихварството въ България и срѣдствата противъ разпространението му. Кн. XLIII, 1893.

Калиновъ, Д. Земеделското производство и земеделскиятъ кредитъ въ България преди и следъ освобождението. Кн. LXXI, 191.

Милетичъ, Л. Поземлената собственостъ и войнишкитѣ башинии въ турско време. Кн. LXVI, 1905.

Родопски, Градиво по обичайното българско право. Кн. XVIII, 1885.

Хинковъ, Хр. Градинарскитѣ сдружавания въ Търновския окръгъ. Кн. LXV, 1905.

твото до животинското състояние, защото стопанският животъ варира между два плюса отъ чисто индивидуалистично естество: съзнанието за потребноститѣ и съзнанието на задоволяването имъ. Този, който чувствува потребността, ще работи съ по-голяма енергия и привързаностъ за нейното задоволяване. На този индивидуалистиченъ подтикъ се дължи стопанския напредък⁽¹⁾. Това, обаче, не изключва принципа на справедливостта, който съвременната държава се стреми да следва при разпредѣлението на тежести, блага и услуги.

„Националното имущество и националниятъ доходъ, въ зависимостъ отъ тѣхното разпредѣление между различнитѣ слоеве на обществото и доколкото е дума за материално измѣрими фактори на благосъстоянието, сж единствениѣ източници на общественото благосъстояние. Доходътъ отъ капиталъ и трудъ, въ неговото реално значение, или иначе казано, величината на социалния продуктъ на единъ народъ представлява благосъстоянието на сжщия въ неговата цѣлостъ“⁽²⁾. И продължавайки съ думитѣ на д-ръ Елзасъ, както сж цитирани отъ проф. Ст. Чолаковъ, „разпредѣлението на народното благосъстояние между отдѣлнитѣ класи е толкова много решающе за самото народно благосъстояние, че въ първия случай, ако даже чрезъ събиране на единичнитѣ доходи се дойде до едно число на извънредно голѣмо народно благосъстояние, то, отъ социално гледище, би следвало да се смѣта далечъ по-малко благоприятно, отколкото въ една друга страна, кждето общата сума на националния доходъ е по-малка, но разпредѣлението на доходитѣ е сравнително равномерно“⁽³⁾. Времето, когато се е вѣрвало, че стопанскиятъ животъ си има свои иманентни закони, подобни на естественитѣ закони, които действащи сами, могатъ да осигурятъ стопанския напредъкъ, изразенъ въ общо благосъстояние, изглежда преминало. Макаръ и да нѣма съгласие относно начина и степенъта на държавната интервенция въ стопанския животъ, може да се смѣта, че е общо приета необходимостта отъ държавна намѣса. За това допринесе дълбочината и продължителността на стопанската депресия отъ 1929 и следващитѣ години. „Ролята на стопанската политика на държавата за разпредѣлението на продуктивнитѣ сили на едно народно стопанство се проявява по следнитѣ насоки: 1) чрезъ създаване на рентабилитетни условия за търсене и прииждане на трудъ и капиталъ (подобрені доходи, а чрезъ тѣхъ подобрени надници и повисоки лихви на заемни капитали); 2) чрезъ непосредствено нормиране на ценитѣ съ цель да се създаде по-равномерно разпредѣление на доходитѣ и тѣхната покупателна сила (повишени или намалени цени на земеделски, индустриални и др. цени); 3) чрезъ данъчно облагане пакъ съ цель да се проведе едно по-равномерно разпредѣление на покупателнитѣ сили (взема се отъ едни хора и се дава на други подъ формата на заплати, помощи и др.); 4) чрезъ организиране на държавни предприятия съ цель да се развиятъ онѣзи производства, които частната инициатива не е развила, или пъкъ да внесе по-голяма обществена справедливостъ въ иначе развиванитѣ отъ частната инициатива производства“⁽⁴⁾. И, следвайки

⁽¹⁾ C. A. Stuart, Die Grundlagen der Volkswirtschaft, 1923, s. 70. Цит. по проф. Ст. Чолаковъ, въ „Идеята за стопански напредъкъ и ролята на държавата“. Сп. на д-вото на завършилитѣ ВТУ, Варна. год. III кн. 3.

⁽²⁾ Dr. M. J. Elsas, Volkswohstand und Volkseinkommen, 1934, s. 26. Цит. по проф. Ст. Чолаковъ, въ „Идеята за стопански напредъкъ и пр.“.

⁽³⁾ Dr. M. J. Elsas. цит. ст. 39.

⁽⁴⁾ Проф. Ст. Чолаковъ, цит. стр. 245.

този път държавата неизбежно се изправя предъ проблемитѣ, свързани съ динамиката на народното стопанство, както и динамиката на свѣтовното стопанство. Отъ една страна, на държавата сѣж необходими постоянни и прогресивно увеличавани приходи, съ огледъ на увеличаванитѣ колективни потребности, отъ друга — тя трѣбва да влѣзе въ ролята си на върховенъ институтъ, който съ дейността си осигурява постоянния стопански напредѣкъ и установява социалната правда. При честитѣ колебания въ стопанския животъ, при повтарящитѣ се подеми и депресии и, може би, още повече при несбждването на промѣнитѣ въ очаквания редъ, едва ли може да се получи равномерностъ и постоянство въ държавнитѣ приходи. Отбелязването на зависимостта между държавнитѣ финанси и стопанството, по-специално, въздействието и конюнктурнитѣ колебания върху данѣчната система, е нашата тема. Струва ни се естествено да се спремъ първо, макаръ и не много обширно, върху динамиката на народното стопанство, и следъ това да разгледаме структурата на финансовото стопанство съ огледъ на въздействието на конюнктурнитѣ промѣни върху данѣчната система и възможноститѣ за една конюнктурно опредѣлена финансова политика.

II

Стопанскиятъ животъ представлява едно непрекъснато движение, което стопанската наука се стреми да догонва и тълкува, за да имаме съответствие между теорията и действителността. Промѣнитѣ въ стопанския животъ се отбелязватъ и, най-вече, чувствуватъ поради голѣмитѣ имъ отражения въ цѣлия животъ и отъ тѣзи, които не сѣж запознати и съ азбуката на стопанската наука. Въ нѣкои случаи, изненадитѣ въ колебанията на стопанския животъ не сѣж изключени и за най-просвѣтенитѣ специалисти.

Днешната капиталистическа стопанска система е „сѣчетание на безграниченъ стремежъ къмъ печалба и пълненъ стопански рационализъмъ съ неограничена конкуренция“¹⁾. Нейнитѣ основни тенденции сякашъ изключватъ изобщо достигането на равновесие въ стопанския животъ или дори сбждването на промѣнитѣ въ очаквания редъ. Може да се смѣта за едноностранчиво мнението, че само сегашната стопанска система носи въ основата си причинитѣ за голѣмитѣ колебания, изразяващи се въ подеми и депресии въ стопанството. Не може да се отрече, че капиталистическата стопанска система е причина за да бждатъ колебанията по-силно подчертани, по-продължителни и съ по-голѣмо въздействие върху цѣлия животъ, отколкото преди нейното установяване. Проф. д-ръ Славчо Загоровъ твърди, че „конюнктурнитѣ промѣни — колебанията на стопанската дейностъ и нейнитѣ прояви — сѣж свойствени на стопанския животъ при всѣки стопански строй на обществото. Това значи, че подеми и депресии се наблюдаватъ не само въ индивидуалистично устроениятѣ, но и въ колективистичнитѣ народни стопанства, т. е. наблюдаватъ се, както въ странитѣ, кждето материалнитѣ производствени срѣдства сѣж частна собственостъ и производството е организирано на придобивни или кооперативни начала, тъй и въ странитѣ, кждето материалнитѣ производствени срѣдства сѣж обществени и производството се намира въ рѣцетѣ на държавата“²⁾. Сжщиятъ, обаче, бърза да добави: „Разбира се, съ това не искамъ да кажа, че конюнктурнитѣ промѣни, — че стопанскитѣ цикли

¹⁾ Д-ръ Г. К. Свраковъ, Стопанската сжщностъ на кооперацията, Варна, 1930.

²⁾ Проф. д-ръ Сл. Загоровъ, Подеми и депресии въ стопанския животъ. Сп. на Българ. икон. д-во, год. XXXVII, кн. 10, стр. 604.

не зависят от стопанския строй; че конюнктурата протича при различни стопански институции еднакво. Няма съмнение, че при различна организация на разпределянето на богатата, подемитът и депресиите настъпват с различна сила и различна трайност¹⁾. Самите колебания са един факт, който ще разгледаме по-отблизу.

За да дойдем до разглеждането на чисто конюнктурните цикли, трябва да изключим всички други колебания в стопанството, които се приписват с тях. Обикновено се различават: въковният (постоянният) тренд, сезонните колебания, случайни колебания и конюнктурни колебания²⁾. Последните са индустриалните конюнктурни цикли и земеделските конюнктурни цикли. Ако говорим за конюнктурни вълни, вместо за конюнктурни цикли, би било по-логично³⁾. Би трябвало да споменем и разграничението, което се прави между дълги и къси вълни. Проф. Ернст Вагеман, ръководител на конюнктурния институт в Берлин, обвинява економистите, че за дълго време не могли да разберат, че тежката криза от 1930—1932 г. принадлежи към ритмуса на дългата вълна⁴⁾. Според същия, дългите вълни се лъкуват при настъпване на нови големи политически и технически развития.

За правилното виждане и преценяване на конюнктурните колебания е необходимо да направим разграничение между конюнктура и структура. Едно много ясно и картинно разграничение между двете прави проф. Петър Струве, който казва: „Строеж (структура) и ход (конюнктура) трябва да се различават в стопанския живот, обаче, економическо-научният анализ трябва едновременно да има винаги предвид тяхната всеобща взаимна обусловеност и тяхното взаимоотношение. Стопанските структури могат да бъдат не само изменени, но и в някои случаи новоизградени, респективно унищожени, чрез стопански конюнктури. От друга страна, някои факти (събития, процеси), които се приписват на конюнктурата, са от структурно естество. Тук се отнасят коренните технически и други преобразувания особено, когато те се появяват плътно и на тласъци. Въпросът за факти е, на кои явления, респективно процеси, и в каква степен може да се припише такова микроскопично квантово действие, за да употребим един физикален израз в едно особено съчетание. Аз мисля, че тук спадат техническите преобразувания с революционни въздействия върху цените с отчасти монетни точки и с последици за техниката. Като едините, така и другите могат да се протакат през по-дълги периоди, един вид чрез постепенно натрупване на конюнктури, последните се съгъстват в структури, или пък наопаки, с един тласък като структурни революции, да предизвикат големи въздействия и след това постепенно да заглъхнат в „конюнктури“. Като пример за първия тип (технически преобразувания с революционни въздействия върху цените) може да бъде приведена „индустриалната революция“, която започна в втората половина на XVIII век и трая приблизително едно столетие. Вторият тип може да бъде илюстриран с световната война като стопанско събитие, както в нейните изходни точки (военно търсене, военна инфлация!), така и в нейните най-важни последици: разширение на

1) Проф. д-ръ Сл. Загоров, цит. стр. 605.

2) Някои прибавят и пети вид колебания: общо стопански кризи.

3) A. B. Adams, Economics of Business Cycles, p. 30.

4) Проф. Ернст Вагеман, Към методиката на конюнктурната диагноза и конюнктурната прогноза. Сп. на Българ. иконом. д-во, год XXXVIII, кн. 4. стр. 195.

послѣвнитѣ площи и селско-стопанско свѣрхпроизводство. Тукъ структурнитѣ промѣни сж конюнктурно обусловени. (военно търсене), а конюнктуритѣ създаватъ структури (структурна безработица!). Тѣзи общи разсждения обясняватъ достатъчно, защо е така трудно, не само формално математично, но и осмислено економически, действително да се проследятъ тѣй нареченитѣ „дълги вълни“ и, още повече, тѣй нареченитѣ „вѣковни тенденции“. Тѣ представляватъ, тѣй да се каже, структурни сгъстявания на конюнктуритѣ или конюнктурно затихване и заглѣхване на нѣкои структури. Още веднажъ: „конюнктура“ и „структура“ въ капиталистическата стопанска постройка, която се основава върху по-дългитѣ обходни пѣтици на производството (round about ways) се различаватъ въ своитѣ въздействия само по степенъ, т. е. относително¹⁾

Една много обща дефиниция на стопанскитѣ цикли е: „засилване и ослабване на цѣлокупната стопанска дейность или повтаряне на временни промѣни въ нея презъ нѣколко години.“²⁾ Споредъ професоръ. П. Струве, „подъ стопанска конюнктура се разбиратъ социалнитѣ масови явления на образуването на ценитѣ, които явления сж познаваеми по известни показатели (индекси) и сж изследваеми чрезъ сжитѣ въ тѣхнитѣ взаимоотношения“³⁾

Би могло да се запита, дали нѣкоя фаза на стопанския цикълъ може да се смѣта за състояние на равновесие или, както се поставя въпросътъ отъ д-ръ Оскаръ Моргенщернъ, има ли нѣкаква точка, презъ цѣлия цикълъ, за която да се каже, че е най-близу до равновесието? „Може да се каже, че би било много изкуствено да се означаи кое да е състояние отъ цѣлия цикълъ, като състояние на равновесие, тѣй като равновесието се означава винаги съ признаци, които не съответствуватъ на цикъла, като напримѣръ, пълното използване на срѣдствата на производството, което, отъ своя страна, указва силно влияние върху теоретичното тълкуване на политиката за създаване работа. Ако никаква фаза или точка отъ цикъла не отговаря на даденитѣ условия, тогава все още може да се пита, дали има фази презъ които тенденцията на равновесие се изразява по-силно, отколкото при другитѣ“⁴⁾ Изобщо, не е необходимо да се определя, дали нѣкоя фаза на цикъла може да се смѣта за състояние на равновесие, защото въ стопанския животъ такова състояние не сжществува. „Народното стопанство е тѣй устроено, че не може да стои въ положение на равновесие, че се поддава на външни въздействия за движение нагоре и надолу, но то притежава единъ механизъмъ, който спира самото движение, самитѣ колебания, чертаейки тѣхнитѣ предѣли“⁵⁾

„Този, който методически изследва и наблюдава стопанското положение на една държава, съобразно възможноститѣ и неизмѣнното му развитие, прилича на астронѣмъ, който изчислява пѣтя на звездитѣ или на морски капитанъ, който въоръженъ съ карта, часовникъ и компасъ,

¹⁾ Проф. Петъръ Струве, Конюнктурата като стопанско-теоретически проблемъ. Трудове на статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския университетъ, год. 1937, № 1. стр. 13 и 14.

²⁾ Проф. д-ръ Сл. Загоровъ, цит. стр. 605 – 603.

³⁾ Проф. П. Струве, цит. стр. 6.

⁴⁾ Проф. д-ръ О. Моргенщернъ, Организация, постижения и задачи на конюнктурното изследване. Трудове на стат. инст., София, 1935, № 1, стр. 27.

⁵⁾ Проф. д-ръ Сл. Загоровъ, цит. стр. 614.

опредѣля мѣстоположението на кораба, или на морякъ, който бди отъ височината на мачтитѣ, щото корабътъ да не се натъкне на подводни скали или на плитки мѣста, или може би прилича на лѣкарь, който изпитва пулса на пациента и съ помощта на физически и химически методи опредѣля диагнозата му. Начинътъ на работата на конюнктурното изследване показва известно сходство съ всички тѣзи изкуства и науки. Само отъ едно трѣбва да се пазятъ (методиката): да не се заблуди и трѣгне но пжтя къмъ луната, т. е. да не замѣсти истинския свѣтъ съ една представа, която вмѣсто хипотеза може да се приеме въ заблуджението за добре обоснована теория“¹⁾ Съ този увлѣкателенъ уводъ проф. Вагеманъ започва сказката си на тема: „Къмъ методиката на конюнктурната диагноза и конюнктурната прогноза.“

Изучаването на стопанскитѣ явления съ цель да се опредѣли конюнктурата по нейнитѣ симптоми, т. е. да се опредѣли състоянието, въ което се намираме, да се опредѣлятъ колебанията, които въздействуватъ на стопанството и да се разграничатъ, и въ зависимостъ отъ сжитѣ симптоми, да се предвиди близкото развитие на стопанския животъ, е станало една необходимостъ. Резултатитѣ отъ тази работа представляватъ не само интересъ за стопановедитѣ и особено за тѣзи, които изучаватъ динамиката на стопанския животъ, но сж отъ сжществено значение и за финансовия политикъ. Работата на конюнктурната статистика е, едновременно крайно интересна, свързана съ много сложни въпроси, изложена на голѣми опасности да се стигне до погрѣшни заключения и невѣрни предвиждания, колкото и да сж ясни поставенитѣ ѝ задачи. Конюнктурнитѣ институти, създадени презъ последнитѣ двадесетъ и петъ години, за да проследяватъ движението въ стопанския животъ, не веднажъ сж разочаровали съ невѣрността на своитѣ предвиждания, затова нѣкои сж наклонни изобщо да оставятъ настрана работата въ връзка съ прогнозата или да се ограничатъ съ предвиждания за много кратки бждещи периоди, като месеци, дори седмици само.

Съ неподвижването на стопанската криза започнала презъ 1929 година, Харвардскиятъ комитетъ за стопански проучвания (основанъ презъ 1916 г.) сякашъ най-много е допринесълъ за разколебаване върата въ възможността институтитѣ за конюнктурни изследвания да правятъ вѣрни предвиждания. Американцитѣ вѣрвали, че е настѣпила ерата на неспирация просперитетъ, едва ли не въ навечерието на прочутия крахъ на борсата въ Нью-Йоркъ.

Важенъ въпросъ въ връзка съ опредѣляне конюнктурата и предвиждане на бждещото развитие на стопанския животъ, доколку последното е възможно, е този за опредѣляне на показателитѣ. Тѣ сж въ зависимостъ, до голѣма степенъ, ако не изключително, отъ разнитѣ хипотези за обясняване на конюнктурнитѣ цикли. Проф. Сл. Загоровъ, който е изработилъ българския индустриаленъ индексъ, съ помощта на проф. О. Андерсонъ, д-ръ Ив. Стефановъ и Ц. Цончевъ, отъ Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ, приема, че „признаци на конюнктурата сж измѣненіята на следнитѣ четири елементи: 1. реалниятъ доходъ, т. е. количеството на произведенитѣ блага; 2. реалната консумация, т. е. количеството на купенитѣ, респективно употребенитѣ блага отъ домакинствата;

1) Проф. Еристъ Вагеманъ, цит. стр. 190.

3. реалният търговски оборотъ т. е. количеството на разменитъ блага и 4. заетостта на труда, или обратната величина — процентът на безработнитъ всрѣдъ активното население“¹⁾ Съ огледъ специално на нашитъ условия и даннитъ, които у насъ могатъ да се намѣрятъ, проф. О. Андерсонъ смѣта, че разпредѣлението на националния доходъ може да послужи като главенъ показателъ на конюнктурата.²⁾ Естествено, той предвижда мжчнотиитъ, които се срѣщатъ при възприемането на този показателъ и ги изброява: „Понятието националенъ доходъ“ е доста спорно и позволява различни тълкувания; освенъ това, статистическото му изчисление е свързано съ доста голѣми мжчнотии и неточности . . . Националниятъ доходъ се изчислява за отдѣлни години, а насъ ни интересуватъ отдѣлни месеци . . . По-сериозно би било едно трето възражение: че използването на даннитъ за разпредѣление на националния доходъ, като главенъ показателъ на конюнктурата, ще затрудни възможноститъ за една прогноза на бждещото развитие на стопанската конюнктура“. Тѣй като предвиждането е последната работа, свързана съ голѣми възможности за грѣшки, и най-вече, защото то може да се ограничи само за кратки периоди, проф. Андерсонъ не смѣта и последното възражение за достатъчно основателно, за да се отхвърли разпредѣлението на националния доходъ като главенъ показателъ на конюнктурата.

Стопанскитъ структури на отдѣлнитъ страни често много се различаватъ една отъ друга, макаръ и нѣкои отъ тѣхъ да иматъ голѣми сходства. Въ зависимостъ отъ особеноститъ на дадена стопанска структура могатъ да се правятъ и стопанскитъ изследвания съ огледъ да се предѣли фазата на конюнктурния цикълъ и да се предвиди бждещото развитие на цикъла. Проф. Вагеманъ дѣли различнитъ страни на „некапиталистични, новокапиталистични, полукапиталистични и силно капиталистични. Отъ гледна точка на организационнитъ форми на една страна, това ще рече на регулирашитъ сили, които поставятъ въ движение производственитъ фактори и нагаждатъ производството и консумацията едни къмъ други, може да се направи разлика между свободно потрѣбително (консумативно) и свободно приходно стопанство — несвободно (ограничено) приходно и несвободно потрѣбително стопанство. Искаме ли да разберемъ въздействието на известни стопанско-политически мѣрки, или различнитъ фази на конюнктурата, то първата ни задача ще бжде да се запознаемъ съ стопанската система, въ чиито рамки се развиватъ събитията. . . Втората голѣма задача на конюнктурната служба е да намѣри по време стопанското мѣстоположение, въ което се намираме“³⁾. Ако въ предвижданията си институтитъ за конюнктурни изследвания не сж били особено щастливи, по отношение опредѣлянето на фазитъ на конюнктурния цикълъ резултатитъ отъ тѣхната работа сж били по-насърдчителни. Самото различие между отдѣлнитъ стопански цикли, както и неочакванитъ явления въ връзка съ следването или прекъсването на тѣхнитъ фази,

¹⁾ Проф. д-ръ Сл. Загоровъ, цит. стр. 607. Проф. Загоровъ има предвидъ Хаберлеръ, *Prosperity and Depression*, p. 162. Real income consumed per head, real income produced per head and rate of.

²⁾ Проф. О. Андерсонъ, Нѣкои теоретически въпроси въ връзка съ конюнктурнитъ изследвания въ Югоизточнитъ европейски държави. Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ. 1936 год, № 1, стр. 9 и следв.

³⁾ Проф. Е. Вагеманъ, цит. стр. 192, 194.

представляват богатъ материалъ и особенъ интересъ за стопановедитѣ за задълбочаване въ изучаването на конюнктурата.

Отъ голѣмо значение е, кой ще се възползува отъ резултатитѣ отъ работата на институтитѣ за конюнктурни изследвания: дали ще се провежда една конюнктурно опредѣлена фанансова политика отъ държавата съ мѣрки, които да целятъ запазването на стопанския напредѣкъ или неговото подтикване, ако това е наложително, и социалната хармония, както и да се осигурятъ постоянни приходи на публичното стопанство, или само отдѣлнитѣ хора, предимно голѣмитѣ предприемачи отъ различнитѣ клонове на стопанството ще оползотворятъ сведенията, които тѣзи институти даватъ. Предприемачитѣ може да не продължатъ изкушението да ликвидиратъ работата си презъ периодъ на просперитетъ и да си осигурятъ голѣмитѣ печалби още преди да е настѣпила точката на ликвидацията на подема. Въ такъвъ случай, работата на институтитѣ за конюнктурни изследвания може да помогне на предприемачитѣ да спекулиратъ, което не ще забави интензивността на стопанскитѣ колебания, но, по-скоро, ще ги увеличи¹⁾. Развитието на стопанския животъ, участието на държавата въ него и нейната социална политика правятъ необходими развитието на конюнктурната статистика и работата на институтитѣ за конюнктурни изследвания.

III

За проследяване и опредѣляне въздействието на конюнктурнитѣ колебания върху данѣчната система, първо и необходимо условие е да се изучи структурата на дадено финансово стопанство. Това е отъ голѣмо значение и за провеждането на една конюнктурно опредѣлена финансова политика. Последната въ различнитѣ страни може да има известни сходства, но по-вѣроятно е да се отличава значително, защото и различнитѣ страни иматъ различна финансова структура, въпрѣки нѣкои сходства помежду имъ и въпрѣки общата главна задача: провеждане на конюнктурно опредѣлена финансова политика.

Освенъ различието въ финансовата структура, има различия въ културата, въ политическото възпитание, въ историческото развитие и въ склонноститѣ на всѣки народъ по отдѣлно, които трѣбва да бждатъ взети предвидъ отъ финансовия политикъ. Едни народи възприематъ леко единъ видъ мѣрки на конюнктурната финансова политика и тя дава положителни резултати, други — другъ видъ мѣрки и при тѣхъ пакъ се постига желаната цель.

Нѣкои сж на мнение, че авторитарнитѣ държави сж по-пригодни за активна финансова политика, „защото тамъ всичко е прѣко и непосредствено подчинено на централната власть и могатъ винаги да се взематъ бързи и решителни мѣрки при всички възникнали случаи. Демократичнитѣ държави, съ своитѣ парламенти, сж много малко пригодни за подобна политика, защото много често ефикасността на дадена мѣрка зависи отъ нейната бързина и решителност — нѣщо, за което парламентитѣ, като много тежѣкъ апаратъ, сж непригодни²⁾. Подобно твърдение не ни се струва напълно убедително. По-вѣрно би било, че едни мѣрки сж подходящи за страни съ авторитарни режими, и други мѣрки — за страни

¹⁾ А. Б. Адамсъ, цит. стр. 251.

²⁾ Д-ръ Ст. Спасичевъ, Възможности и граници на една конюнктурно ориентирана финансова политика. Сп. на д-вато на завършилитѣ ВТУ, Варна, год. IV, кн. I, стр. 41.

съ демократическо управление. Не е случайно съществуването на различни режими въ различните страни. Тѣ отговарятъ на историческото развитие на народитѣ, на склонноститѣ на самитѣ народи, на тѣхнитѣ традиции и на пѣтя, който сѣ изминали при изграждането на своята държава и създаването на гражданина съ неговото гражданско съзнание.

Структурата на финансовото стопанство, традициитѣ, склонноститѣ и политическото възпитание на единъ народъ, структурата на народното му стопанство и, най-после, политическия режимъ, който отговаря за този народъ, опредѣлятъ мѣрkitѣ на конюнктурната финансова политика. Примѣритѣ могатъ да бѣдатъ много полезни, що се отнася до нѣкои общи линии на финансовата политика, но подражанията, безъ огледъ на особеноститѣ на дадена страна и на даденъ народъ, могатъ да дадатъ обратни на очакванитѣ резултати.

Конюнктурна финансова политика водятъ и нетоталитарни държави, по свой начинъ, който подхожда на тѣхното стопанско устройство, психологията на народа имъ и политическия режимъ. „Конюнктурната финансова политика е по-широко застъпена въ Германия, като тоталитарна държава, но и финансовата политика на Съединенитѣ щати, на Франция и на която и да е друга демократична страна е достатъчно конюнктурна. За сега разликата се състои само въ степенъта. Впрочемъ, разлика съществува и въ начина на обосноваването. Въ тоталитарнитѣ страни се оперира предимно съ понятието нация, схващана като висшъ наиндивидуаленъ органъзмъ, а въ другитѣ страни се оперира главно съ понятието общество, като сборъ отъ хора съ еднакви права и съ еднакви задължения.

„Нацията е конструктивенъ елементъ въ цѣлата стопанска и политическа идеология на тоталитарнитѣ страни, въ името на която се налагатъ последнитѣ жертви надъ лицата, затова е напълно естествено, че това понятие лежи въ основата и на финансовата политика; тя трѣбва да налага жертви и същевременно да действа за общото добро на нацията. Нацията е целта, а финансовото стопанство е срѣдството... Нетоталитарнитѣ страни също водятъ една конюнктурно приспособима и конюнктурно въздействаща политика, макаръ у тѣхъ да не е отстранено напълно действието на слѣпитѣ стопански сили. Характерно за тѣхъ, обаче, е това, че тѣзи страни все още се придържатъ въ класическото правило за равновесието между приходитѣ и разходитѣ на бюджета.

„Обективнитѣ обстоятелства, които обуславятъ упражняването на конюнктурната финансова политика и въ тоталитарнитѣ и въ нетоталитарнитѣ страни, се заключаватъ въ необходимостта да се поощри производството на една или друга култура, да се организиратъ външнитѣ пазари при днешнитѣ клирингови, контингентни и компенсационни форми на международна размѣна, да се внесе порядъкъ въ разпредѣлението на доходитѣ при днешното неравномѣрно падане на ценитѣ, да се организира производството на синтетични сурови материали, съ цель да се избѣгне зависимостта отъ другитѣ държави и пр.“¹⁾

Въ тоталитарнитѣ страни господството на политиката надъ цѣлия стопански животъ, съ огледъ на близки и далечни военни цели, е пълно, изхождайки отъ мисълта, че възможноститѣ на съзнателната човѣшка

¹⁾ Проф. Ст. Чолаковъ, Държавнитѣ финанси и стопанската конюнктура. Сп. Економистъ, год. I, кн. 4, стр. 374 и 375.

воля да въздействува върху стопанския процесъ сж неограничени. Тъкмо последното още предстои да се докаже на практика.

Стопанската структура на една страна предопредѣля до голѣма степенъ нейната чувствителностъ къмъ промѣнитѣ въ конюнктурата. Отбелязахме вече, различното влияние на конюнктурнитѣ цикли върху предимно земеделскитѣ и върху предимно индустриалнитѣ страни и какъ първитѣ сж по-неблагоприятно подѣ влиянието на конюнктурата. Естествено, въ една земеделска страна, която не може да се възползува напълно отъ благоприятнитѣ случаи при подеъмъ, защото не може да нагоди бързо производството си къмъ него, и която, отъ друга страна, е по-силно засѣгната отъ ударитѣ на депресията, въздействието на конюнктурнитѣ колебания върху данѣчната система въ такава страна ще бжде различно отъ това въ една индустриална страна, която е въ доста по-благоприятно положение, както при подеъмъ, така и при депресия.

IV.

Голѣмитѣ отражения на конюнктурнитѣ колебания върху цѣлия стопански животъ, и особено времето на депресия, привличатъ вниманието на стопановедитѣ, които се стремятъ да схванатъ основнитѣ причини и хода на конюнктурнитѣ промѣни. Отъ друга страна, постоянно увеличаващитѣ се нужди на финансовото стопанство, необходимостта отъ все повече срѣдства за задоволяване на колективнитѣ потребности, естествено подтикватъ финансовитѣ политики да търсятъ начини за увеличаване приходитѣ на финансовото стопанство, да отстраняватъ причинитѣ, които влияятъ за тѣхното намаляване, и най-вече, да откриятъ пж-тища, които биха осигурили поне относително постоянство и равномерностъ въ приходитѣ, както и възможности за тѣхното увеличаване. Самостоятелното изучаване на конюнктурата и на финансовитѣ проблеми неизбежно довеждатъ до изследване на тѣхнитѣ взаимоотношения съ цель да бждатъ овладѣни. Само когато се опредѣлятъ и опознаятъ добре тѣзи взаимоотношения, може да се провежда съ успѣхъ една конюнктурно опредѣлена финансова политика, винаги въ зависимостъ отъ общото културно и стопанско развитие на всѣка дадена страна поотдѣлно, за да бжде тази политика успѣшна и да даде очакванитѣ резултати.

ЦЕЛЪ И СЖЩИНА НА ЗАСТРАХОВАНЕТО

отъ:

Д-ръ ПЪЙО ПЪЕВЪ

Заедно съ културния напредѣкъ на човѣка растатъ и неговитѣ духовни и материални нужди, расте и зависимостта на тѣхното удовлетворение отъ бждещето. Докато първобитниятъ човѣкъ живѣе отъ день за день и е доволенъ, когато може вечеръ, ситъ и спокоенъ, свитъ въ нѣкой кжтъ на заветъ, да се отдаде на почивка, за да стане сутринята да търси съ пресни сили да си спечели новия день, неговиятъ потомкъ вече гледа да си набави храна и осигури спокойствие и за утрешния и по-утрешния день, а по-къснитѣ потомци търсятъ да намѣрятъ и си уредятъ и по-постояненъ и по-удобенъ подслонъ и т. н. Съ задоволяването на едни нужди се пораждатъ други и човѣкътъ почва да гледа все по-далечъ въ

бъдещето и да се стреми да обезпечи задоволяването на растящите си нужди за възможно по-дълго време. И колкото по-високо се издига той по лестницата на културата, толкова повече почва да чувства силата на неизвестността, която изпълва бъдещето, толкова повече си пробива път у него съзнанието за необходимостта от разбулване на тайнственото було на тази неизвестност и овладяването и подчиняването ѝ на неговия ум и воля.

Това съзнание у човъка е стимулът на днешната култура. То е, което извиква и закрепва у него мисълта и грижата за бъдещето, които, от своя страна, подтикват неговия дух и неговата дейност към все по-голямо усъвършенстване за постигане на по-пълното и по-всестранно изживяване на личността и въ своите грижи за бъдещето, въ своя стремеж да си обезпечи по-пълнен и по-всестранен живот, човъкът се вижда изправен предъ онази неизвестност на бъдещето, която крие въ себе си множество пръчки, противодействия и опасности отъ най-разнообразно естество и величина, които заплашват неговото спокойствие, благоденствие и главно редовното и пълно задоволяване на неговите нужди, духовни и материални. Той тръбва да се бори съ тази неизвестност и да я победи, да разбули тайнственото було, което я покрива, да я опознае, овладее и да си я подчини, като обезвреди жилото на всички онѝзи нейни прояви, които сж насочени противъ него и спъват неговата дейност.

Пълният и всестранен живот, към който се стреми човъкът, е цяла сложност отъ духовни и материални прояви и представлява вѣчна смѣна на пораждане и задоволяване на нужди отъ най-разнообразно естество. Първото условие за неговото постигане и за успѣха на борбата за това е материалното обезпечаване на редовния ходъ на тази смѣна и на тѣзи прояви, което (обезпечаване) носи съ себе си едновременно и задоволяването на голѣма част отъ духовните нужди (спокойствие, вѣра въ бъдещето!) и създава условия за постигане задоволяването и на останалите.

Така, при всѣки човѣшка дейност изпълва на първо мѣсто нейната стопанска страна, стопанска служба (функция). Обезпечаването на правилното и редовно действие на тази служба (функция) на човѣшката дейност е и първата прицелна точка на борбата съ неизвестността на бъдещето. Отстраняването на тази неизвестност въ смисълъ на обезвреждане на нейните стопански неблагоприятно действащи прояви, било напълно, било по отношение на отделните стопански единици, а съ това косвено до голѣма степен и за цялото стопанство, е първото условие за успѣха на всѣка стопанска дейност.

За стопанската дейност на човѣка неизвестността на бъдещето се изразява като несигурност: несигурност за непрекъснатото поддържане на наличните условия за развитие на дадена стопанска дейност, несигурност, дали не ще изникнатъ нѣкои нови, непредвидени и непредвидими разходни нужди, несигурност, дали случайни външни събития не ще разрушатъ стопански ценности и предизвикатъ извънредни разходи, изобщо несигурност относно размѣра на бъдещите нужди и на срѣдствата, необходими за тѣхното задоволяване. Тази стопанска несигурност се дължи на всички онѝзи пръчки, противодействия и опасности отъ най-разнообразно естество и величина, които се криятъ въ неизвестността на бъдещето и сж източникъ на нови, непредвидени

нужди поради своето стопанско неблагоприятно действие. Тъзи прояви на неизвестността на бъдещето сж, отъ една страна, природни стихии — пожаръ, наводнение, гърмотевица, морски бури, градъ, студъ, лошо време и пр., отъ друга страна — обусловени отъ самата дейность на човѣка или отъ неговото несъвършенство и стопански неблагоприятно действащи събития — злополуки отъ най-разнообразно естество¹⁾ съ човѣка или съ негови стопански блага, женитба, старостъ, инавалидность, болестъ и пр. Отъ отдѣлнитъ стопански единици всички тѣзи възможни стопански неблагоприятно действащи прояви на неизвестността на бъдещето се чувствуватъ като стопански тежести, стопански злини, т. е. събития, осжществяването, настѣпването на които поражда или е свързано съ необходимостта отъ извънредни разходи. Като стопанска тежестъ или стопанско зло може да ни се представи и нѣщо, което иначе съвсемъ не е зло, даже напротивъ много желано и чаквано събитие, макаръ и да е свързано съ необходимостта отъ извънредни разходи, каквото е напр. женидбата. Обстоятелството, че то поражда или е свързано съ необходимостта отъ известни извънредни разходи, ни кара да чувствуваме и най-желаното, и най-приятното събитие като стопанско зло, като стопанска тежестъ.

Особеното у всички тѣзи прояви на неизвестността на бъдещето, това, което ги свежда къмъ стопанска несигурность, е, че тѣхното настѣпване е възможно, но неизвестно — неизвестно било, дали изобщо ще се осжществи, било само кога ще се осжществи или въ какъвъ размѣръ ще се осжществи, т. е. какъвъ ще бжде размѣра на нуждитъ, които то ще породи съ осжществяването си. Така, относно природнитъ стихии е на лице трояка неизвестность: дали изобщо ще настѣпятъ, кога ще настѣпятъ и какви нужди ще породятъ (какви щети ще причинятъ²⁾), а при зависящитъ отъ човѣка събития често е на лице само едната отъ тѣзи три неизвестности, именно кога ще настѣпятъ (женидба, смъртъ), или какъвъ ще бжде размѣра на породенитъ отъ тѣхъ съ настѣпването имъ нужди (старческа немощъ, инавалидность, и пр.).

За правилния развой на стопанската дейность на човѣка е необходимо тази (стопанска) несигурность да се отстрани, за да се обърне въ (стопанска) сигурность. Напълното ѝ премахване, обаче, не винаги е възможно, а и доколкото е възможно — не безъ известни стопански жертви. Отстраняването ѝ, следователно, означава не премахването ѝ изцѣло отъ стопанския животъ на човѣка, безъ всѣкакви последици за неговата сто-

¹⁾ Напредѣкътъ въ техниката и въ съобщителнитъ и превозни сръдства, като употребата на все повече машини въ производството, изнамирането на желѣзницата, на автомобила, придобивкитъ на въздухоплаването, носитъ покрай голѣмитъ ползи и нови опасности за живота и имота на човѣка. Макаръ и усъвършенствуванията на техниката да допринасятъ все повече за обезпечаване сигурността на човѣшкия животъ и имотъ, тъкмо тѣ, отъ друга страна, създаватъ все по-нови, досега непознати възможности за тѣхното увреждане. Днешниятъ животъ се движи всрѣдъ безкрайно множество скрити опасности, често предизвиквани отъ все по-широкото използване на природнитъ сили, управляването на които въ безброй случаи се повѣрва на единични лица, които не винаги сж достатъчно добре подготвени за това господство надъ природнитъ сили или при навика въ управляването имъ понѣкога пропускатъ необходимата предпазливостъ.

²⁾ Прѣжитъ последици отъ настѣпването на стихии (пожаръ, градъ, буря и пр.) наистина сж щети, обаче отъ отдѣлнитъ стопански единици, които тѣ засѣгатъ, тѣ се чувствуватъ като нови нужди, като нужди за възстановяване на причиненитъ отъ стихиятъ повреди, на унищоженитъ отъ тѣхъ материални блага, които, отъ своя страна, сж били сръдства за задоволяване на известни нужди на дадената стопанска единица.

панска дейност, а превръщането ѝ въ сигурност, т. е. постигането на по-близко до действителността определяне на бъдещитѣ нужди и съответно обезпечаване на срѣдства за тѣхното задоволяване (макаръ и) чрезъ умѣрено увеличаване на редовнитѣ разходи.

Така, стопанската несигурностъ се явява единъ видъ въплотение на възможнитѣ, но неизвестнитѣ бъдещи нужди на човѣка и сама предизвиква една нова нужда, нуждата отъ закрила противъ тѣзи неизвестни бъдещи нужди. Тази нова нужда отъ закрила противъ несигурността на бъдещето, противъ възможнитѣ, но неизвестни бъдещи нужди на отдѣлната стопанска единица е главниятъ двигателъ за борбата съ неизвестността на бъдещето. Нейното задоволяване е най-близката целъ на тази борба.

Но стопанската несигурностъ на бъдещето е — въ своята цѣлостъ — неопредѣлена и непреодолима величина, сборъ отъ възможни стопански неблагоприятно действащи прояви на неизвестността на бъдещето, които пораждатъ възможни, но неизвестни бъдещи нужди. А за да може да се задоволи една нужда, необходимо е да се знае нейниятъ размѣръ, нейната стопанска стойностъ. Нуждата отъ закрила противъ стопанската несигурностъ и бъдещето е нужда отъ закрила противъ пораждането или противъ вредното влияние на възможнитѣ, но неизвестни бъдещи нужди вследствие осъществяването на стопански неблагоприятно действащи прояви на бъдещето. Следователно, размѣрътъ на нуждата отъ закрила противъ стопанската несигурностъ на бъдещето се опредѣля отъ сегашната стойностъ на всички тѣзи възможни бъдещи нужди. Първата задача на борбата съ стопанската несигурностъ на бъдещето трѣбва, следователно, да бже да се установи по нѣкакъвъ начинъ размѣра на възможнитѣ бъдещи нужди и да се опредѣли неговата сегашна стопанска стойностъ.

Чрезъ опознаване и обособяване на възможнитѣ отдѣлни прояви на неизвестността на бъдещето — пожаръ, злополука при превозъ на стоки, лична злополука, градъ, болестъ, смъртъ и пр. — става възможно да се ограничи, обхване и опредѣли донѣкъде, съ огледъ на тѣзи отдѣлни нейни прояви, онази неопредѣлима въ своята общностъ величина (стопанската несигурностъ на бъдещето), да се опредѣли приблизително и относителния размѣръ на възможнитѣ, макаръ и неизвестни нужди, които всѣка отъ тѣхъ (отъ отдѣлнитѣ прояви) поражда. Тукъ идатъ на помощъ дългогодишниятъ опитъ и по-близкото изучаване на самитѣ прояви на неизвестността на бъдещето. Опитътъ и научнитѣ изследвания въ тази насока изтъкватъ известна по-малка или по-голѣма закономерностъ въ осъществяването на тѣзи прояви и въ тѣхното стопански неблагоприятно действие и довеждатъ до установяването въ общностъ приблизителния размѣръ на стопанската несигурностъ (на възможнитѣ, но неизвестни бъдещи нужди) съ огледъ на нѣкои нейни прояви, изразенъ въ известни отношения и вѣроятности.

Така, съ напредѣка на науката и техниката и съ помощта на опита постепенно се разкриватъ и опознаватъ разнитѣ възможни прояви на неизвестността на бъдещето, като причини за пораждане на нови, извънредни, непредвидени и непредвидими нужди, установяватъ се условията за тѣхното проявяване (осъществяване) и начина и силата на тѣхното стопанско неблагоприятно действие и по този начинъ се опредѣля приблизително и размѣра на възможнитѣ бъдещи нужди въ връзка съ нѣкои такива

събития — прояви на неизвестността на бъдещето¹⁾ (пожаръ, желѣзопътни катастрофи, градобитнина, обикновени злополуки и пр.). По такъв начинъ неопределената нужда отъ закрила противъ общата стопанска несигурностъ се разпада на отдѣлни опредѣлени нужди отъ закрила противъ стопански неблагоприятното действие на отдѣлнитѣ прояви на тази несигурностъ.

Доловени веднажъ така възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, въпросъ на техника е по-нататъкъ да се опредѣли тѣхниятъ размѣръ и тѣхната сегашна стойностъ за дадена стопанска единица съобразно съ останалитѣ условия на нейната стопанска дейностъ (имотно положение, редовни нужди, възможни приходи и пр.), въпросъ на стопанисване е да се опредѣли начина на тѣхното задоволяване. Възъ основа на установенитѣ за разнитѣ прояви на неизвестността на бъдещето (природни стихии, злополуки и пр.) отношения — честина на сбждването и размѣръ на предизвикванитѣ нужди — и като се иматъ предвидъ условията за дейностъ на отдѣлнитѣ стопански единици, се опредѣля сегашната стойностъ на тѣхнитѣ възможни, но неизестни бждещи нужди, както и размѣра на увеличението на редовнитѣ разходи, необходими за да се обезпечи задоволяването ѝ или — което е все едно — задоволяването на тѣзи бждещи нужди, действителното появяване на които е неизвестно било изобщо, било само по отношение на времето, когато ще настѣпятъ, или само по отношение на размѣра, въ който ще се проявятъ.

Размѣрътъ на това увеличение на редовнитѣ разходи е въ зависимостъ отъ техническия способъ (начинъ, срѣдство) за постигане задоволяването на нуждата отъ закрила противъ стопанската несигурностъ, противъ възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди. Това задоволяване може да се постигне по три различни начина: чрезъ избѣгване, отклоняване или предотвратяване на самитѣ събития, прояви на неизвестността на бъдещето (пожаръ, болестъ, злополука, кражба и пр.), които пораждатъ възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди; чрезъ потушаването имъ и ограничаване до минимумъ тѣхното стопанско неблагоприятно действие, а съ това и ограничаване на нуждитѣ, които тѣ пораждатъ; или най-сетне чрезъ обезвреждаване на това тѣхно стопанско неблагоприятно действие за отдѣлната стопанска единица посрѣдствомъ осигуряване задоволяването на поражданитѣ отъ него (възможни, но неизвестни бждещи) нужди.

Всѣко едно отъ тѣзи срѣдства за борба съ неизвестността на бъдещето, съ обусловената отъ нея стопанска несигурностъ си има своето значение и приложение въ стопанския животъ на човѣка. Нито едно отъ тѣхъ, обаче, само не е достатъчно, за да се води успѣшно и изчерпателно тази борба. Така тѣ не се изключватъ, т. е. не могатъ се замѣсти напълно едно друго, а напротивъ много често е необходимо, особено въ интереса на народното стопанство, успоредното приложение и на тритѣ тѣзи срѣдства.

¹⁾ Така, по-нататъкъ науката е достигнала да опредѣли съ математическа точностъ общия размѣръ на неизвестното събитие смъртъ, изразенъ по отношение на разнитѣ възрасти въ таблицата за смъртността у хората. И по отношение на други бждещи неизвестни събития (прояви на неизвестността на бъдещето — природни стихии, злополуки и пр.) е установена, главно възъ основа на опита, известна, макаръ и не тѣй точна закономерностъ, изразена въ срѣдни годишни отношения на причиненитѣ отъ известни събития (стихии, злополуки) щети къмъ общата стойностъ на застрашенитѣ отъ тѣзи събития блага.

Избѣгването или отклоняването на нуждитѣ е предпазно срдѣство. То води до система отъ мѣрки за предотвратяване пораждането на възможни, но неизвестни бждещи нужди чрезъ предотвратяване на самитѣ събития (прояви на неизвестността на бждещото), които ги пораждатъ, било като възможността за настѣпването имъ се отстрани съвсемъ или сведе до минимумъ, било като самата тази възможностъ се избѣгва. Така, възможността за пожаръ, т. е. да пострадатъ вследствие на пожаръ, съществува само за предмети, които се поддаватъ на действието на огъня. Който не притежава такива предмети или избѣгва да си служи съ такива предмети, за него не съществува опасностъ отъ пожаръ. Първото срдѣство за борба съ стопански неблагоприятното действие на пожара е, следователно, да избѣгваме да си служимъ съ предмети, които се поддаватъ на влиянието на огъня и, ако не можемъ да не си служимъ съ такива предмети, то да си служимъ колкото се може по-рѣдко и по-малко. Друго такова срдѣство е по-нататкъ да се стремимъ да направимъ онѣзи предмети, съ които по необходимостъ трѣбва да си служимъ, макаръ че се поддаватъ на действието на огъня (кѣщи, мебели и пр.), по-малко податливи на това действие (масивенъ строежъ вмѣсто паянтови, употреба на бетонъ, желязо вмѣсто дърво и пр.) Трето срдѣство за избѣгване на пожара най-сетне е да вземемъ предпазителни мѣрки, за да направимъ невъзможно запалването на тѣзи предмети или да сведемъ тази възможностъ до минимумъ (усилване устойчивостта на горящи предмети противъ запалване, избѣгване на пушенето, паленето огънь, кибритъ, свещъ и др. п. на мѣста, дето се намиратъ леснозапалителни предмети и пр.).

Сжщитѣ тѣзи срдѣства на предпазване — кжде всичкитѣ, кжде само нѣкои отъ тѣхъ — споредъ естеството на опасността, противъ която се насочватъ, се прилагатъ и въ борбата противъ другитѣ прояви на неизвестността на бждещото (болестъ, злополука, опасности на превоза и др.¹⁾). По самото естество на нѣщата, обаче, избѣгването (предпазването) може да се постигне съ успѣхъ технически само до известна степенъ, а е целесъобразно стопански (економически) обикновено въ още по-малка степенъ, защото често разносикитѣ за срдѣството на предпазването ставатъ несъразмѣрно голѣми въ сравнение съ изгодитѣ, които биха се постигнали чрезъ тѣхъ. Колкото и да искаме да избѣгнемъ да си служимъ съ предмети, които се поддаватъ на действието на огъня — за да останемъ при примѣра съ пожара — и да направимъ всички наши мобили и орждия отъ огнеупорни материали, ние по чисто технически причини не можемъ постигнати това напълно. Техническитѣ срдѣства за борба съ огъня, съ пожаритѣ постоянно се усъвършенствуватъ, но още далечъ не сме въ състояние да направимъ съвсемъ невъзможни пожаритѣ. А и доколкото съществуватъ технически срдѣства за това, тѣхното прилагане не всѣки пътъ е умѣстно и стопански целесъобразно, износно. Често, въ известни случаи, за отдѣлни стопански единици прилагането на такива срдѣства (напр. желязобетонъ въ малки стопански постройки), които въ други случаи, за други стопански единици сж мѣрки на обикновена предпазливостъ, се явява стопански износно, понеже

¹⁾ Подобряване на корабоплаването, построяване на маяци, усъвършенстване на морскитѣ карти предпазватъ корабитѣ отъ злополуки; сигуренъ ключъ, здравъ лостъ или довърненъ пазащъ предпазватъ отъ крадци; разуменъ начинъ на живѣне, лѣкарско наглеждане предпазватъ отъ болести, строга карантина ограничава епидемнитѣ и пр.

изисква извънредно голѣми разходи, които правятъ изобщо невъзможно за тѣхъ използването на съответнитѣ блага (предмети).

Когато, въпрѣки избѣгването (или когато то е технически невъзможно или стопански нецелесъобразно) нѣкое стопанско зло, нѣкоя проява на неизвестността на бждещето се осъществи, тогава почва да действа второто срѣдство за борба противъ стопанската несигурностъ — потушаването, което има за целъ да спре или поне да ограничи действието на осъществената проява на неизвестността на бждещето, на неочакваното събитие, да намали до минимумъ причиняваната отъ него стопанска щета. Потушаването е срѣдство на противодействие. То води къмъ система отъ мѣрки, които се свеждатъ въ една, повече или по-малко, организирана борба противъ действието на настъпили неочаквани събития (прояви на неизвестността на бждещето), съ целъ да спре или ограничи пораждането на свързанитѣ съ тѣхъ (съ тѣзи събития) възможни, но неизвестни нужди.

Така, въпрѣки всички предохранителни мѣрки, които се взематъ за предпазване отъ пожари, последнитѣ не могатъ да се избѣгнатъ съвсемъ. И затова, покрай мѣрkitѣ за предпазване отъ пожаръ, ние взимаме и мѣрки за потушаване на пожаритѣ (пожарогасители, пожарни команди и пр.). При потушаването обикновено има нужда отъ съгласуване на срѣдствата (мѣрkitѣ), отъ организиране на борбата противъ действието на настъпили прояви на неизвестността на бждещето. Много често при него играе роля и по-широкъ общественъ интересъ, и борбата съ организира отъ цѣли общекития, отъ самото общество (пожарни команди, полиция).

И потушаването, обаче, е възможно технически само до известна степенъ, и при него е въпросъ на стопанисване, на стопанска целесъобразностъ, дали технически възможното може и трѣбва да се приложи напълно и до край на практика. Защото и тукъ разноситѣ за прилагане на мѣрkitѣ и срѣдствата на потушаването могатъ да станатъ несъразмѣрно голѣми въ сравнение съ изгубитѣ, които биха дали. Така, при стихийни пожари, при пожари на леснозапалителни предмети, при късно забелѣзани пожари, въ вѣтровито време и пр. технически възможнитѣ срѣдства за борба противъ тѣхъ не сж въ състояние да здушатъ веднага пожара и да спратъ разпространението му, а и когато успѣятъ да сторятъ това, все пакъ остава известна по-малка или по-голѣма щета, причинена отъ действието на пожара до потушаването му, която поражда извънредна, неочаквана (възможна, но неизвестна) нужда за възстановяването на вредата, претърпяна отъ дадената стопанска единица, чийто блага сж засегнати отъ пожара. Отъ друга страна, известни технически възможни мѣрки за борба противъ пожара, които въ едни случаи, за едни стопански единици се явяватъ стопански напълно целесъобразни, износни, като, напиримѣръ за голѣми индустриални заведения прокарването на водни кранове и поставянето на пожарогасители на опредѣлени мѣста въ помѣщенията, или даже уреждането въ тѣхъ на самодействаще (автоматично) пожарогасене, което да потушава огъня при самото му появяване безъ всѣка човѣшка намѣса, въ други случаи и за други стопански единици, напиримѣръ въ случая за обикновения домопритежателъ или за малката работилница, сжщитѣ тѣзи мѣрки биха били цѣло разсипничество.

Най-сетне срещу нѣкои отъ възможнитѣ, но неизвестни бждещи

нужди срѣдствата на избѣгването и потушаването сж съвсемъ негодни по простата причина, че самитѣ събития, които ги раждатъ, макаръ и „стопански неблагоприятно“ действащи, тамъ не сж неочаквани и нежелани, а напротивъ сж добре дошли, съ радостъ очаквани, даже търсени отъ „заstraшенитѣ“ отъ тѣхъ стопански единици, каквито сж на примѣръ женитбата, достигане на известна възраст и пр. Отъ друга страна, избѣгването и потушаването сж приложими само по отношение на отдѣлни прояви на неизвестността на бъдещето, на опредѣлени стопански неблагоприятно действащи събития, но не и противъ общата стопанска несигурностъ на бъдещето, доколкото тя не може да бжде въплотена отъ такива опознати и обособени стопански неблагоприятно действащи събития и се крие въ безброй малки и голѣми, върху стопанската дееспособностъ на човѣка неблагоприятно действащи възможности.

Въ всички тѣзи случаи, гдето и доколкото срѣдствата на избѣгването и потушаването не сж въ състояние, било по чисто технически причини, било по стопански съображения, да подпомогнатъ, остава известна празнота въ борбата съ стопанската несигурностъ на бъдещето, която допуска осъществяването на неизвестни бъдещи стопански неблагоприятно действащи събития и пораждането по такъвъ начинъ на възможни, но неизвестни бъдещи нужди. Така, пълното предотвратяване на тѣзи възможни, но неизвестни бъдещи нужди, само съ срѣдствата на избѣгването и потушаването се явява невъзможно: известна частъ отъ тѣхъ, отъ тѣзи нужди, все остава възможна, осъществима. За да може да се задоволи напълно нуждата на отдѣлнитѣ стопански единици отъ закрила противъ тѣхъ, трѣбва тѣ — като не могатъ да се предотвратятъ — да се обезвредятъ, да се направятъ нечувствителни за редовния бюджетъ на тѣзи стопански единици, за които тѣ се действително появяватъ. А това може да стане само, като имъ се обезпечатъ, осигурятъ по нѣкакъвъ начинъ срѣдствата, необходими за завладяването на действително породенитѣ неизвестни бъдещи нужди отъ такива непредотвратими и непотушими, изобщо или напълно, стопански злини, стопански вредно действащи събития.

Така, когато въпрѣки всички предпазителни мѣрки избухне пожаръ, докато приложенитѣ технически възможни и стопански целесъобразни срѣдства за потушаването му успѣятъ да го ограничатъ и загасятъ, неговото действие причинява известни по-голѣми или по-малки щети, като унищожава или поврежда засѣгнатитѣ стопански блага. За дадената стопанска единица, чиито блага сж унищожени или повредени, се явява съответна липса отъ такива блага и нужда да си ги набави наново, нужда, която тя не е очаквала, не е поставяла въ своитѣ смѣтки, въ своя бюджетъ, и за задоволяването на която тя трѣбва да търси нови срѣдства, да прави нови извънредни разходи. Тази нова нужда, понеже не е могла да бжде предотвратена чрезъ избѣгването или потушаването на пожара, е необходимо да се задоволи съ извънредни срѣдства, безъ накрѣпяване на редовнитѣ приходи, редовния бюджетъ на засѣгнатата стопанска единица. Тукъ иде на помощъ третото срѣдство за борба противъ несигурността на бъдещето — осигуряването.

Съзнанието за необходимостта отъ обезпечаване на извънредни срѣдства за задоволяване на извънредни, възможни, но неизвестни бъдещи нужди прониква човѣка все повече и повече съ разширяването на

неговата стопанска дейност, съ развитието на техниката и съ постоянно растящата нужда отъ пълно обезпечаване редовния ходъ и развитие на неговата дейност и отъ възможно стопански най-целесъобразно използване на неговитѣ сили и сръдства.

Сръдствата, необходими за задоволяване на извънредни, възможни, но неизвестни бждещи нужди могатъ да сѣ обезпечатъ или чрезъ отдѣлянето имъ изцѣло още при появяването на възможността за пораждане на такива неизвестни и непредотвратими бждещи нужди, или чрезъ постепенното имъ набиране посръдствомъ продължително отдѣляне на частъ отъ редовнитѣ приходи за тази цель. Въ първия случай имаме действително, макаръ и еднократно, осигуряване, което, обаче, означава удвояване цената на всички блага, необходими за редовното отправление на стопанската дейност на човѣка, а сжщо и на голѣма частъ отъ богатата, необходими за непосредственото задоволяване на неговитѣ лични нужди. Така, като си купи нѣкоя вещь за въ кжщи, човѣкъ би трѣбвало освенъ дето ще я заплати, да отдѣли на страна сума, равна на стойността ѝ, за да си осигури редовното ѝ използване въ своето стопанство за въ бждеще; като си построи кжща, би трѣбвало да отдѣли на страна още толкова, хolkото е похарчилъ за нея, за да може, ако не дай Боже изгори утре, да си я възстанови наново и т. н. Такова осигуряване би било възможно за твърде малцина, а въ още по-малко случаи то би било стопански целесъобразно, толкова повече, че и то представлява само еднократно обезпечаване, т. е. следъ като приготвенитѣ, обезпеченитѣ сръдства се употрѣбаватъ веднажъ за задоволяване на настъпили неизвестни бждещи нужди, като разрушената вещь се възстанови чвезъ тѣхъ наново, по отношение на тѣзи нужди, пораждането на които и за въ бждеще все пакъ е възможно (защото и за възстановената вещь продължава да съществува възможността да бжде разрушена), осигуровката престава. За да продължи и тя, би трѣбвало употрѣбенитѣ за възстановяването на разрушената вещь сръдства да се отдѣлятъ наново изцѣло, а въ такъвъ случай първото осигуряване губи своя смисълъ, то вече не е осигуряване.

Въ втория случай, при постепенното набиране на сръдствата, имаме вече стопански по-целесъобразенъ начинъ за обезпечаване на задоволяването на извънредни бждещи нужди изобщо, който, обаче, още не е осигуряване противъ стопанската несигурностъ на бждещото, противъ възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди. Чрезъ постепенното, но редовно отдѣляне на малки суми, което представлява слабо увеличаване на редовнитѣ разходи и се понася леко, може наистина да се набере съ време значителна сума, достатъчна за задоволяване на разни възможни бждещи нужди. Този начинъ за образуване на запасъ отъ сръдства за посрещане на извънредни бждещи нужди се и практикува въ почти всички по-голѣми предприятия, при които разумното стопанисване изисква да се образуватъ такива запаси (фондове) за подържане и подновяване на изхабявания чрезъ употрѣбяването му съ течение на времето инвентаръ, за разширяване на предприятието и съгласуването му съ новитѣ изисквания и придобивки на техниката. Сжщото начало лежи и въ основата на обикновената спестовностъ, която цели да спести, да образува при благоприятни за стопанската дейност на дадена стопанска единица времена известенъ запасъ отъ сръдства за посрещане на задоволяването на извънредни бждещи нужди и преодоляването на не-

благоприятни времена. Това спестяване, това образуване на запаси отъ срѣдства показва пѣтя за постигане по лекъ, поносимъ за всѣка отдѣлна стопанска единица начинъ обезпечаването на срѣдства за извънредни бждещи нужди, обаче то още не е достатъчно да осигури напълно отдѣлната стопанска единица противъ възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, именно защото настѣпването на тѣзи нужди е неизвестно, както изобщо, така и по време и по размѣръ: тѣ могатъ да се появятъ въ значителенъ размѣръ още въ самото начало на спестяването, когато необходимитѣ за задоволяването имъ срѣдства далечъ още не сѣ набрани. А именно това е сѣщественото, което отличава стопанската несигурностъ на бждещето и поражда нуждата отъ закрила противъ нея.

Възможността за пораждаване на неизвестни извънредни бждещи нужди, съ или безъ огледъ на опредѣлени стопански неблагоприятно действащи бждещи събития (пожаръ, злополука, градъ и пр.), а съ това и нуждата отъ закрила противъ тѣхъ сѣществва едновременно за голѣмъ брой стопански единици, а съ огледъ на известни събития (лична злополука, смъртъ, болестъ) даже за всички човѣшки сѣщества. Тази възможностъ, обаче, се осѣществява и неизвестни бждещи нужди се пораждатъ изобщо само за нѣкои отъ отдѣлнитѣ стопански единици, за които тѣ сѣществва. Така, за всички, които притежаватъ нѣкаква вещь, която може да гори (кѣща, оржиде, покѣщина, стока), сѣществва възможността да изгубятъ вследствие на пожаръ тази вещь и да почувствуватъ нуждата да си я набавятъ наново. За всички тѣхъ сѣществва нуждата отъ закрила противъ тази възможностъ, противъ тази опасностъ отъ пожаръ. Въ действителностъ, обаче, тази възможностъ се осѣществява само за малцина. Пожари, слава Богу, не ставатъ всѣки день, па и кога се случатъ не засѣгатъ едновременно и еднакво всички, а само отдѣлни единици. А и когато възможността за пораждаване на неизвестни бждещи нужди се осѣществява рано или късно за всички (напр. смъртъ), то нейното осѣществяване не настѣпва едновременно за всички, а постепенно, въ разни времена и даже съ известна закономерностъ.

Това обстоятелство, именно, че възможността да се породятъ неизвестни бждещи нужди сѣществва за всички или поне за голѣмъ брой стопански единици, а се осѣществява и поражда въ действителностъ такива нужди изобщо или едновременно само за малцина, навежда на мисълта да се организиратъ отдѣлнитѣ стопански единици за общо носене на неизвестнитѣ, но възможни за тѣхъ бждещи нужди. Понеже възможността за пораждаване на такива нужди сѣществва за всички, съзнанието, че всѣка отъ тѣхъ може да се намѣри въ положение да има нужда отъ помощта на другитѣ, довежда отдѣлнитѣ стопански единици до сдружаване (организиране) за взаимно подпомагане въ случай на осѣществяване на тази възможностъ. Така, когато заселенитѣ въ една областъ стопани разбератъ, че, отъ една страна, общо взето малцина сѣ тѣзи, които пострадатъ отъ пожаръ, а, отъ друга страна, всѣкому отъ тѣхъ може да се случи такава напасть, у тѣхъ се поражда идеята да сподѣлятъ общо всички постигналата одного (или нѣколцина) отъ тѣхъ загуба отъ пожаръ. Защото всички по-лесно ще я понесатъ, отколкото единъ само, а този единъ би могълъ да бжде всѣки единъ отъ тѣхъ.

Тази организирана взаимопомощъ е началото на осигурява-

нето. Идеята за общо носене на тежеститѣ на възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди въ връзка съ началото на спестовността, на образуването на запаси отъ срѣдства чрезъ леко поносимо увеличение на редовнитѣ разходи, създава това най-мощно срѣдство за борба противъ стопанската несигурностъ на бждещето. Съ помощта на опита и на научнитѣ изследвания може да се опредѣли приблизително общия размѣръ на вѣроятнитѣ, тѣзи, които действително ще се осществяватъ въ опредѣленъ срокъ отъ време (напр. една година), възможни, но неизвестни бждещи нужди на едно общежитие, на дадено множество стопански единици.¹⁾ И понеже възможността за настѣпване на неизвестни бждещи нужди съществува за всички или поне за голѣмъ брой стопански единици, а въ опредѣленъ срокъ отъ време (една година, единъ сезонъ) се осществява и поражда, общо взето, опредѣленъ размѣръ неизвестни бждещи нужди, не остава освенъ всички тѣзи стопански единици, за които тя съществува, да се сдружатъ, да се организиратъ и чрезъ постепенно отдѣляне на малки суми отъ своитѣ редовни разходи въ обща каса да събератъ въ продължение на този срокъ срѣдствата, необходими за задоволяване на възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, които ще се породятъ за нѣкои отъ тѣхъ презъ това време. По такъвъ начинъ се постига действително осигуряване на задоволяването на възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, които срѣдствата на избѣгването и потушаването не сѣ въ състояние да предотвратятъ, а съ това и пълно задоволяване на нуждата отъ закрила противъ стопанската несигурностъ на бждещето.

Така това, ко то не можемъ да постигнемъ съ срѣдствата на избѣгването и потушаването, било по чисто технически причини, било по стопански съображения, иде да ни обезпечи осигуряването. Докато избѣгването е предпазване, което запазва въ цѣлостъ стопанскитѣ блага, а потушаването — противодействие, което цели да спре или поне ограничи разрушаването на стопанскитѣ блага, осигуряването е поправка на, което има за целъ да запази имотното (материалното) положение на отдѣлнитѣ стопански единици въпрѣки неизбежното унищожаване на стопански блага. Неговата задача е да обезвреди стопански неблагоприятното действие на проявитѣ на неизвестността на бждещето за отдѣлнитѣ стопански единици, като имъ обезпечи срѣдствата за задоволяване на възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, когато и доколкото при раждането имъ не може да бжде предотвратено отъ избѣгването и потушаването. И това не само въ връзка съ опредѣлени, макаръ и неизвестни (случайни) бждещи събития, стопански злини, за задоволяване на действително породени отъ тѣхъ възможни бждещи нужди, но и общо

¹⁾ По отношение на възможнитѣ, но неизвестни нужди само на една или нѣколко стопански единици това е невъзможно, понеже единичното събитие (или само нѣколко такива събития) не дава възможностъ за нѣкаква преценка. Когато разглеждаме известно събитие отдѣлно само за себе, ние се намираме предъ една проява, въ която не виждаме никаква закономерностъ и която отбива всѣки опитъ да се долови и опознае нейното битие и вѣроятно развитие. Ако, обаче, разглеждаме множество такива събития и отправимъ погледа си не къмъ отдѣлното събѣдане, а къмъ общността еднородни събития, картината се промѣня: недоволството и непознаването става достъпно и дава възможностъ да се опознае и подведе подъ известни закони. А само гдето има известна закономерностъ въ настѣпването на случайни бждещи нужди, може да се дойде и до опредѣляне на тѣхната стопанска стойностъ и съ това да се създаде основата и за организиране на осигуряването противъ тѣхъ.

за задоволяване на възможни, но неизвестни и по самия си видъ и произходъ, по причината на пораждането си бждещи нужди. Така, чрезъ осигуряването можемъ да си обезпечимъ не само срѣдствата, необходими за набавяне наново на унищожени отъ неизвестни бждещи стопански неблагоприятно действащи събития, като пожаръ, желѣзопътна катастрофа, градъ и пр. вещи, но то ни дава възможностъ да си осигуримъ срѣдства за задоволяване на възможни, но неизвестни бждещи нужди, възможността за пораждането на които ни е невъзможно да предвидимъ и да я свържемъ съ известни неблагоприятно действащи бждещи събития, а по-скоро трѣбва да отдадемъ на очакваното общо намаление на стопанската дееспособностъ или на необходимостта за развиване на по-широка стопанска дейностъ, за запазване на известно обществено положение и при по-неблагоприятни условия или изобщо за постигане, за осигуряване на едно желано, стопански целесъобразно спестяване, независимо отъ действително пораждани отъ опредѣлено бждеще събитие нужди (животозастраховане въ разнитъ му видове¹⁾).

Въ тѣзи случаи осигуренитъ срѣдства представляватъ стойността на възможни, поради разни причини, но неизвестни бждещи нужди, приведена (сконтирана къмъ опредѣленъ бждещъ моментъ, изтичане на срокъ, достигане на известна възраст, смъртъ), който самъ по себе още не е или въ всѣки случай не е необходимо да бжде стопански неблагоприятно действащо бждеще събитие, което поражда тъкмо толкова нужди, колкото обезпеченитъ срѣдства могатъ да задоволятъ. Въ сжщностъ, тукъ имаме съчетание на спестяване съ осигуряване, при което осигуряването обезпечва задоволяването на спестовната нужда, на поставената спестовна целъ, осигурява набирането на необходимитъ за опредѣленъ или неопредѣленъ бждещъ срокъ срѣдства, чиито размѣръ се опредѣля обикновено отъ спестовната способностъ, спестовната сила на отдѣлната стопанска единица. Нуждата, която идатъ да задоволятъ тѣзи осигуровки, е собствено нуждата отъ закрила противъ възможното прекъсване на спестовната мощъ, на спестовната сила и способностъ, което грози да попрѣчи за набирането на опредѣленитъ необходими срѣдства и което сжщо е едно стопански неблагоприятно действащо събитие, едно стопанско зло.²⁾

Разбира се, осигуряването като срѣдство за борба противъ стопанската несигурностъ на бждещето, противъ възможни, но неизвестни бждещи нужди е сжщо технически възможно само при известни условия, и при него стопанската целесъобразностъ решава, дали да се приложи или

¹⁾ Така и животозастраховането се явява сжщинско осигуряване, задоволяващо една действителна нужда отъ закрила противъ неизвестността и несигурността на бждещето.

²⁾ Самото осигуряване не е спестяване, а напротивъ безвъзвратно разходване, съ което се откупува стопанската сигурностъ на бждещето. Даже и при животозастраховането (осигуряването на опредѣлена сума, платима въ случай на смъртъ или при преживяване на опредѣленъ срокъ и др.), което обикновено се сравнява съ спестяването, осигуряване е само обезпечаването на спестовния резултатъ, на спестяването на желаната опредѣлена сума за наследникитъ въ случай на преждевременна смъртъ на застрахования. И тамъ това обезпечаване се получава срещу известенъ безвъзвратенъ разходъ, успоредно съ който се правятъ наистина обикновено и вноски, подобни на спестяванията, отъ които заедно съ лихвитъ имъ се набира за известенъ срокъ сумата, платима при преживяване на срока отъ застрахования. Тѣзи вноски, обаче, не сж личенъ спестовенъ влогъ на застрахования, а общъ резерванъ всички застраховани, която обезпечаватъ изплащането на осигуренитъ отъ тѣхъ суми.

не въ отдѣлния случай отъ дадена стопанска единица това, което осигурителната техника може да даде. Особеното естество на това срѣдство за борба противъ стопанската несигурностъ на бждещето прави успѣшното му прилагане възможно само при здраво организиране на голѣмъ брой стопански единици (съ хиляди). Единичното, случайното му използване отъ отдѣлни стопански единици е не само стопански нецелесъобразно, каквото може да бжде въ известни случаи и единичното използване на нѣкои отъ срѣдствата на избѣгването и особено на потушаването (собствени пожарни помпи), но и технически невъзможно. Планомерно организиране и голѣмъ брой на заинтересувани стопански единици сж тукъ техническо предисловие за възможността на осигуряването. Ако нѣкое бждеще събитие (проява на неизвестността на бждещето) може да породи неизвестни бждещи нужди само по отношение на твѣ; де ограниченъ брой стопански единици, то противъ такова събитие, противъ неговото стопански неблагоприятно действие осигуряване не е възможно. Невъзможно е технически осигуряването и противъ събития, които пораждатъ неочаквани и неизвестни бждещи нужди едновременно и на едно мѣсто за голѣмъ брой стопански единици, противъ така нареченитѣ катастрофи (земетресение, опустошения отъ военни действия), поради невъзможността да се опредѣли и прецени предварително приблизителния размѣръ на действително осъществимитѣ въ опредѣленъ срокъ отъ време нужди и катастрофалния размѣръ на възможнитѣ щети, който не позволява съразмѣрното имъ разпредѣляне чрезъ умѣрено натоварване на редовнитѣ разходи. Отъ друга страна, и технически възможното осигуряване може да бжде въ известни случаи стопански нецелесъобразно, именно когато цената му, свързанитѣ съ него разноси станатъ извънредно голѣми въ сравнение съ изгодитѣ, които то дава.

Така, нито едно отъ срѣдствата за борба противъ стопанската несигурностъ на бждещето само за себе — нито само избѣгването, нито само потушаването, нито само осигуряването — не може да задоволи напълно нуждата отъ закрила противъ възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, било защото за всѣко отъ тѣхъ по отдѣлно това е технически невъзможно, било защото и технически възможното е не винаги стопански целесъобразно, износно. Но затова пъкъ тѣ се допълватъ едно друго и това, което технически е невъзможно да се постигне съ срѣдствата на едното, се постига съ срѣдствата на нѣкое отъ другитѣ две, а тамъ, където технически възможно е прилагането и на тритѣ или на дветѣ отъ тѣхъ, стопанската целесъобразностъ решава, кое и доколко всѣко отъ тѣхъ да се приложи въ дадения случай. Така че тѣ не само не могатъ да се замѣстватъ произволно едно съ друго, но напротивъ — за успѣшна борба съ стопанската несигурностъ на бждещето е необходимо съгласуването имъ и съвмѣстното имъ използване.

Между тѣхъ сжществуватъ известни връзки и зависимости, известни взаимодействия, които обикновено идатъ да улеснятъ постигането на общата целъ, но не рѣдко могатъ да действуватъ и въ обратна посока. Така, колкото повече се засилва прилагането на мѣрkitѣ на избѣгването, толкова по-малко нужно ще бжде да се прибѣгва до мѣрkitѣ на потушаването, а колкото еднитѣ и другитѣ сж по-усъвършенствувани и повече се използватъ, толкова по-износно, по-евтино ще бжде осигуряването, което, въ всѣки случай, е крайното и сигурно прибѣжище на изправенитѣ предъ стопанската несигурностъ на бждещето отдѣлни

стопански единици. Колкото и усъвършенствувани да сж срѣдствата на избѣгването и потушаването, тѣ все оставятъ открита известна несигурностъ, възможностъ на неизвестни бждещи нужди. Само осигуряването (разбира се, кждето е изобщо технически възможно) задоволява окончателно и напълно нуждата отъ обезпечаване противъ тѣзи възможни, но неизвестни бждещи нужди. Въ това отношение то има значително предимство предъ другитѣ две срѣдства за борба съ стопанската несигурностъ на бждещето (избѣгването и потушаването), което му дава възможностъ да въздѣйствува за усъвършенствуването и по-системното прилагане и на тѣхнитѣ мѣрки. Така, то често поставя своето действие въ зависимостъ отъ прилагането на известни предпазни мѣрки отъ страна на заинтересовани стопански единици, които искатъ да се ползватъ отъ него. Отъ друга страна, то групира възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, задоволяването на които цели да обезпечи, съобразно съ вѣроятността на настѣпването и на размѣра имъ и съответно на това степенува и своята цена, съ което косвено съдействува за възможно по-изчерпателно прилагане главно на срѣдствата на избѣгването. Така напр. осигуряването на лесно запалителни предмети (сено, складове съ кибритъ, каси съ яйца и пр.) или на индустриални заведения противъ пожаръ поставя на осигуренитѣ задѣлжение да не пушатъ, да не палятъ огънь и да не влизатъ съ открита свѣтлина въ помѣщенията, кждето се намиратъ такива предмети, или да поставятъ рѣчни пожарогасители на опредѣлени мѣста въ тѣхъ. Така, отъ друга страна, осигуряването на масивни сгради противъ пожаръ е значително по-евтино отъ осигуряването на дървени или паянтови постройки, на сгради, покрити съ керемиди по-евтино, отколкото на сгради, покрити съ слама, на сжитѣ въ добре благоустроени градове съ достатъчно вода подъ високо налягане и уредена пожарна команда по-евтино отколкото въ села и т. н.

По този начинъ, чрезъ разумна осигурителна политика може да се подтикне и насърди прилагането на срѣдствата на избѣгването и потушаването. Отъ друга страна, обаче, като обезпечава срѣдствата за задоволяване на възможни, но неизвестни бждещи нужди, осигуряването действува неволно и въ обратна посока, понеже дава малко по-голяма свобода на лекомислието и безгрижието по отношение на прилагането на мѣрките за предпазване отъ стопански неблагоприятно действащи събития и за тѣхното потушаване. Така, осигуряването на една работилница противъ пожаръ може да има като следствие по-малка предпазливостъ и по-голяма небрежностъ при боравенето съ огънь, а въ случай на пожаръ — по-малко грижи за потушаването му и спасяването на работилницата и съдържанието ѝ. А възможно е, ако на стопанина на работилницата не върви и тя работи на загуба, той самъ да я запали, за да ѝ вземе паритѣ по осигуровката. Въ такъвъ случай могатъ да бждатъ засѣгнати и пошироки, обществени интереси, и тукъ общежитието, държавата трѣбва да каже, до кжде може да отива осигуряването и какво то не бива да осигурява. Така, напимѣръ, въ интереса на обществото е да не се позволява осигуряването на вещи противъ пожаръ и за въ случая, когато самъ собственикътъ имъ ги подпали умишлено или поради груба небрежностъ, защото съ това би се насърдило до престѣпностъ нехайството при обхождане съ огънь, което би довело до умножаване и увеличаване на пожаритѣ.

Дали и доколко всѣко едно отъ тѣзи срѣдства за борба съ стопан-

ската несигурност на бъдещето се използва съ успѣхъ отъ отдѣлнитѣ стопански единици и отъ общежитието, зависи до голѣма степенъ отъ културното ниво, отъ общото стопанско развитие и отъ благосъстоянието на народа. Дали и доколко това използване се явява и стопански целесъобразно и дали отъ гледище на разумно стопанисване следва да се даде предимство на едното или другото отъ тѣхъ и на кое именно, въ всѣки отдѣленъ случай зависи отъ степенъта на развитие на дадено народно стопанство, или на дадени области, части отъ него.

За цѣлокупното народно стопанство е отъ значение възможно по-пълното запазване на стопанскитѣ блага отъ унищожение и намаляването на народостопанскитѣ веществени загуби до минимумъ. Това може да се постигне само съ срѣдствата на избѣгването и потушаването — само тѣ сж насочени къмъ предотвратяване на разрушаването на стопански блага. Осигуряването не запазва стопански блага отъ разрушаване, а запазва (чрезъ възстановяване) стопанското положение на отдѣлнитѣ стопански единици. Така, на пръвъ погледъ за народното стопанство биха били за предпочитане на първо мѣсто избѣгването и следъ това потушаването предъ осигуряването. Не винаги, обаче, е въ интересъ и на самото народно стопанство запазването на стопански блага отъ разрушаване да става на всѣка цена, евентуално и въ ущръбъ на частното стопанство, и противъ интереситѣ на отдѣлнитѣ стопански единици. Напротивъ, цената на това запазване на стопански блага отъ разрушаване е отъ голѣмо значение и за народното стопанство, за което обикновено запазването на стопанската дееспособностъ на отдѣлнитѣ стопански единици за смѣтка на унищожаването на известни стопански блага е много по-ценно, отколкото обратното. А осигуряването цели именно запазването на стопанската дееспособностъ на отдѣлнитѣ стопански единици. Така, при по-бедно състояние на населението или на отдѣлни слоеве отъ него и когато разносикитѣ за срѣдствата на избѣгването и потушаването сж скъпи, може и отъ гледище на цѣлокупното народно стопанство да е по-разумно да се предпочете осигуряването и предъ най-обикновенитѣ предпазни мѣрки (паянтови вмѣсто масивенъ градежъ, липса на пожарна команда и др.). Въ такива случаи, наистина, и цената на осигуряването би била по-скъпа, но все пакъ по-поносима и разходването ѝ стопански по-целесъобразно, отколкото значително по-голѣмитѣ разходи, които би трѣбвало да се изразходватъ наведнажъ за прилагане на мѣрките на избѣгването и потушаването.

* * *

И така, осигуряването е едно срѣдство за борба противъ стопанската несигурностъ на бъдещето. То дължи своето появяване и развитие на нуждата отъ закрила противъ тази несигурностъ, която то цели да превърне въ сигурностъ, като обезвреди стопански неблагоприятното действие на възможнитѣ прояви на неизвестното бъдеще, на стопанскитѣ злини (стопански вредно действащитѣ събития) за отдѣлнитѣ стопански единици. Тази си цель то постига — въ отличие отъ другитѣ срѣдства за борба противъ несигурността на бъдещето, избѣгването и потушаването — чрезъ обезпечаване на срѣдствата за задоволяване на възможнитѣ неизвестни бъдещи нужди, които стопанскитѣ злини пораждаатъ. По пътя на взаимопомощта, чрезъ организиране на всички или възможно голѣмъ брой стопански единици, за които съществува нуждата отъ закрила про-

тивъ стопанската несигурност на бъдещето, то събира постепенно отъ всички тѣхъ сръдствата, необходими за задоволяване на възможнитѣ, но неизвестни бждещи нужди, които действително осъществяващитѣ се прояви на тази несигурност пораждатъ за нѣкои отъ тѣхъ.

Нека разгледаме сега по-отблизу въ какво се състои въ сжщностъ осигуряването, кои сж неговитѣ особености и белези, какъ то действува, какво може да се очаква и какво не бива да се иска отъ него.

Всѣко осигуряване отговаря на една нужда отъ закрила противъ стопанската несигурност на бъдещето съ огледъ на известни стопански злини, на опредѣлени, макаръ и неизвестни, бждещи събития¹⁾. Целъ на всѣка осигуровка е обезпечаването на отдѣлнитѣ стопански единици противъ тази несигурностъ, противъ стопански неблагоприятното действие на грозящи стопански злини, на възможни, но неизвестни бждещи събития. Това неблагоприятно действие на възможнитѣ стопански злини се изразява въ пораждање на неочаквани, извънредни нужди за отдѣлнитѣ стопански единици, които тѣ засѣгатъ при своето осъществяване, било като имъ причинятъ известни имотни загуби (унищожение на вещи отъ пожаръ, отъ злополуки при транспортъ, чрезъ разкъсване отъ диви звѣрове, отнемане чрезъ кражба и пр.), било като предизвикатъ неочаквани, извънредни разходи (болестъ, женитба, гражданска отговорностъ за увреждане на други лица и пр.), било като прекъснатъ спестовната имъ сила, мощъ, способностъ (смъртъ, инвалидностъ). Въ всички тѣзи случаи засѣгнатитѣ стопански единици претърпяватъ известно намаление на своето имотно състояние, на имотната си сила, а съ това обикновено и на доходитѣ си; въ всички тѣзи случаи тѣ се виждатъ изправени предъ необходимостта да намѣрятъ сръдства вънъ отъ редовнитѣ си приходи, за да поправятъ причиненитѣ имъ загуби, да възстановятъ унищоженитѣ имъ вещи, намалената имъ стопанска сила, да посрещнатъ предизвиканитѣ извънредни разходи. Всичко това отдѣлнитѣ стопански единици чувствуватъ именно като неочаквани, извънредни нужди, за задоволяването на които сж необходими и извънредни приходи, извънредни сръдства. Тѣзи извънредни приходи, извънредни сръдства, необходими за задоволяването на неочаквани, извънредни нужди, иде да обезпечи осигуряването.

Първиятъ белегъ на осигуряването сж, следователно, нуждитѣ — материалнитѣ, неочаквани, извънредни нужди, които поражда осъществяването на известни стопански злини, на опредѣлени, макаръ и неизвестни бждещи събития. Първото условие за осъществяването на осигуряването е възможността за осъществяването на такива злини, на такива опредѣлени, макаръ и неизвестни вредно действащи бждещи събития. Безъ възможността за осъществяването на известни стопански злини, за пораждање на неочаквани, извънредни нужди не може да сжществува и никакво осигуряване — то е немислимо, безпредметно, безцелно. Противъ несжществуващи опасности не може, безцелно е да се води каквато и да било борба.

Но както не може да има осигуряване противъ невъзможни стопански злини, противъ събития, които никога не ще се осъществятъ, за обезпечаване на сръдства за задоволяване на нужди, които никога не ще

¹⁾ Или съ огледъ на общата несигурност на бъдещето (ср. по-горе), при което стопанската злина се проявява като прекъсване на спестовната сила, спестовната способностъ, като прекъсване на възможността за спестяване (поради настѣпване на неработоспособностъ или смъртъ).

настъпватъ, така сѣщо немислимо е осигуряване и противъ сигурни стопански злини, противъ стопански благоприятно действащи събития, които неминуемо ще настѣпятъ въ известно опредѣлено време и ще породятъ сигурни, неизвестни по размѣръ, нужди. Възможността на едно стопанско зло, на неочаквани извънредни нужди включва въ себе си и тѣхната не известностъ, случайностъ. Неизвестностъ — било дали въобще ще настѣпятъ, било кога ще настѣпятъ, било съ каква сила, съ какво действие, въ каквъ размѣръ ще настѣпятъ. Неизвестностъ, обаче, и въ смисълъ на случайностъ, независимостъ отъ волята на тогова, когото засѣгнатъ, за когото се породятъ, Защото известни стопански злини, т. е. стопански вредно действащи събития, които съ сигурностъ ще настѣпятъ въ известно, опредѣлено време (моментъ и ще предизвикатъ приблизително известни по размѣра си нужди, напр. развалянето на една машина вследствие изхабяване) сѣ винаги предвидими, нуждитъ, които тѣ породятъ, макаръ и извънредни, не сѣ неочаквани, а трѣбва да се очакватъ, разходитъ, които тѣ предизвикватъ сѣ неминуеми, опредѣлени и за тѣхъ се държи смѣтка. Тѣ не сѣ плодъ на несигурността на бъдещето, а напротивъ напълно сигурни и по време на настѣпване и по размѣръ бъдещи нужди, на които съответнитъ стопански единици трѣбва да разчитатъ. Противъ тѣхъ не помага никаква борба, защото тѣ настѣпватъ неминуемо въ опредѣлено време и въ опредѣленъ размѣръ. Противъ тѣхъ не е нужно осигуряване по пѣтя на взаимопомощта, понеже тѣхната известностъ позволява да се обезпечи напълно посрещането и задоволяването имъ по пѣтя на самопомощта. При тѣхъ липсва несигурността, която да трѣбва чрезъ осигуряване да се превърне въ сигурностъ — тази сигурностъ е дадена, тя сѣществува, и затова осигуряването тукъ е безпредметно, неоправдано и като такова изключено¹⁾.

Изключено е осигуряването по начало и противъ събития, стопански злини, осществяването на които, макаръ и само по себе неизвестно, зависи напълно отъ волята на тогова, който иска да се осигури противъ тѣхъ, тъй като тукъ за него не сѣществува никаква несигурностъ, противъ която да има нужда отъ осигуряване. Щомъ като осществяването на едно стопанско зло зависи напълно отъ него, той е сигуренъ, че то нѣма да се осществи и да породи неочаквани нужди, ако той не иска, и обратно, че то сигурно ще се осществи и ще породи известни очаквани нужди, ако той иска. Подобно положение може да се появи и при иначе осигуряеми стопански злини, осществяването на които не зависи отъ волята на тогова, който иска да се осигури противъ тѣхъ, но може да бѣде причинено и отъ него. Противъ такива стопански злини осигуряването е оправдано и допустимо. Малко сѣ сравнително стопанскитъ злини, осществяването на които е съвсемъ независимо отъ човѣка (градъ, буря, земетресение). При осществяването на повечето, даже и на природни стихии, съдействието на човѣка много често е отъ решающе значение (пожаритъ сѣ обикновено плодъ на небрежностъ, невнимание, а често и на умисълъ). При осигуряването противъ такива стопански злини действието на самото осигуряване е изключено

¹⁾ Безпредметно и неоправдано е осигуряването, разбира се, като осигуряване противъ сигурни вредно действащи бъдещи събития. Възможно е, обаче, осигуряването на спестяването на необходимитъ срѣдства за посрещане на сигурно настѣпващитъ въ опредѣлено време нужди като осигуряване на спестовенъ резултатъ противъ възможното прекъсване на спестовната възможностъ.

въ случаетъ, когато самъ осигурениятъ умишлено причини осжществяването на стопанското зло, противъ което е искалъ да се обезпечи, защото осигуряването не бива да се използва за задоволяване по пжтя на взаимопомощта на умишлено създавани нужди и за печалба.

Това изключване на осигуряването противъ събития, осжществяването на които зависи напълно или въ даденъ случай отъ волята на тогова, който иска да се осигури противъ тѣхъ, търпи наистина и известни ограничения. Съ постоянно растящото разпространение на осигуряването и разрастване кръга на разнитѣ видове осигуровки, то почна да обхваща все повече случаи, въ които невниманието и небрежността на осигурения причиняватъ стопанското зло и пораждатъ нуждата, която тѣзи осигуровки целятъ да задоволятъ. Осигуряването противъ възможната (извън-договорна) гражданска отговорностъ, е осигуряване тъкмо противъ собственитѣ грѣшки, собственото невнимание и небрежностъ на самитѣ осигурени. Всички тѣзи случаи на осигуряване и противъ събития, осжществяването на които зависи напълно или въ дадения случай отъ волята на тогова, който се осигурява противъ тѣхъ, се дължатъ на самото естество на съответнитѣ осигуровки или на особенитѣ обстоятелства при осжществяването на събитията¹⁾ и съвсемъ не отмѣняватъ условието за неизвестността, случайността на стопанскитѣ злини, на поразданитѣ отъ тѣхъ нужди, които осигуряването трѣбва да задоволи. Макаръ и ограничена, тази неизвестностъ, случайностъ сжществува и при тѣхъ въ достатъченъ размѣръ, за да оправдае сжществуването имъ, за да изключи сигурността и да създаде оправдана нужда отъ закрила на не-сигурността. Въ всички случаи, обаче, е изключено действието на осигуряването противъ стопански злини, които самъ осигурениятъ предизвиква съзнателно, съ цель да използва взаимопомощта за лични облаги.

Така неизвестността, случайността на стопанскитѣ злини, на поразданитѣ отъ тѣхъ нужди е вториятъ сжщественъ белегъ на осигуряването. Тя, тази неизвестностъ, нѣма нужда да бжде пълна (абсолютна). Такава сжществува само по отношение на малко вредоносни природни стихии, като градъ, буря, земетресение и пр. По-голѣмата частъ стопански злини се осжществяватъ съ волното или неволно съдействие на човѣка (пожаръ, злополука, кражба и пр.), а на други настѣлването въобще е неминуемо (смъртъ). При тѣхъ е достатъчно да е известно било дали изобщо ще настѣлятъ, било кога ще настѣлятъ, било съ каква сила ще настѣлятъ и какви нужди ще породятъ, като по възможностъ е изключено (или малко вѣроятно) умишленото имъ осжществяване отъ тогова, който се осигурява противъ тѣхъ, било защото е забранено подъ страхъ на наказание отъ закона, било защото е съпроводено съ голѣми морални злини, несгоди за самия осигуренъ.

Отъ друга страна, не противъ всѣко неизвестно стопанско зло е практически (е технически) възможно осигуряването. Самото естество на осигуряването, което търси да постигне своята цель като обезпечи по пжтя на взаимността срѣдствата, необходими за задоволяването на поразданитѣ отъ осжществяването на стопански злини нужди, предполага, че възможността за осжществяването на тѣзи злини сжществува за единъ голѣмъ брой стопански единици, а се осжществява изобщо или едновременно за една малка частъ отъ тѣхъ и съ това позволява по-

¹⁾ Напр. при самоубийство или дуелъ.

срѣдствомъ дребнитѣ приноси на всички застрашени отъ такива злини стопански единици да се покрятъ действително породенитѣ нужди на малцината отъ тѣхъ, които бждатъ засѣгнати отъ осжщественитѣ стопански злини. За да е възможно осигуряването противъ едно стопанско зло необходимо е, следователно, това зло да бжде общо, т. е. възможността то да се осжществи и да породи неочакванъ нужди да сжществува за всички или възможно голѣмъ брой стопански единици, а да се осжществява въ действителностъ изобщо или едновременно само за малка частъ отъ тѣхъ. Защото, само по такъвъ начинъ е възможно набирането на необходимитѣ срѣдства за задоволяване на действително породенитѣ отъ това зло, въ известенъ срокъ отъ време, нужди по пътя на взаимността, чрезъ леко поносимо увеличение на редовнитѣ разходи, чрезъ малки приноси отъ страна на заинтересованитѣ стопански единици.

При малъкъ брой стопански единици неизвестността, дали изобщо, за колко отъ тѣхъ и съ какво действие въ даденъ срокъ отъ време това зло ще се осжществи и какви нужди ще породи, прави необходимо събирането наведнажъ и държането готови голѣми срѣдства, които не е възможно да се разпредѣлятъ върху редовнитѣ разходи и да се понесатъ неусетно отъ заинтересованитѣ стопански единици. Тѣзи срѣдства трѣбва да се приготвятъ и държатъ готови, безъ да е напълно сигурно, дали ще стигнатъ за покриване на действително породенитѣ нужди, безъ да знае отъ друга страна, дали въ опредѣления срокъ отъ време изобщо ще стане нужда отъ тѣхъ — грозящото стопанско зло може би съвсемъ да не се осжществи за никоя отъ застрашенитѣ стопански единици и събирането на срѣдствата да е било напразно. Сжщественото за осигуряването, изравняването и разпредѣлянето¹⁾ е неприложимо въ такива случаи. Честото или едновременно осжществяване на грозящото стопанско зло за всички или за повечето отъ застрашенитѣ стопански единици води пъкъ въ края на краищата до тамъ, че всѣка стопанска единица носи изцѣло своята загуба и организираната взаимопомощъ става безпредметна, безцелна, осигуряването безсмислено.

1) Изравняване на опасноститѣ отъ настѣпване на стопански вредно действащи бждещи събития и разпредѣляне тежестта на причиненитѣ отъ осжществяването на такива събития и разпредѣляне е възможно само, когато се обединятъ достатъчно голѣмъ брой еднакви (еднородно, отъ една и сѣща опасностъ) застрашени стопански единици, защото само голѣмиятъ брой позволява да се получи известна закономерностъ въ осжществяването на опасноститѣ и тѣхното действие, а съ това и настѣпването на нуждитѣ и тѣхния общъ размѣръ. — Изравняването на опасността при (за) множеството стопански единици създава основата за отстраняването ѝ при (за) отдѣлната стопанска единица (вж. Weddigen: Der Versicherungsbegriff der Wirtschaftswissenschaft въ Zeitschrift für die gesamte Versicherung-Wissenschaft Bd. 31 S. 239).

2) Случайностъ и закономерностъ — и двѣтъ: сжществени белези на осигуряването — сж по сѣщината си противни една на друга. Тази противоположностъ въ понятието на осигуряването е неговата основна характеристика. Тѣкмо защото отдѣлната стопанска единица не знае, дали и кога ще настѣпи за нея известно стопански вредно действаще събитие, тя чувствува нуждата да се осигури противъ него (противъ случайността), да си обезпечи срѣдствата, необходими за задоволяване на неочакванитѣ нужди, които то ще породи. И доколкото стопански вредно действащитѣ събития, отъ които стопанскитѣ единици се опасяватъ, наблюдавани въ тѣхното множество, могатъ да бждатъ изследвани и преценени (измѣрени въ тѣхното действие), сжществува и възможността да се задоволи тази тѣхна нужда отъ осигуряване противъ стопански вредното имъ действие (cp. Wollner: Das Massenprinzip in Theorie, Normgebung und Geschäftsübung der Versicherung въ Schriftenreihe der Oesterreichischen Gesellschaft für Versicherungswissenschaften Heft 1).

Отъ друга страна, възможността за осъществяването на грозящото стопанско зло не бива да е съвсемъ нищожна, такива злини не бива да се случватъ много рѣдко, защото въ такъвъ случай и нуждата отъ обезпечаване противъ тѣхъ би била недостатъчно чувствителна, за да доведе до осигуряване.

Третиятъ сжщественъ белегъ на осигуряването, следователно, е общността на стопанскитѣ злини за голѣмъ брой стопански единици и известна закономѣрностъ²⁾ въ тѣхното осъществяване, която да дава възможностъ за приблизителна преценка на поражданитѣ отъ тѣзи злини въ известенъ срокъ отъ време нужди. Не е необходимо при създаването на единъ новъ видъ осигурявъ не да може да се опредѣли предварително точно размѣра на тѣзи нужди — това може да стане постепенно възъ основа на даннитѣ, които практиката на това осигуряване ще даде презъ първитѣ нѣколко години.¹⁾ Обаче, общността на стопанското зло, противъ което е насочено осигуряването за голѣмъ брой стопански единици, трѣбва да е на лице. Сжщо така, трѣбва да сжществува известно разпредѣляне на действителното осъществяване на това зло по време и по мѣсто, известна закономѣрностъ въ неговото настѣпване, която, отъ своя страна, е възможна сжщо само при голѣмъ кръгъ отъ застрашени стопански единици, отъ възможни случаи за осъществяване на даденото стопанско зло. Само въ такъвъ случай може да се постигне, било по пѣтя на предварително изучаване, било отъ опитъ следъ известна практика приблизителното опредѣляне размѣра на поражданитѣ отъ осъществяването на това зло нужди въ известенъ срокъ за известенъ кръгъ стопански единици, а по този начинъ и възможността за действително разпредѣляне тежестъта на тѣзи нужди и лекото имъ понасяне общо отъ всички.

Другъ сжщественъ белегъ на осигуряването най-сетне е взаимността, взаимното носене на тежестъта на случайни (възможни, но неизвестни) бждещи нужди. Тя отличава начина на действие на осигуряването като срѣдство за борба съ стопанската несигурностъ на бждещото. То, осигуряването, води тази борба, като обезпечавая срѣдствата, необходими за задоволяване на случайнитѣ бждещи нужди, които неминуемото (непредотвратимото) осъществяване на известни прояви на стопанската несигурностъ, на известни стопански злини поражда. Тази си цель — това обезпечаване на срѣдства — то постига като сдружава, обединява всички застрашени отъ пораждането на такива нужди стопански единици за общо задоволяване на действително породенитѣ нужди за нѣкои отъ тѣхъ. Всички стопански единици, за които сжществува възможността да се породятъ неочаквани, извънредни (случайни) бждещи нужди вследствие осъществяването на известни стопански злини, стопански вредно действащи събития допринасятъ чрезъ леко поносими за тѣхъ вноски за събиране на срѣдствата, необходими за задоволяване на действително породилитѣ се такива нужди за нѣкои отъ тѣхъ, и съ това сжщевременно откупватъ своята сигурностъ, своето право, въ случай, че се поро-

¹⁾ Въ такъвъ случай, презъ първитѣ години вноскитѣ на осигуренитѣ ще се опредѣлятъ и разхвърлятъ върху тѣхъ въ края на годината или предварително ще се събератъ отъ тѣхъ значително по-високи вноски, отколкото сж нуждни за предполагаемитѣ нужди, като излишекътъ се връщатъ въ края на осигурителния срокъ (години) или се прихваща върху вноската за следния срокъ.

дятъ такива нужди за тѣхъ, да получатъ необходимитѣ за задоволяванетоъ имъ срѣдства.

Взаимността при осигуряването, следователно, не е благотворителност, не е уредено (организирано) подпомагане по бедност, не раздава милостиня, а почива на равнопоставеност и възмездността. Всѣки участникъ внася своя дѣлъ за събиране на необходимитѣ срѣдства по възможност¹⁾ съответно на размѣра на необходимото нему обезщетение и вѣроятността за пораждането на случайни нужди за него, и съ това придобива право върху съответно обезпечение, въ случай, че такива нужди се породятъ и за него. Така че това, което той, въ противенъ случай, получава не е милостиня, а едно осветено отъ правото и защитено отъ законитѣ негово вземане.

Тази взаимностъ намира изразъ въ съзнателното или несъзнателно сдружаване (обединяване, събиране) на голѣмъ брой стопански единици за общо носене тежестта на действително поражданитѣ случайни (възможни, но неизвестни) бѣдещи нужди. Целта на това сдружаване за всѣка отдѣлна стопанска единица е личното обезпечаване, обезпечаването на срѣдства за себе си, въ случай, че за нея се породятъ такива нужди. Въ стремежа си да постигне тази целъ всѣка отдѣлна стопанска единица — съзнателно или несъзнателно — спомага за постигането на сжщата целъ и отъ другитѣ стопански единици. Тукъ имаме взаимоподпомагане по чисто лични, егоистични съображения, за постигане на свои лични цели, а не съ целъ за помагане на другитѣ. Условие за успѣшното постигане на тази целъ е въ всѣки случай сдружаването, обединяването на голѣмъ брой стопански единици: действието на взаимността предполага голѣмия брой участници.

Какъвъ правенъ обликъ (форма) ще приеме това сдружаване, дали сами отдѣлнитѣ стопански единици ще се събератъ и организиратъ самостоятелно за взаимно обезпечаване (кооперативно осигуряване), или частно предприятие ще се нагърби съ организирането имъ за сжщата целъ (акционерни осигурителни дружества), или това ще уреди държавата съ законъ и ще следи за изпълнението му (държавно или обществено осигуряване), за естеството и възможността на осигуряването това е безразлично. Въ всички тѣзи случаи е на лице почиваще на взаимностъ сдружаване за обезпечаване на необходимитѣ срѣдства за задоволяване на случайни (възможни, но неизвестни) бѣдещи нужди.

Изтъкнатитѣ сжществени белези на осигуряването ни даватъ ясна картина за неговата сжщина и естество. Всички тѣ трѣбва да сж на лице, за да имаме осигуряване, и всѣки пътъ, когато тѣ сж на лице, ние можемъ да говоримъ за осигуряване. Възъ основа на тѣхъ можемъ да опредѣлимъ осигуряванетоъ като стопанска уредба, която чрезъ обединяване на множество стопански единици, застрашени отъ еднакви (еднородни) стопански вредно действащи бѣдещи събития, цели взаимното обезпечаване на срѣдствата, необходими за задоволяване на действително поражданитѣ за нѣкон отъ тѣхъ вследствие осжществяването на тѣзи събития неизвестни, въ своята общностъ препеними (измѣрими) бѣдещи

¹⁾ Пълното (абсолютното) идеално съответствие с практически неприложимо, а и по специални съображения не винаги желателно. Колкото повече, обаче, несъответствието расте, особено като се налага задължително съ законъ, толкова повече осигуряването губи своята сжщина и се обръща въ социално стопанско учреждение за задоволяване разни нужди на гражданитѣ.

нужди, или по-кратко: стопанска уредба за взаимно задоволяване на случайни (възможни, но неизвестни), въ своята общност преценими бъдещи нужди чрезъ обединяване на множество еднакво застрашени (отъ такива — еднородни — нужди) стопански единици¹⁾.

СТАНДАРДИЗИРАНЕТО КАТО ОСНОВЕНЪ МЕТОДЪ НА ЕДНА РАЦИОНАЛНО ОРГАНИЗИРАНА ПЛАСМЕНТНА ПОЛИТИКА ВЪ ЗЕМЕДЪЛСКОТО СТОПАНСТВО

отъ

ЦВЪТАНЪ Б. СТОЙНОВЪ

1. Предварителни бележки

Напоследък у насъ съ особена грижа се посвѣтаватъ въпроситѣ за нѣкои реформи въ организацията на земедѣлското ни производство. Изразъ на тази грижа е и петгодишниятъ планъ, който се изработи отъ Министерството на земедѣлнето и който следва да бѣде приложенъ на практика. Отъ съобщенията, които се появиха по този поводъ въ ежедневния печатъ и въ нѣкои периодични издания е ясно, че този планъ е цѣлостенъ и обхваща не само въпроситѣ за производството въ нашето земедѣлско стопанство, но и всички проблеми, които сж свързани съ организацията на последното като предприятие, а именно проблемитѣ за техниката и вида на производството, финансирането на земедѣлското стопанство, организацията на труда, организацията на пласмента и пр.

Отъ частно стопанска гледна точка единъ особенъ интересъ заслужава въпросътъ за стандардизирането на производството и производенията на земедѣлското ни стопанство, като единъ основенъ методъ на пласментната политика. Ние поставяме този въпросъ и му даваме едно разрешение не само съ огледъ неговото значение за подобрене доходитѣ на земедѣлскитѣ предприятия у насъ, но и като единъ общъ методъ на стопанската рационализация, която сжщо така напоследък е предметъ на единъ повишенъ интересъ въ нашата страна.

2. Възникване на проблема за стандардизацията.

Понятието „стандардизиране“ означава подготовката на голѣми количества стоки въ предварително опредѣлени

¹⁾ Опредѣления на стопанското понятие осигуряване има твърде много, особено въ нѣмската литература. Мѣстото не позволява да се разпростираме тукъ по-надълго върху тѣхъ, както и върху разнитѣ теории, за обясняване на осигуряването като стопанско явление. Ще споменемъ само най-разпространеното и общоприето, това на проф. Манссъ, отъ което изведеното отъ насъ въ текста не се различава сжществено и което утвърди така наречената теория на нуждата за обясняване на стопанското явление осигуряване. Манссъ опредѣля осигуряването като почиваща на взаимностъ стопанска уредба (Vereinbarung), целяща задоволяването (покриването, Deckung) на случайна преценима имотна нужда (Versicherungswesen, Bd. I S. 2). Въ последното издание (пето) на своето ръководство по застраховането той видоизмѣня малко това опредѣление, безъ да засѣгне сжщината му, въ смисълъ на: взаимно задоволяване на случайна преценима парична нужда на множество еднакво (gleichartig) застрашени стопанства.

класи отъ еднакво и неизмѣнно качество и въ еднаква опаковка за пласмента на пазара. Въ този смисълъ стандардизирането трѣбва да се разбира като нѣщо различно отъ нормуването въ индустрията. Докато нормуването на индустриалнитѣ произведения представлява частъ отъ общия проблемъ за рационализацията на производството и пестене на разноските, при стандардизирането въпросътъ се касае до една организационна мѣрка, която цели: въ своето общо проявление образуването на единъ голѣмъ пазаръ, а въ своитѣ частични прояви извоюване мѣсто на единъ подобенъ¹⁾.

Възникването на проблема за стандардизирането е предизвикано отъ две особено важни по значение причини, характерни за съвременното стопанство. Тѣзи причини сж: концентрацията на търговията и промѣнитѣ въ характера на консумацията.

Концентрацията на търговията въ съвременното стопанство и постепенното ѝ превръщане въ такава на едро е позната. Необикновено голѣмото развитие на последната предизвика и необикновени по размѣръ обороти върху свободния пазаръ. Това, отъ своя страна, налага и съответно организиране както на търсенето, така и на прилагането. Въ тази тенденция, следователно, се крие началото на първото условие, изразено въ понятието стандардизиране — подготовка за пласментъ на свободния пазаръ на стоки въ голѣми количества.

Промѣнитѣ въ характера на консумацията се изразяватъ въ това, че въ съвременното капиталистично стопанство тя е станала напълно разномѣрна и е изгубила изцѣло своята индивидуалност. Отъ тукъ съвременниятъ пазаръ получава следнитѣ характерни особености:

а) той трѣбва своевременно да бѣде снабдяванъ съ необходимитѣ стоки, защото равномѣрната консумация не търпи отлагания по отношение задоволяването ѝ;

б) тѣзи стоки трѣбва да сж висококачествени и еднообразни въ предварителни опредѣлени класи;

в) всичко индивидуално не намира мѣсто на този пазаръ;

г) на съвременния пазаръ факторитѣ транспортъ и сдѣлка се проявяватъ поотдѣлно и независимо единъ отъ другъ. Сжщо така и връзката между стоката и конкретно лице-претежателъ не съществува презъ време на транспорта. Стокитѣ се движатъ къмъ неизвестни пазари, независимо отъ сдѣлките съ тѣхъ и лицата, които ги сключватъ.

Безспорно е, че единъ подобенъ пазаръ изисква, щото предлаганитѣ за продажба стоки да бждатъ съ еднакво, непромѣнливо и лесно различимо качество. Трѣбва да се създаде възможностъ за точното и пълно опознаване на стоката само възъ основа на малки по обемъ проби и свършено кратки сведения.

Тѣзи условия сж особено важни за произведенията на земеделското стопанство. Безкрайно голѣмото разнообразие на земеделскитѣ произведения, предопредѣлени както отъ различитѣ начини на производство, така и отъ разликитѣ въ климата, почвата и други фактори, може да се преодолѣе единствено чрезъ едно планомѣрно стандардизиране. Последното трѣбва да обхване всичи основни признаци на предлаганитѣ за продажба стоки: тѣхния вкусъ, голѣмина, тежестъ, чужди примѣси и пр²⁾.

¹⁾ Сравни Beckmann, Dr. Fr.: Standardisierung als genossenschaftliche Erzeugungs- und Absatzmethode, Halberstadt, 1930. S. 3.

²⁾ Сравни Jüngst, Dr. Otto: Planmäßige Absatzgestaltung in der Landwirtschaft, R. K. W. Veröffentlichungen № 29, Berlin, 1929. S. 15.

Само по този начинъ продуктите на земеделското стопанство ще могат да се наложатъ на пазара и ще добиятъ позиции, равни на позициите на индустриалните произведения.

Трѣбва да се отбележи, че много често стандардизирането се отождествява изключително съ мѣрките, които се взематъ за повишение качеството на стоките. Това е една грѣшка, защото стандардизирането може да има три различни прояви. На първо мѣсто, тази мѣрка може да се ограничи съ изравняване на стоките по външни признаци на нѣколко групи, безъ всѣкакъвъ стремежъ къмъ повишение на качеството или по-прецизна класификация. При това просто сортиране на предназначениятъ за пласментъ на пазара земеделски произведения, често се налага и една груба преработка на нѣкои отъ тяхъ.

Втора възможность, въ това отношение, е класирането на стоките на нѣколко групи отъ различни качества. Въ този случай вече стандардизирането е по-прецизно и резултатите отъ него сж по-благоприятни. Той изисква, обаче, специалисти за провеждането му и съответно определя по-високи разходи.

Най-сетне стандардизирането може да се свърже и съ едно повишение въ качеството на стоките. Това може да стане или чрезъ една преработка, или чрезъ въздействие върху самото производство. Стандардизирането, следователно, е единъ методъ, който се прилага още въ връзка съ производството на определените за пазара блага.

3. Осъществяване на стандардизацията

Гореустановените направления, въ които може да се прояви стандардизирането, представляватъ и последователни етапи въ неговото развитие. Като начало, въ това отношение, можемъ да определимъ обикновеното сортиране на стоките по външни признаци, — голѣмина, цвѣтъ и пр. . . Класирането на стоките въ определени качествени групи и стремежътъ къмъ подобрене на отделните качества сж следните етапи на това развитие. Не трѣбва да се забравя, обаче, че класификацията на стоките не изчерпва напълно стандардизирането. Останалите елементи на това понятие сж, както вече изтъкнахме, голѣмо количество и еднообразна опаковка.

Технически погледнато осъществяването на стандардизацията става също на три етапа: установяване на стандарда, сортирането на стоките съгласно възприетите стандардни класи и контролиране на цялата операция.

При определяне на стандарда, или по-право на стандартните класи, трѣбва да се иматъ предвидъ изискванията на съответните пазари, съ огледъ вкуса и покупната сила на консуматорите, а също така и конкретните производствени възможности. Особено първото условие трѣбва да се спазва много точно, защото грѣшки въ тази насока могатъ да провалятъ всѣки опитъ за извоюване мѣсто на единъ определенъ пазаръ. Характеренъ примѣръ за една подобна грѣшка ни дава prof. Karl Brandt. Той съобщава¹⁾, че при експорта на сушено грозде отъ Калифорния за Китай е била направена една грѣшка, като гроздето е било опаковано въ кутийки, съдържащието на които струвало петъ цента. Опитътъ да се въведе стоката въ този видъ на китайския пазаръ пропадналъ на-

¹⁾ Brandt, Prof. Karl: Die Gestaltung des Absatzes landwirtschaftlicher Erzeugnisse im Rahmen einer erfolgsversprechenden Agrarpolitik. Berlin, 1930. S. 24 f. f.

пълно, въпреки че сушеното грозде се консумира с удоволствие от китайците. При изследването на пазара, предприето по този повод, се указало, че опаковката е много голяма, а от там и цената много висока. Китайските кули, главните консуматори на този продукт, могли да купуват само пакетчета, които не струват повече от два цента. Този случай най-добре подчертава какво значение има невземането предвид покупателната сила на консуматорите при установяването на стандарда не само по вид, но и по големина.

Производствените възможности на дадена страна или област трябва също така да се имат предвид при опреждането на стандартните класи. Не може, например, за произвежданите у нас ябълки да се приемат стандартните класи на ябълките от Калифорния, защото не е въ въ кръга на производствените възможности да постигнем някои характерни за тях качества и голедини. При това, тази невъзможност е природно предопределена, поради което не може да бъде преодоляна с никакви технически и организационни мерки.

Друго условие за успеха на стандартизирането е отделните класи да бъдат по-тесни въ своя обхват. И въ това отношение, обаче, не трябва да се отива до крайност и да се определят стандартни класи, които да побират въ себе си само незначителни количества от стоки и по този начин да претрупват пазара с излишни качества и видове. При това стандартите трябва да отговарят по възможност на тези, които сж вече установени на пазара и към които се е нагодил вкуса на консуматорите. Нововъведенията сж опасни, защото съвременният консуматор е консервативен въ своя вкус и поради липса на време за упознаване и средства за рискуване, предпочита да купува стоки, които добре познава.

Дейността по опреждането на стандартните класи, поради особеното ѝ голямо значение за цялата операция, трябва да бъде проведена от гарантиращи успеха институти. Това могат да бъдат или някои държавни учреждения (Дирекция на външната търговия и др.), или централните организации на сдруженията за общи продажби. Установените стандарти се налагат на производителите и техните организации чрез създаването на закони и правилници, които предписват спазването им.

След установяването на стандартите идва сортирането на стоките въ опредените чрез тях класи. Тази дейност също не може да се възлага на отделните производители, защото им липсват достатъчно познания и безпристрастност, за да я проведат успешно. Отделно от това, сортировката успява само когато сж на лице големи количества от стоки, каквито единичните производствени стопанства обикновено не притежават. Поради тези причини, най-правилно е сортировката да се предприеме от сдруженията за общи продажби или от централните им организации. Последните имат не само възможност да поддържат необходимите специалисти, които да проведат операцията с познания и безпристрастност, но имат и достатъчно средства да я механизират и по този начин да я улеснят и прецизират.

На края трябва да споменем, че стандартизирането успява напълно само тогава, когато се придружава от една строга контрола върху спазването на стандартно опредените видове и качества стоки. Тази контрола е особено наложителна, когато въпросът се касае до ек-

спортни стоки и въ такива случаи обикновено се провежда най-успѣшно отъ държавни органи.

4. Значение на стандардизирането.

Стандардизирането като методъ на пласментната политика въ земеделското стопанство има следнитѣ благоприятни частно-стопански и народно-стопански последици.

Възможностъ да се пласиратъ земеделски произведения на единъ далеченъ и особено чуждестраненъ пазаръ имаме само тогава, когато е на лице единъ точно опредѣленъ масшабъ за измѣрване и преценяване качествата на предлаганитѣ блага. Като подобенъ масшабъ най-добре служатъ мостритѣ отъ стандардизирано опредѣленитѣ по видъ и качество стоки.

Земеделскитѣ предприятия трѣбва да нагодятъ своята дейность напълно въ темпа на съвременния стопански животъ, за да могатъ да използватъ временнитѣ, бързо преминаващи благоприятни условия на постоянно промѣнящата се пазарна конюнктура. Необходимо условие за бързо сключване на сдѣлките е възможността отъ бързо споразумение за вида и качеството на предлаганата стока, което е осъществимо само при стандардизирането.

Стандардизирането на произведенията чрезъ съответна преработка повелява да се уползотворятъ маса отпадъци, които иначе се загубватъ въ ржцетѣ на множеството кунувачи и представляватъ една загуба за народното стопанство.

Предлагането на пазара на голѣми количества на однородни по видъ и качество стандардизирани стоки позволява да се добиятъ най-износни цени. При продажбата на стоки отъ смѣсено качество цената на партидата се опредѣля обикновено отъ цената на най-лошата стока и съгласно покупната сила на най-слабитѣ въ економическо отношение кунувачи. Онѣзи обществени слоеве, които могатъ да платятъ повече, се нагаждатъ къмъ това условие на свободния пазаръ, защото той не имъ предлага разлики въ качествата на стокитѣ, които задоволявайки чувството имъ за социално първенство да ги подтикватъ къмъ плащането на една по-висока цена. Този психологически моментъ е особено важенъ и може най-рационално да бжде използванъ чрезъ метода на стандардизирането.

Стандардизирането освобождава ценитѣ на земеделскитѣ произведения и отъ голѣмитѣ колебания, които съществуватъ на индивидуалния пазаръ. Този пласментенъ методъ отправя принудително цѣлото производство къмъ общия пазаръ, на който консуматорътъ свиква да намира необходимитѣ му стоки отъ стандартно качество. Избѣгватъ се, следователно, продажбитѣ извънъ пазара, при които ценитѣ се образуватъ съвършено индивидуално и сж не само подхвърлени на голѣми колебания, не сж обикновено и неблагоприятни за производителя.

Най-сетне, урегулирането на търсенето и привикването му къмъ стандартнитѣ стоки принуждава производителитѣ да се организиратъ въ сдруженията за общи продажби, които сж натоварени съ провеждането на стандардизацията. По този начинъ се преодоляватъ психологическитѣ пречки на производителя, произхождащи отъ желанието му да остане самостоятеленъ и той става, подтикванъ отъ условията на пазара, членъ

на една стопанска организация, която гарантира пласмента на производството му при по-добри цени, по-износни условия и намалени разноски. И въ това отношение, следователно, стандардизирането указва влияние върху образуването на ценитѣ.

ОТЧИТАНЕ НА БЮДЖЕТА ВЪ ОБЩИНИТѢ ПО СИСТЕМАТА НА ДВОЙНОТО СЧЕТОВОДСТВО

отъ

ПРОФЕСОРЪ БОЙЧО Б. БОЙЧЕВЪ

Въпросътъ за поставяне отчетността въ общинитѣ на по-добра основа отъ сегашната се повдига у насъ доста отдавна. Понеже сегашната отчетна система на нашитѣ общини не може да изрази дейността имъ по задоволителенъ начинъ, като обхване синтетично и аналитично имуществената организация на общинското финансово стопанство, съ цель да проследи и отрази настѣпилитѣ въ нея промѣни, то сава въпросъ и тукъ да бжде приложено двойното счетоводство. На тази плоскостъ се разисква у насъ въ връзка съ необходимостта да се подобри отчетността на общинитѣ. Този въпросъ води началото си отъ първия опитъ на Варненската градска община презъ 1924 година да въведе систематичното счетоводство за отчитане на своята дейность. Презъ 1927 година такъвъ опитъ бѣ предприетъ и въ Софийската община, но поради различни причини и двата опита завършиха съ неуспѣхъ. Опитътъ въ София по-късно бѣ повторенъ, въ резултатъ на което, отъ 1935 година, Софийската община, единствена у насъ по настоящемъ, употребява двойното счетоводство за отчитане на своята дейность. Така, подетата инициатива въ Варна намѣри въ София практическото си осъществяване.

Въ връзка съ тѣзи опити, въпросътъ за въвеждане на двойното счетоводство въ общинитѣ започна да бжде и теоретично разглежданъ отъ много автори. Това стана най-вече въ излизациитѣ по него време счетоводни списания, като всички статии бѣха свързани съ предприетитѣ опити въ Варна и София, поради което имаха практически обликъ. Презъ последнитѣ нѣколко години сжщиятъ въпросъ бѣ настойчиво разглежданъ въ Списанието на института на заклетитѣ експертъ-счетоводители, като въ всички статии третирането му се провеждаше на кратко и въ много общи черти. Заедно съ това, до сега сж излѣзли и нѣколко специални труда върху възможността да се въведе двойното счетоводство и въ общинитѣ. Всички статии и трудове, обаче, по този въпросъ, до сега у насъ иматъ предимно практически характеръ и не представятъ неговото разрешение по задоволителенъ начинъ.

Интересътъ на счетоводителскитѣ срѣди къмъ отчетността на общинитѣ е напълно оправданъ, защото сегашната имъ отчетна система е ориентирана предимно къмъ бюджетно-касовитѣ операции и има въ основата си камералното счетоводство. Поради нейната непълнота, използваната отчетна система е недостатъчна да обхване и изрази дейността на общинитѣ въ всичкитѣ нейни разклонения, която отъ день на день става все по-сложна и разнообразна. Тукъ трѣбва да отбележимъ, че подобре-

нието на общинската отчетност не е съпроводено с особени трудности и непреодолими прѣчки отъ персоналенъ и финансовъ характеръ, защото и при сегашната несъвършена отчетна система се обхващатъ сжщитѣ обекти, но по начинъ, който не дава задоволителни резултати. Следователно, за успѣшното разрешение на този въпросъ е необходима само решителната стѣпка, за да се осжществи още една смѣла инициатива въ нашия общественъ животъ, свързана съ онѣзи публично-правни институти, които образуватъ ядрата на нашия общественъ и културенъ животъ, каквито именно сж общинитѣ.

Поради това, че систематичното счетоводство представлява завършена и пълна отчетна система и осигурява постояненъ вътрешенъ контролъ на записванията, то е най-пригодната форма за отчитане дейността не само на стопанскитѣ предприятия, но и на публично-правнитѣ институти, каквито сж и общинитѣ. Следствие на това, то се оформява като универсална отчетна система, която може да бжде приспособена къмъ нуждитѣ и изискванията на отдѣлнитѣ частни и обществени стопански предприятия и публично-правни тѣла. Само двойното счетоводство е въ състояние да обхване цѣлостно имуществената организация на общинското стопанство и да отговори на многото задачи, които се поставятъ предъ отчетността въ общинитѣ. Но и тукъ то трѣбва да бжде нагледно къмъ способноститѣ на общинското финансово стопанство, като се спазватъ постановленията на действащитѣ закони по отношение на приложената форма за отчитане на общинитѣ. Въ връзка съ това, на много мѣста установенитѣ книги, формуляри и начини на записване могатъ да бждатъ запазени, а при други ще се наложатъ по-голѣми или по-малки измѣнения, съобразно съ изискванията на двойното счетоводство, безъ да се влиза въ противоречие съ сега действащитѣ закони и правилници, защото промѣнитѣ нѣма да засѣгнатъ сжщността на отчетнитѣ обекти. При организиране на своята отчетностъ, следъ спазване на задължителнитѣ въ това отношение законни разпореждания, общинитѣ иматъ известна свобода, която тѣ и сега използватъ. Последната имъ дава възможностъ да използватъ като отчетна система двойното счетоводство, безъ съ това да влизатъ въ противоречие съ нѣкои законни предписания, а сжщо така тѣ иматъ възможностъ да организиратъ сжщото по такъвъ начинъ, който да съответствува на тѣхната особеностъ като публично-правни институти.

Счетоводството най-напредъ трѣбва да обхване бюджета на общината, който е основата на общинската дейностъ. Неговото отчитане трѣбва да бжде организирано по такъвъ начинъ, че да отрази точно изпълнението му, като всѣки моментъ могатъ да се сравнятъ по параграфи предвиденото съ реализираното и да се установятъ резултатитѣ отъ изпълнението на бюджета. Отчитането на бюджета може да стане посредствомъ две колективни смѣтки, открити въ главната книга, а именно: с/ка Приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ. Ако е необходимо къмъ всѣка отъ тѣзи две смѣтки може да се постави и годината, за която се отнася бюджета. Чрезъ първата смѣтка ще се обхванатъ предвижданията и постѣпленията по приходния бюджетъ, а втората смѣтка ще отчита изпълнението на разходния бюджетъ.

Понеже предвиденитѣ постѣпления въ бюджета иматъ смисълъ на вземания отъ страна на общината, а предвиденитѣ разходи иматъ смисълъ на нейни задължения, то следъ утвърждаване на бюджета за съответ-

ната година, и не по-рано отъ 1 януарий, съ общата сума на предвиденитѣ приходи се задължава с/ка Приходенъ бюджетъ, а съ тази на предвиденитѣ разходи се завървява с/ка Разходенъ бюджетъ. Презъ течение на бюджетното изпълнение, съ постъпленията на бюджета се задължава с/ка Каса и се завървява с/ка Приходенъ бюджетъ, а съ направенитѣ бюджетни разходи се задължава с/ка Разходенъ бюджетъ и се завървява с/ка Каса. Последнитѣ две статии се съставятъ ежедневно, като постъпилитѣ приходи и извършенитѣ разходи се систематизиратъ по параграфи.

При този начинъ за отчитане на бюджета, дебитната страна на с/ка Приходенъ бюджетъ показва общия размѣръ на предвиденитѣ приходи, а кредитната страна показва размѣра на действителнитѣ постъпления, поради което сравняването на даннитѣ отъ дветѣ страни на смѣтката въ всѣки моментъ показва въ каква степенъ е реализиранъ приходния бюджетъ. Въ сѣщото време, кредитната страна на с/ка Разходенъ бюджетъ показва общата сума на предвиденитѣ разходи, а дебитната — размѣра на извършенитѣ разходи. И тукъ сравняването на даннитѣ отъ дветѣ страни на смѣтката показва въ каква степенъ е реализиранъ до съответния моментъ разходния бюджетъ. Разбира се, че по сѣщество с/ка Разходенъ бюджетъ не трѣбва да показва дебитно салдо, защото не може да се изразходва общо по бюджета повече, отколкото е предвидено. Споредъ практиката въ нашитѣ общини, обаче, тази смѣтка може да показва и дебитно салдо, защото незаплатенитѣ платежни заповѣди отъ изтеклото бюджетно упражнение се замѣнятъ съ нови, които се изплащатъ отъ текущия бюджетъ по параграфа Разходи за смѣтка на сключени бюджети, по който не се предвижда разходъ. Поради това и смѣтката на този параграфъ ще показва дебитно салдо, което трѣбва да бѣде по-голѣмо отъ сбора на кредитнитѣ салда по смѣткитѣ на другитѣ разходни параграфи, та въ такъвъ случай и с/ка Разходенъ бюджетъ да показва дебитно салдо. Може би въ бюджетната практика на общинитѣ този случай да се срѣща много рѣдко, но теоретически сѣщиятъ е еднакво възможенъ.

При изследване на дветѣ смѣтки за отчитане изпълнението на бюджета се констатира, че между тѣхъ и с/ка Каса (за бюджетнитѣ суми) има връзка и като че ли тѣзи три смѣтки образуватъ нѣщо цѣло. Това се дължи на особеноститѣ на общинското финансово стопанство, чиито приходи и разходи преминаватъ безъ изключение презъ бюджета, поради което тѣ се обхващатъ отъ дветѣ бюджетни смѣтки, отъ една страна, а, отъ друга, и отъ с/ка Каса. Ако анализираме тритѣ смѣтки ще констатираме, че сборътъ или разликата отъ салдото по с/ка Приходенъ бюджетъ и това по с/ка Разходенъ бюджетъ трѣбва да бѣдатъ винаги кредитни, независимо разликата въ полза на коя отъ дветѣ смѣтки ще бѣде, като резултатътъ показва бюджетната парична наличностъ и съответствува на дебитното бюджетно салдо по с/ка Каса. Върху салдата по дветѣ бюджетни смѣтки, които се сравняватъ, не трѣбва да сѣ оказали влияние перата отъ вътрешенъ характеръ, които сѣ резултатъ на вътрешни бюджетни операции, каквито сѣ, напримѣръ, сумитѣ по усиляване на разходнитѣ параграфи. Ако тѣзи сравнения и изводи се правятъ следъ приключване на бюджетното упражнение, то въ такъвъ случай установениятъ резултатъ ще представлява окончателния резултатъ отъ изпълнението на бюджета, т. е. бюджетния излишекъ.

Тукъ трѣбва да отбележимъ, че предвиденитѣ приходи и разходи могатъ да се отчитатъ чрезъ бюджетнитѣ смѣтки по горния начинъ само тогава, когато бюджетътъ се утвърждава съ равни приходи и разходи, т. е. сумата на предвиденитѣ приходи да бѣде равна съ тази на предвиденитѣ разходи. Поради това, че въ действителностъ бюджетитѣ на нашитѣ общини се съставятъ и утвърждаватъ винаги при равни приходи и разходи, то тази практика дава възможностъ тѣзи бюджети да се обхванатъ чрезъ дветѣ бюджетни смѣтки по горепоказания начинъ.

За отчитане на бюджета по параграфи, въ допълнение на всѣка отъ дветѣ колективни бюджетни смѣтки, се завежда спомагателна книга, а именно: една за приходитѣ и друга за разходите. За сжщата цель по настоящемъ въ общинитѣ се водятъ книгитѣ: Главна книга за приходитѣ и Главна книга за разходите.

Въ спомагателната книга за приходитѣ се открива отдѣлна смѣтка за всѣки параграфъ на приходния бюджетъ, чрезъ която се очита предвидения приходъ и постѣпленията по даденъ параграфъ. Воденето на тѣзи смѣтки е аналогично на колективната смѣтка Приходенъ бюджетъ. Тѣ иматъ и нейнитѣ характерни особености. Чрезъ тази спомагателна книга се отразява изпълнението на приходния бюджетъ по параграфи и чрезъ нея въ всѣки моментъ може да се установи положението, въ което се намиратъ отдѣлнитѣ приходаизточници.

Въ спомагателната книга за разходите се открива отдѣлна смѣтка за всѣки параграфъ на разходния бюджетъ, чрезъ която се отчитатъ по параграфи предвиденитѣ и извършени разходи. Воденето на смѣткитѣ тукъ става по сжщия начинъ, както се води и колективната смѣтка Разходенъ бюджетъ. Тѣ иматъ и нейнитѣ особености. Въ тази книга се проследява изпълнението на разходния бюджетъ по параграфи и въ всѣки моментъ може да се установи положението по всѣки разходенъ параграфъ.

Дветѣ спомагателни бюджетни книги се намиратъ въ зависимостъ и постоянна връзка съ съответнитѣ имъ колективни смѣтки, поради което тѣ се водятъ въ пълна хармония съ последнитѣ. Поради това, воденето на смѣткитѣ въ спомагателнитѣ книги се контролира и по тѣзи въ книгата за разходите — чрезъ с/ка Разходенъ бюджетъ. Контролътъ се извършва чрезъ съставяне на оборотни ведомости по всѣка спомагателна книга и се установява на лице ли сж познатитѣ въ двойното счетоводство зависимости между колективната смѣтка и принадлежащата къмъ нея спомагателна книга.

Посрѣдствомъ дветѣ спомагателни книги, двойното счетоводство отчита по рационаленъ начинъ изпълнението на бюджета и то по начинъ, който по външна форма е почти еднакъвъ съ камералното счетоводство. Но докато при последното смѣткитѣ на параграфитѣ се водятъ изолирано и записванията могатъ да се контролиратъ само чрезъ касовата бюджетна книга, то при двойното счетоводство дветѣ спомагателни книги се водятъ като системни книги и смѣткитѣ въ тѣхъ се поставятъ въ връзка съ дветѣ колективни бюджетни смѣтки отъ главната книга и записванията въ тѣхъ вътрешно се контролиратъ чрезъ тѣзи две смѣтки. Отъ своя страна, последнитѣ сж органически свързани съ самата отчетна система, поради което тукъ и контролътъ е по-ефикасенъ.

Отчитането на бюджета по двойното счетоводство трѣбва да се нагоди къмъ всички изисквания на съответнитѣ закони и правилници, които трѣбва да се съблюдаватъ отъ общинитѣ, а сжщо и къмъ изра-

ботената въ връзка съ тях общинска бюджетна практика. Вичко това трѣбва да се има предвидъ особено при приключване на смѣтките въ края на годината, което трѣбва да се проведе по начинъ, съответствуващъ на особеноститѣ при изпълнение на бюджета въ общинитѣ.

Следъ изтичане на бюджетното упражнение, т. е. на 31 януарий, бюджетнитѣ смѣтки на сжщото, въ главната книга и въ дветѣ спомагателни книги, следва да бждатъ приключени. Тогава се приключва и касовата бюджетна книга на сжщото бюджетно упражнение. За тази целъ, салдата по смѣтките на приходнитѣ и разходнитѣ параграфи се съсрѣдоточаватъ въ специална смѣтка, която може да бжде наречена с/ка Разлики отъ изпълнение на бюджета, или с/ка Резултати отъ изпълнение на бюджета. Тя може да носи и друго по-подходящо име. Събирайки въ себе си разликитѣ отъ смѣтките на параграфитѣ, тя ще покаже крайния резултатъ отъ бюджетното упражнение презъ съответната година. Отнасянето на салдата въ тази смѣтка може да стане посредствомъ четири статии. Съ първата статия се пренасятъ дебитнитѣ салда по смѣтките на приходнитѣ параграфи, които салда показватъ, че сж постигнали по-малко приходи отъ предвиденитѣ. Съ втората статия се пренасятъ кредитнитѣ салда по смѣтките на приходнитѣ параграфи, които салда показватъ, че постигнали е повече отъ предвиденото. Съ третата статия се пренасятъ дебитнитѣ салда по смѣтките на разходнитѣ параграфи, а съ четвъртата — кредитнитѣ салда по смѣтките на разходнитѣ параграфи. Първитѣ салда по смѣтките на разходнитѣ параграфи показватъ, че е изразходвано повече отъ предвиденото, а вторитѣ — че е изразходвано по-малко отъ предвиденото. Съ тѣзи четири статии бюджетнитѣ смѣтки въ главната и въ спомагателнитѣ книги се приключватъ.

Вмѣсто съ четири статии, сжщата целъ се постига съ съставяне само на две статии. Съ първата ще се отнесатъ дебитнитѣ разлики по смѣтките на приходнитѣ и разходни параграфи въ с/ка Резултати отъ изпълнение на бюджета, а съ втората ще се отнесатъ кредитнитѣ салда по смѣтките на параграфитѣ.

С/ка Резултати отъ изпълнение на бюджета по предназначение изпълнява ролята на с/ка Загуби и печалби по отношение на бюджета. Разбира се, че тукъ не може да се говори за печалби и загуби както при стопанскитѣ предприятия. За да може, обаче, тази смѣтка да покаже крайния резултатъ отъ бюджетното упражнение, то отъ нея трѣбва да се изключатъ резултатитѣ въ връзка съ приходитѣ съ специално предназначение и фондоветѣ, защото излишекътъ отъ специалнитѣ постижения и отъ фондоветѣ не се счита за излишекъ отъ сключени бюджети. Съ този излишекъ се постѣпва споредъ установената практика въ нашитѣ общини. Тѣзи излишци могатъ даже да не се отразятъ въ с/ка Резултати отъ изпълнение на бюджета, а направо да се отнесатъ въ съответнитѣ имъ смѣтки. Остатъкътъ отъ специалнитѣ приходи се отнасятъ въ приходъ на текущия бюджетъ, като заедно съ това се приключатъ и смѣтките на приходния и разходния параграфъ открити за тяхъ. Аналогично се постѣпва и съ фондоветѣ, само че излишекътъ тукъ се отнася въ съответната фондова смѣтка.

Кредитното салдо по с/ка Резултати отъ изпълнение на бюджета показва бюджетния излишекъ и се отнася въ с/ка Излишци отъ сключени бюджети, въ с/ка Запасенъ капиталъ или пъкъ въ нѣкоя друга такава, която ще бжде пасивна балан-

сова смѣтка. Заедно съ това и съответна на излишека парична сума се внася въ Б. з. к. банка по специална смѣтка.

Отчитането на бюджета може да стане и по другъ начинъ, който е по-простъ, но въ замѣна на това не тѣй цѣлостенъ. При него предвиденитѣ приходи и разходи не намиратъ счетоводно отражение въ бюджетнитѣ смѣтки. Въ последнитѣ се записватъ само постѣпленията и извършенитѣ разходи. Това става посредствомъ дветѣ смѣтки, а именно: с/ка Приходи и с/ка Разходи, къмъ които се поставя годината, за която се отнасятъ приходитѣ и разходитѣ. Постѣпленията се записватъ въ дебитъ на с/ка Каса и въ кредитъ на с/ка Приходи, а разходитѣ — въ дебитъ на с/ка Разходи и въ кредитъ на с/ка Каса. И при този начинъ, въ допълнение на дветѣ бюджетни смѣтки се завеждатъ спомагателни книги, въ които приходитѣ и разходитѣ се отчитатъ по параграфи. Устройството на смѣткитѣ за параграфитѣ може да бѣде аналогично съ това на сѣщитѣ смѣтки при камералното счетоводство. Следъ изтичане на бюджетното упражнение, бюджетнитѣ смѣтки се приключватъ чрезъ взаимно завѣрозадѣлжение, като излишекътъ се отнася тоже въ с/ка Излишекъ отъ сключени бюджети. Приключването на дветѣ бюджетни смѣтки може да стане и чрезъ с/ка Изпѣлнение на бюджета, кредитното салдо на която ще показва бюджетния излишекъ. Последниятъ се отнася въ съответната му смѣтка, както и по-рано.

Полученитѣ приходи, които се отнасятъ до следната бюджетна година се отчитатъ чрезъ специална смѣтка, напр. с/ка Приходи за . . . год., която се завѣрѣва при задѣлжение на с/ка Каса. Въ началото на бюджетната година, за която тѣ се отнасятъ, сумата по тази смѣтка се отнася въ с/ка Приходенъ бюджетъ и въ смѣткитѣ на съответнитѣ приходни параграфи. Съ това, тази временна смѣтка се приключва.

Отчитането на паричнитѣ срѣдства въ общинитѣ става по особенъ начинъ, който изисква цѣлото касовата книга да има и особено устройство. Тукъ се взематъ предвидъ източникитѣ на паричнитѣ срѣдства и целѣта, за която тѣ сѣ предназначени. Основното начало тукъ е, че постѣпленията по бюджета могатъ да се употребяватъ само за бюджетни нужди и то по бюджетни години и по видъ по бюджета — редовенъ или извънреденъ, депозирани суми могатъ да се използватъ само за връщане обратно на депозититѣ, срѣдствата на заемитѣ се употребяватъ само за съответнитѣ цели, а сѣщо и всички други постѣпления съ специално предназначение трѣбва да се изразходватъ съобразно съ последното. Поради това и отчитането на паричнитѣ срѣдства трѣбва да става не общо, а съобразно съ горнитѣ изисквания. Това се постига въ спомагателната касова книга, водена въ таблична форма, като въ приходната и въ разходната страна се отдѣлятъ толкова графи, колкото сѣ необходими за да се постигне горното разграничение на паричнитѣ срѣдства. Това значи, че приходитѣ съ еднакво предназначение ще се записватъ въ отдѣлна графа, а сѣщо въ отдѣлна графа ще се записва разходването на тѣзи суми. Чрезъ тѣзи две графи въ всѣки моментъ може да се установи размѣра на наличнитѣ пари, които могатъ да се употребятъ за сѣщата целъ. Графата в сичко въ дветѣ страни на смѣтката дава възможность да се контролиратъ записванията по другитѣ графи. Отъ своя страна, тя отчита всички парични срѣдства и отговаря на с/ка Каса въ главната

книга. Спомагателната касова книга е системна книга. Така, напиримѣръ, въ приходната страна може да има следнитѣ графи: по бюджета за 1941 год., по бюджета за 1942 год., по първи изв. бюджетъ, депозити, заеми и др., а най-после и графа „Всичко“. Сжщитѣ графи ще има и въ разходната страна на смѣтката.

По този начинъ еднаквитѣ по произходъ и предназначение срѣдства ще се отчитатъ въ специални графи, чрезъ които въ всѣки моментъ може да се установи размѣра на наличнитѣ пари, които могатъ да се употребятъ за съответната целъ. Ако постѣпятъ срѣдства съ друго предназначение отъ гореозначенитѣ, то въ смѣтката ще се използва още по една графа въ всѣка страна. Разбира се, че по графитѣ за бюджетнитѣ срѣдства ще има най-голѣмо движение, а по останалитѣ графи то ще бжде сравнително по-малко. Презъ януарий ще има въ всѣка страна по две графи за отчитане срѣдствата на редовнитѣ бюджети, понеже тогава се оперира по бюджетитѣ на две години, предшествуващата и текущата. Въ зависимостъ отъ разнообразието на общинската дейностъ, смѣтката ще има повече или по-малко графи. Ако общината борави само съ бюджетни срѣдства, подобна графировка е излишна или пъкъ може да се приложи, ако нѣкои бюджетни срѣдства иматъ въ сжщия смисълъ различно предназначение.

Въ връзка съ това изниква и въпросътъ, дали е необходимо отдѣлно да се отчитатъ и постѣпленията съ специално предназначение, а сжщо и фондовитѣ срѣдства, защото, макаръ и включени въ редовния бюджетъ и съ това да влизатъ въ общѣга на счетоводното му изразяване, тѣ се изразходватъ само за съответнитѣ цели и излишекътъ по тѣхъ не се третира като бюджетенъ излишекъ, а по-нататѣкъ се изразходва за сжщитѣ цели. Като вземемъ това въ съображение следва, че срѣдствата на специалнитѣ приходи и на фондоветѣ трѣбва въ спомагателната касова книга да се отчитатъ поотдѣлно и отдѣлно отъ паричнитѣ срѣдства съ друго предназначение, защото и тѣ иматъ качеството на срѣдства съ специално назначение, което е и причина за проведеното по-горе разчленено отчитане на паричнитѣ срѣдства въ спомагателната касова книга. При това, обаче, трѣбва да се вземе предвидъ и обстоятелството, че приходитѣ съ специална целъ и тѣхното разходване сж предвидени въ редовния бюджетъ и образуватъ съставна частъ отъ него, което, отъ своя страна, изисква и едно цѣлостно отчитане на бюджетнитѣ парични срѣдства. Поради това, логично е разграниченото отчитане на паричнитѣ бюджетни срѣдства да стане въ Спомагателната бюджетна касова книга, която трѣбва да бжде устроена съобразно съ посоченитѣ по-горе изисквания. Въ нея ще има отдѣлни графи споредъ характера на предназначението на бюджетнитѣ срѣдства, като всички останали срѣдства, които могатъ да се използватъ за общи бюджетни нужди, ще се отчитатъ въ една графа. А всичкитѣ бюджетни срѣдства ще се отчитатъ чрезъ графата „Всичко“. Въ такъвъ случай, въ всѣки моментъ може да се установи съ каква парична бюджетна наличностъ се разполага и за какви цели тя може да бжде употребена. Съ това ще се отговори и на сегашнитѣ изисквания, въ това отношение, при отчитане на бюджета. По настоящемъ, практиката въ общинитѣ да се следи за специалнитѣ приходи и тѣхното изразходване чрезъ съответния приходенъ и разходенъ параграфъ не е ефикасна и не е достатъчна, защото не се простира и върху паричнитѣ срѣдства. Чрезъ тѣзи параграфи

може да се установи размѣра на постъпилитѣ специални приходи, каква частъ отъ тѣхъ е изразходвана, съ каква парична наличностъ за сѣщата цель се разполага и въ зависимостъ отъ предвиденото, колко още може да се изразходва, но отъ тукъ не може да се въздействува непосредствено върху отчитането на паричнитѣ срѣдства по такъвъ начинъ, че принадлежащата на специалнитѣ приходи наличностъ да не се използва за други бюджетни нужди. Общинитѣ удовлетворяватъ последнитѣ безъ да взематъ въ съображение горното разграничение на приходитѣ, поради което не могатъ да се използватъ навременно и целесѣобразно бюджетнитѣ приходи споредъ предназначението имъ и въ хармония съ структурата на разходния бюджетъ. Последната се постига само при горепроведеното разграничено отчитане на паричнитѣ срѣдства, което се налага отъ сѣществуващитѣ особености въ дейността на общинското финансово стопанство.

Поради това, че спомагателната касова книга е системна книга, то прехвърлянето на суми отъ едно назначение къмъ друго става чрезъ статия, въ която се задължава с / к а К а с а, като въ спомагателна книга се правятъ записвания въ съответнитѣ графи на прихода и разхода. Тя може да бѣде салдирана и приключвана ежедневно, съ което ще се контролира касовата наличностъ и дейността на отчетното лице — касисра. Това е особено необходимо при голѣмъ брой касови операции и при боравене съ значителни парични срѣдства. Въ зависимостъ, обаче, отъ нуждата и отъ начина на организиране отчетността, тя може да бѣде приключена само въ края на бюджетната година или пъкъ следъ изтичане на бюджетното упражнение, въ случай, че тогава става и годишното приключване на книгитѣ. Въ последния случай, въ нея трѣбва да има специална графа за показване на салдото до края на деня, или пъкъ ако се отчитатъ срѣдства съ различно предназначение и е необходимо да се знае наличността по отдѣлно за тѣхъ, може да се заведе специална тетрадка, въ която ежедневно да се вписватъ сбороветѣ отъ графитѣ на спомагателната книга и да се изваждатъ отдѣлни салда по назначение на паричнитѣ срѣдства и общо салдо по смѣтката. При този начинъ на водене, спомагателната касова книга и по оборота ще съответствува на с / к а К а с а въ главната книга.

Общинитѣ у насъ водятъ спомагателна касова книга, въ която не разграничаватъ паричнитѣ срѣдства, както посочихме по-горе, а ги отчитатъ общо. Тази книга, въ Варненската градска община наречна Книга монетаръ, се приключва всѣки день и се опредѣля салдото, което се сравнява съ наличността въ касата. Тя съответствува на посочената по-горе спомагателна касова книга, но не е въ състояние да даде сѣщитѣ сведения, защото не се прилага общо отчитане на паричнитѣ срѣдства.

Освенъ тази книга, за отчитане на бюджетнитѣ парични срѣдства общинитѣ водятъ отдѣлна бюджетна касова книга, която е задължителна споредъ чл. 110 отъ Закона за градскитѣ общини. За всѣки редовенъ или извънреденъ бюджетъ се води отдѣлна спомагателна касова книга. Въ нея се записватъ само оформенитѣ приходи за съответната бюджетна година по даденъ бюджетъ и напълно кореспондира и съответствува на открититѣ смѣтки за отчитане на сѣщия. Всѣкога тази бюджетна касова книга показва наличността отъ парични срѣдства за смѣтка на дадения бюджетъ, а следъ изтичане на бюджетното упражнение показва резултата отъ последното, т. е. бюджетния излишекъ. Тя се приключва на 31

януарий. Краятъ на бюджетната година, 31 декемврий, не оказва никаквo влияние върху нейното водене. Бюджетната касова книга може да се запази и при прилагане на двойното счетоводство въ общинитѣ и то въ сжщия видъ и начинъ на водене, стига само нейнитѣ функции да не се изпълняватъ и отъ спомената по-горе спомагателна касова книга, водена въ синхронистична форма. Чрезъ графитѣ за бюджетнитѣ срѣдства въ приходи и разходи, последната книга изпълнява сжщата роля и дава сжщитѣ сведения, но нейното водене трѣбва да бѣде съобразено съ съответнитѣ законни изисквания. Въ такъвъ случай, бюджетната касова книга е излишна. Но въ противенъ случай тя ще се води и при двойното счетоводство и то по сжщия начинъ, както и сега се води въ бюджетитѣ у насъ. Ако общината борави само съ срѣдства на редовния бюджетъ, като единствена спомагателна касова книга следва да се води само тя. Записванията и въ дветѣ спомагателни касови книги, по отношение на бюджетнитѣ срѣдства, ставатъ: въ приходъ — възъ основа на квитанционната книга, водена отъ бирника, а въ разхода — възъ основа на изплатенитѣ платежни заповѣди.

Въ връзка съ отчитането на бюджета чрезъ систематично счетоводство, трѣбва да се уяснятъ и особеноститѣ, свързани съ годишното приключване въ общинитѣ, като се вземе предвидъ, че бюджетната година трае до 31 октомврий, а бюджетното упражнение до 31 януарий. Понеже упражнението на бюджета продължава непрекъснато до края на януарий, то и воденето на бюджетнитѣ смѣтки трѣбва да съответствува на това положение и да върви сжщо така непрекъснато до 31 януарий. Краятъ на бюджетната година, 31 декемврий, не трѣбва да остави нѣкаква следа въ бюджетнитѣ смѣтки и не трѣбва да прекъсне тѣхното водене, тъй както и при сегашната отчетна система на общинитѣ, въ това отношение, тази дата е безъ каквото и да било значение. Безспорно, че датата 31 декемврий не е безъ значение за изпълнението на бюджета, защото само до тогава могатъ да се поематъ ангажменти по разходния бюджетъ и да постѣпватъ приходи отъ недобори, но по отношение отчитането на бюджета, тя остава безъ каквото и да било влияние. За тази особеностъ трѣбва да се държи смѣтка при годишното приключване въ общинитѣ, за да съответствува въ това отношение отчетността на самата действителностъ. Други особености, които биха имали подобно значение върху годишното приключване въ общинитѣ, нѣма.

Преди да разгледаме особеноститѣ при приключването поради това, че бюджетното упражнение има по-дълъгъ срокъ отъ бюджетната година, трѣбва да се уясни дали годишното приключване трѣбва да стане на 31 декемврий или на 31 януарий. Има ли нѣкакви особени съображения, които изискватъ то да се извърши на първата или на втората дата, безъ да има възможностъ да се прави изборъ между тѣхъ. Преди всичко, трѣбва да отбележимъ, че при разрешаване на този въпросъ не се взематъ предвидъ други съображения, освенъ особеноститѣ въ връзка съ изпълнението на бюджета. Като се иматъ предвидъ тѣзи особености, изглежда по-логично годишното приключване да стане на последния день отъ бюджетното упражнение, т. е. на 31 януарий, когато се приключватъ и бюджетнитѣ книги. Въ такъвъ случай, годишното и бюджетно приключване се съвпадатъ. Отъ друга страна, обаче, ако приключването се извърши на последния день отъ бюджетната година, т. е. на 31 декемврий, но по такъвъ начинъ, че бюджетнитѣ смѣтки да не се засѣгнатъ,

или пъкъ да се засѣгнатъ само формално, като се възпроизведатъ при откриването на ново съ оборотитѣ по дветѣ имъ страни, то въ такъвъ случай годишното приключване на тази дата е еднакво възможно и целесъобразно. Поради споменатата особеностъ въ бюджета, нито една отъ дветѣ дати, за които тукъ става дума, не представляватъ граница на общинската дейностъ по отношение на бюджетитѣ, каквато представлява датата на приключването при стопанскитѣ предприятия. Това се дължи на обстоятелството, че ако се приеме за дата на приключване въ общинитѣ 31 декемврий, то това е началото на следващия бюджетъ, но не и край на упражнението на текущия бюджетъ, което продължава до 31 януарий. Сѣщо така, ако се приеме за приключителна дата 31 януарий, то тя представлява край на изтеклото бюджетно упражнение, но не и начало на текущото, което започва на 1 януарий. Отъ тукъ се вижда, че поради изпълнението презъ януарий и на двата бюджета, нито 31 декемврий, нито пъкъ 31 януарий, представляватъ граница при изпълнение на общинскитѣ бюджети, която би била естествена дата за годишно приключване въ общинитѣ. Поради това, последното може да стане както на 31 декемврий, така и на 31 януарий, като и при дветѣ възможности съответното бюджетно упражнение въ отчетно отношение ще бѣде разкѣсано на две части. При избиране на първата дата, изтичащото бюджетно упражнение ще бѣде прекѣснато въ края, а при избиране на втората дата — текущото бюджетно упражнение ще бѣде прекѣснато въ самото му начало. И въ единия и въ другия случай прикѣсването ще бѣде само формално, защото приключването на бюджетнитѣ смѣтки и книги ще се извърши само следъ изтичане на съответното бюджетно упражнение. Тогава ще се състави и годишниятъ отчетъ за изпълнение на бюджета.

Тукъ трѣбва да подчертаемъ, че датата 31 януарий е по-подходяща за годишно приключване, защото съвпада съ приключването на бюджета което е по-важно, отколкото ако приключителната дата съвпадне съ началото на бюджета, каквѣто е случаятъ при дата на приключване 31 декемврий.

Въ връзка съ това трѣбва да споменемъ за практиката на нѣкои общински стопански предприятия у насъ, които сѣщо така упражняватъ бюджетъ и извършватъ годишно приключване на 31 декемврий, да свеждатъ къмъ датата на приключването всички операции презъ януарий по изпълнението на изтичащия бюджетъ. По такъвъ начинъ, макаръ и да приключватъ стопанската си дейностъ въ края на бюджетната година, тѣ обхващатъ всички операции отъ бюджетното упражнение, при все че последното изтича единъ месецъ по-късно. Приключването, обаче, на бюджетнитѣ имъ книги, които се водятъ извънъ обсега на двойното счетоводство, става следъ изтичане на бюджетното упражнение, т. е. на 31 януарий. Не е ли възможно по сѣщия начинъ да се постѣпи, по отношение на бюджета, и въ общинитѣ, като операциитѣ по неговото изпълнение презъ януарий се запишатъ въ съответнитѣ книги съ дата 31 декемврий, когато се прави и годишното приключване? Разбира се, че това нѣма да засѣгне спомагателнитѣ бюджетни книги, включително и касовата, които ще се водятъ до края на бюджетното упражнение, тъй както протича изпълнението на бюджета и безъ измѣнение на операционнитѣ дати. Ако и въ споменатитѣ книги операциитѣ презъ януарий бѣдатъ регистрирани съ дата 31 декемврий, то грѣшката значително ще се уве-

личи и по време записванията въ тѣхъ нѣма да съответствуватъ на действителността, макаръ и крайниятъ резултатъ съ това да не се измѣня. Следователно, при този случай датата 31 декемврий следва да бѣде приложена въ дневника и главната книга, а сѣщо така и въ нѣкои спомагателни книги, кждето това е допустимо, но не и въ спомагателнитѣ бюджетни книги.

Практически това ще се постигне като операционнитѣ бележки за операциитѣ презъ януарий отъ съответното бюджетно упражнание се съставятъ съ дата 31 декемврий, макаръ документитѣ, които ги пнидружаватъ, удостовѣряващи прихода или разхода, да носятъ по-късни дати — тѣзи, на които сѣ били извършени. Ако не се употрѣбявагъ операционни бележки, въ такъвъ случай статиитѣ въ дневника ще носятъ дата 31 декемврий. Разбира се, че и всички други записвания въ връзка съ приключването ще носятъ сѣщо така последната дата. Ако този начинъ се приложи, ще има дефекта, че съответнитѣ бюджетни операции презъ януарий нѣма да бѣдатъ отразени хронологически правилно при всички счетоводни записвания. Това ще внесе анахронизмъ въ една частъ отъ счетоводнитѣ записвания, въ които нѣма да сѣществува хронологическо единство. Прилагането, обаче, на този начинъ не е свързано съ нѣкакви трудности, поради което сѣцията може да бѣде използванъ въ практиката. Въ заключение ще отбележимъ, че липсата на хронологическо единство въ частъ отъ счетоводнитѣ записвания, практически е допустимо. Това е дефектъ, който отъ практически съображения може да се оправдае, защото оправдателнитѣ документи за прихода и разхода и записванията въ бюджетнитѣ книги не се засѣгатъ, а само записванията въ основнитѣ книги.

Годишното приключване по този начинъ, въ общи черти ще се извърши така: съ полученитѣ презъ януарий приходи, съ дата 31 декемврий, ще се дебитира с/ка Каса и кредитира с/ка Приходенъ бюджетъ, а съ извършенитѣ разходи презъ сѣщото време ще се дебитира с/ка Разходенъ бюджетъ и кредитира с/ка Каса. Следъ това, разликитѣ по смѣткитѣ на приходнитѣ и разходни параграфи чрезъ съответни статии, които обяснихме по-рано, се отнасятъ въ с/ка Резултати отъ изпълнение на бюджета, а кредитното салдо на тази смѣтка се отнася въ с/ка Запасенъ капиталъ или въ с/ка Излишекъ отъ сключени бюджети.

Въ случай, че предвидекитѣ приходи и разходи не влизатъ въ обема на систематичното счетоводство, то съ полученитѣ приходи презъ януарий, съ дата 31 декемврий, се дебитира с/ка Каса и се кредитира с/ка Приходи за . . . год., а съ извършенитѣ разходи презъ сѣщия месецъ се дебитира с/ка Разходи за . . . год. и се кредитира с/ка Каса. Следъ това се съставя познатата вече статия, съ която дветѣ бюджетни смѣтки се приключватъ и кредитната разлика се отнася въ с/ка Излишекъ отъ сключени бюджети или въ нѣкоя друга подходяща смѣтка. Въ този случай може да се постѣпи по втория начинъ на приключване, при който съ две статии полученитѣ презъ бюджетното упражнение приходи и извършени разходи, отъ с/ка Приходи и с/ка Разходи, се пренасятъ въ с/ка Изпълнение на бюджета, а кредитното салдо на последната смѣтка, която показва и бюджетния излишекъ, се отнася въ с/ка Излишекъ отъ сключени бюджети или въ друга подходяща смѣтка, а съответната парична сума се внася въ Б. з.

и к. банка по специална смѣтка за бюджетнитѣ излишци. Статитѣ се съставятъ по известния вече начинъ.

Сега ще разгледаме особеноститѣ при годишното приключване въ общинитѣ на 31 декемврий, безъ да се взематъ предвидъ операциитѣ по изпълнение на сѣщия бюджетъ презъ януарий следващата година. По този начинъ се обхващатъ всички бюджетни и небюджетни операции, извършени до края на бюджетната година, 31 декемврий. Следователно, с/ка Приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ се приключватъ въ това състояние, въ което се намиратъ на 31 декемврий и то заедно съ другитѣ смѣтки. Въ общата приключителна статия дветѣ бюджетни смѣтки се посочватъ съ своитѣ салда или пѣкъ съ оборотитѣ си по дветѣ страни. При последния случай, за приключване на смѣтката, дебитниятъ оборотъ ще падне въ кредитната ѣ страна, а кредитниятъ въ дебитната. Той се прилага тогава, когато желаемъ въ приключителната статия тѣзи смѣтки да показватъ сѣщитѣ данни, каквито показватъ и въ следващата откривателна статия. Иначе, приключването имъ става съ салдото по смѣтката.

Откриването на с/ка Приходенъ бюджетъ и на с/ка Разходенъ бюджетъ на 1 януарий следната година става съ общата откривателна статия, въ която тѣзи смѣтки се посочватъ съ оборотитѣ по дветѣ имъ страни. Това се прави съ цель, щото и презъ последния месецъ на бюджетното упражненіе, тѣзи две смѣтки да сѣ въ съгласие съ смѣткитѣ за отдѣлнитѣ параграфи въ съответната имъ бюджетна спомагателна книга, които следва да иматъ отношения между колективна смѣтка и принадлежащитѣ къмъ нея подсмѣтки, а освенъ това тѣзи две смѣтки да могатъ да обхванатъ и изразятъ изпълнението на бюджета безъ прекъсване. Ако дветѣ колективни бюджетни смѣтки се откриятъ на ново съ своето салдо, оборотитѣ на тѣхнитѣ страни нѣма да отговарятъ на сбора отъ оборотитѣ до съответната страна на смѣткитѣ въ спомагателната книга за всѣка отъ тѣхъ. Въ такъвъ случай, нѣма да бже на лице онази връзка и зависимостъ между бюджетнитѣ колективни смѣтки и спомагателнитѣ имъ книги, защото между с/ка Приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ, отъ една страна, и между Спомагателната книга за приходитѣ и тази за разходите, отъ друга, ще се създаде кореспондиране само по съответнитѣ салда, но не и по оборотитѣ.

Въ връзка съ годишното приключване на 31 декемврий, въ спомагателнитѣ книги за приходитѣ и разходите не ставатъ нѣкакви записвания, защото тѣхното водене продължава и презъ януарий и се приключватъ едва следъ изтичане на бюджетното упражненіе. Операциитѣ по съответния бюджетъ презъ януарий продължаватъ да се записватъ въ открититѣ на ново с/ка приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ, като следъ изтичане на бюджетното упражненіе се съставятъ необходимитѣ статии за приключване на тѣзи смѣтки и на смѣткитѣ за параграфитѣ въ съответнитѣ спомагателни бюджетни книги по известния вече начинъ.

Спомагателната бюджетна касова книга се приключва сѣщо на 31 януарий, по подобие на другитѣ две спомагателни бюджетни книги, следъ което се съставя отчета за изтеклото бюджетно упражненіе.

Понеже с/ка Приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ на 31 декемврий даватъ остатѣци, то трѣбва да се опре-

дѣли тѣхното отношение къмъ годишния балансъ на общината отъ сж-щата дата. Всѣка отъ тѣзи смѣтки може да показва както дебитно, така и кредитно салдо, но така, че разликата между салдата на дветѣ смѣтки може да бѣде само кредитна, която показва и размѣра на наличнитѣ парични срѣдства за смѣтка на бюджета. При анализиране на дветѣ колективни бюджетни смѣтки ще констатираме, че дебитното салдо по с/ка Приходенъ бюджетъ представлява предвидени, но неполучени още приходи, а кредитното салдо по с/ка Разходенъ бюджетъ — предвидени, но неизвършени още разходи. Поставянето на тѣзи салда въ баланса, обаче, не може съ това да се оправдае, че счетоводно ги схващаме като условни вземания и задължения на общината и поставянето имъ въ съответната страна на баланса би било не само нелогично, но съ това бихме пресиляли твърде много схващането за балансовитѣ понятия активъ, задължения, капиталъ и чисто имущество, макаръ съ това да не се промѣня съ нищо действителността по отношение имущественото състояние на общината. Отъ друга страна, салдата по тѣзи смѣтки не могатъ да се посочатъ въ баланса и като условни вземания и задължения отъ статистическо естество, защото не сж равни по размѣръ и защото съответнитѣ на кредитната разлика отъ тѣзи салда налични парични бюджетни срѣдства сж активъ на общината, която съ тѣхъ ще посрещне бждещи свои нужди. Тази парична наличностъ за смѣтка на бюджета не може да бѣде посочена въ статистическитѣ пера на баланса, та заедно съ остатъка по с/ка Приходенъ бюджетъ (дебитенъ) и този по с/ка Разходенъ бюджетъ (кредитенъ), които остатъци, схванати като усл. вни вземания и задължения на общината, ще се появятъ въ баланса като статистически пера, да образуватъ едно цѣло, на което активнитѣ пера сж равни на пасивнитѣ. Това ще рече, че сборътъ отъ перата „Бюджетни парични срѣдства“ и „Приходенъ бюджетъ“ въ актива ще бѣде равенъ на пасивното перо „Разходенъ бюджетъ“.

Въ още по-безизходно положение ще се попадне, когато с/ка Приходенъ бюджетъ показва кредитно салдо, а с/ка Разходенъ бюджетъ — дебитно. Тѣзи салда означаватъ, че сж постъпили повече приходи и сж извършени повече разходи отъ предвиденитѣ. По-рано посочихме случантѣ, при които подобни салда сж възможни. Ако тѣзи остатъци се включатъ въ баланса, то този по смѣтката на приходния бюджетъ следва да бѣде въ пасивната страна, а този по смѣтката на разходния бюджетъ — въ активната. Това ще рече, че преразходътъ представлява нѣкакъвъ активъ, а приходътъ въ повече отъ предвиденото има характеръ на пасивно перо. Но нито едното, нито другото е на лице. Може да се намѣри известно оправдание само на пасивното перо въ връзка съ приходния бюджетъ, когато то съответствува на наличнитѣ парични срѣдства за смѣтка на бюджета, въ който случай дветѣ пера въ баланса, намиращи се въ противоположни страни, ще бждатъ въ връзка по между си и ще отговарятъ едно на друго. Това, обаче, е възможно когато по разходния бюджетъ до 31 декемврий е изразходвано толкова, колкото е предвидено, поради което с/ка Разходенъ бюджетъ нѣма да показва салдо. Само при това положение на бюджетнитѣ смѣтки поставянето на кредитното салдо по с/ка Приходенъ бюджетъ въ пасивната страна на баланса ще намѣри оправдание, защото ще му съответствува въ активната страна наличността отъ парични срѣдства за смѣтка на бюджета, които могатъ да бждатъ употребени за удовлетворяване на нови бюджетни нужди.

Отъ тукъ се вижда, че ако искаме да опредѣлимъ мѣстото на остатъцитѣ по дветѣ колективни бюджетни смѣтки въ баланса по поводъ приключването на 31 декемврий, въпросътъ не може да се разреши по задоволителенъ начинъ, освенъ при опредѣлено състояние на бюджетнитѣ смѣтки, което по-горе посочихме. Това се дължи на обстоятелството, че бюджетнитѣ смѣтки отчитатъ предвидени и реализирани приходи и разходи, отъ една страна, а отъ друга — обектитѣ, които тѣзи смѣтки отчитатъ, нѣматъ характеръ на активни и пасивни балансови пера. Последното се дължи на особеноститѣ на общинското финансово стопанство, което, по силата на законнитѣ разпоредби, разполага съ приходоизточници, приходитѣ отъ които се употребяватъ за удовлетворяване на различни негови потребности, но не и чрезъ тѣхъ то да си създава капитали. Въ връзка съ бюджета, характеръ на активъ иматъ само наличнитѣ бюджетни парични срѣдства, а на пасивъ — съответното имъ пасивно перо въ баланса, но не и обектитѣ, които с/ка Приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ отчитатъ.

За да се разреши правилно поставения въпросъ, салдата по дветѣ бюджетни смѣтки трѣбва да не се разглеждатъ отдѣлно, а заедно съ наличнитѣ бюджетни парични срѣдства, защото всичкитѣ образуватъ едно цѣло въ резултатъ отъ отчитането на бюджета. Изследването на тритѣ величини въ взаимната имъ връзка ще покаже, че наличнитѣ бюджетни парични срѣдства се явяватъ въ актива на баланса, на който трѣбва да отговаря и съответно перо въ пасивната му страна. Последното перо ще замѣсти салдата по дветѣ бюджетни смѣтки. То може да се влѣе въ перото Капиталъ, но по-правилно е да се посочи като самостоятелно перо подъ името Времененъ бюджетенъ излишекъ или Излишекъ по текущия бюджетъ, а може да му се даде и нѣкое друго, още по-подходящо название. Отъ значение е обстоятелството, че това перо не се води въ счетоводството подъ сжщото име, а вмѣсто него се появяватъ дветѣ бюджетни смѣтки.

Ако отчитането на бюджета по систематичното счетоводство става по втория начинъ, при който предвиденитѣ приходи и разходи се отчитатъ извънсистемно, то въ връзка съ годишното приключване и края на бюджетното упражнение, съ спомагателнитѣ бюджетни книги се постѣпва както и при първия начинъ. На 31 декемврий дветѣ колективни бюджетни смѣтки, които се водятъ при него, се приключватъ на общо основание, както и останалитѣ смѣтки. Това става чрезъ общата приключителна статия въ която с/ка Приходи за . . . год. и с/ка Разходи за . . . год. се явяватъ въ своитѣ салда. Последнитѣ представляватъ оборотитѣ отъ съответнитѣ страни на смѣткитѣ, защото презъ течение на бюджетното упражнение се записватъ суми само въ кредитната страна на с/ка Приходи за . . . год. (постѣпилитѣ приходи) и въ дебитната страна на с/ка Разходи за . . . год. (извършенитѣ разходи), като другата имъ страна остава свободна. Сжщото се наблюдава и въ смѣткитѣ на отдѣлнитѣ приходни и разходни параграфи въ спомагателнитѣ книги. Съ откривателната статия на 1 януарий, тѣзи две смѣтки отново се откриватъ и продължаватъ да се водятъ до 31 януарий, когато тѣ и всички други бюджетни смѣтки за изтеклото бюджетно упражнение се приключватъ по известния вече начинъ. Когато при годишното приключване на 31 декемврий съ дветѣ бюджетни колективни смѣтки се постѣпи по този начинъ, то между всѣка отъ тѣхъ и съответната ѝ спо-

магателна книга, до края на бюджетното упражнение, се запазва пълна връзка и единност, както между оборотитѣ, така и между салдата.

И при този начинъ за отчитане на бюджета се повдига въпросътъ за отношението на салдото по с/ка Приходи за... год. и това по с/ка Разходи за... год. къмъ годишния балансъ. И тукъ сж мѣрдавні горнитѣ констатации и изводи, като по отношение на баланса се постѣпва точно така, както и при първия начинъ. Въ актива на баланса се поставятъ паричнитѣ бюджетни срѣдства, а въ пасива — съответното на тѣхъ перо, което ще има нѣкое отъ даденитѣ по-горе наименования или пъкъ може да му се намѣри нѣкое още по подходящо име и което перо ще замѣсти салдата по с/ка Приходи и с/ка Разходи. Въ сравнение съ първия начинъ, пасивното перо тукъ ще отстрани отъ баланса две много по-голѣми пера, които нѣматъ характеръ на активъ и пасивъ, защото, при този начинъ на отчитане бюджета, салдото по приходната смѣтка показва сумата на бюджетнитѣ постѣпления до 31 декемврий, която би се явила въ пасивната страна на баланса, а това по разходната смѣтка показва размѣра на извършенитѣ до сжщата дата разходи, които биха се явили въ активната му страна. Докато при първия начинъ за отчитане на бюджета, въ с/ка приходенъ бюджетъ и въ с/ка Разходенъ бюджетъ става компенсиране между предвидено и реализирано, поради което салдата по тѣзи смѣтки сж сравнително много по-малки, а въ известни случаи нѣма даже и салда, то при втория начинъ подобно компенсиране не става и поради това с/ка Приходи и с/ка Разходи показватъ много по-голѣми салда, които въ баланса се замѣстватъ съ гореспоменатото пасивно перо.

Ако годишното приключване става на 31 януарий, то сжщото съвпада съ изтичането на бюджетното упражнение. Въ такъвъ случай, датата 31 декемврий нѣма никакво значение за счетоводството на общината изобщо и специално за воденето на бюджетнитѣ смѣтки, защото всичко се свежда къмъ датата на приключването, въ случая 31 януарий. Трѣбва най-първо да отбележимъ, че по отношение на бюджета и тукъ възникватъ сжщитѣ проблеми и имаме сжщитѣ особености, както и при приключването на 31 декемврий, само че тѣ се отнасятъ не вече до изтеклия бюджетъ, а до текущия, който е въ сила отъ 1 януарий и по него се е оперирало вече единъ месецъ. Но и тукъ особеноститѣ се разрешаватъ по сжщия начинъ.

Преди да се пристѣпи къмъ годишното приключване, най-напредъ трѣбва да се приключватъ бюджетнитѣ смѣтки на изтеклото бюджетно упражнение, което се извършва по познатитѣ вече начини, въ зависимостъ отъ това, дали счетоводното отчитане на бюджета става по първия или по втория начинъ.

Върху бюджетнитѣ спомагателни книги за текущата година, приключването на 31 януарий не оставя никакви следи и тѣ продължаватъ да се водятъ непрекъснато до края на бюджетното упражнение. Това се отнася еднакво до касовата бюджетна книга, до спомагателната книга за приходитѣ и до тази за разходите. Бюджетнитѣ смѣтки въ главната книга, обаче, се приключватъ на 31 януарий и се откриватъ наново на 1 февруарий, тѣй както се приключватъ и откриватъ останалитѣ смѣтки и то заедно съ тѣхъ. Ако отчитането на бюджета става по първия начинъ, въ приключителната статия с/ка Приходенъ бюджетъ и с/ка Разходенъ бюджетъ се посочватъ съ тѣхнитѣ салда или

съ тѣхнитѣ обороти, но се откриватъ на ново съ оборотитѣ, за да има съответствие между всѣка отъ тѣхъ и съответната ѝ спомагателна книга и по обороти, а не само по салда, каквото съответствие ще има ако смѣтката се открие съ салдото по нея. Откриването на бюджетнитѣ смѣтки въ главната книга съ оборотитѣ се налагатъ и отъ друго съображение, а именно: въ тѣхъ трѣбва да се отрази безъ прекъсване пълното изпълнение на бюджета, каквото е и тѣхното предназначение. и то както въ приходната му, така и въ разходната му частъ. Ако смѣтките се откриватъ на ново само съ съответното салдо, това значи, че еднакви части отъ предвиденото и реализираното сж компенсирани, съ тѣхъ е ликвидирано и повече не се обхващатъ отъ новооткрита а смѣтка, макаръ и да спадатъ къмъ сжщия бюджетъ. И ако тукъ компенсирани суми не сж сравнително голѣми, защото бюджетътъ е упражняванъ само единъ месецъ, то при годишно приключване 31 декемврий, сжщитѣ възлизатъ на много по-голѣмъ размѣръ, отколкото сумитѣ, които ще попаднатъ въ сжщитѣ смѣтки презъ последния месецъ на бюджетното упражнение — януарий. Тѣй както бюджетнитѣ смѣтки въ спомагателнитѣ книги обхващатъ безъ прекъсване цѣлото бюджетно упражнение, по сжщия начинъ последното трѣбва да бѣде отразено и по дветѣ бюджетни смѣтки въ главната книга, независимо отъ това, дали годишното приключване става на 31 декемврий или на 31 януарий.

Когато до датата на приключването, 31 януарий, бюджетътъ за текущата година не се утвърди, то ще имаме открита само с/ка Приходенъ бюджетъ, въ кредитната страна на която сж записани бюджетнитѣ приходи до 31 януарий. Въ такъвъ случай годишното приключване, по отношение на текущия бюджетъ, се опростява до известна степенъ, защото на 31 януарий ще се приключи и ще се открие на ново на 1 февруарий само с/ка Приходенъ бюджетъ и то съ оборота по кредитната страна.

Ако отчитането на бюджета става по втория начинъ, при който счетоводно се обхващатъ само постъпленията и извършенитѣ разходи, то въ приключителната статия бюджетнитѣ смѣтки за текущата година, а именно: с/ка Приходи за... год и с/ка Разходи за... год. се посочватъ съ тѣхнитѣ салда, които представляватъ и оборота по съответната страна на смѣтката. На 1 февруарий тѣ се откриватъ на ново, заедно съ останалитѣ смѣтки, съ сжщитѣ суми и воденето имъ продължава до края на бюджетното упражнение въ съгласие съ съответнитѣ имъ спомагателни книги. По този начинъ, колективнитѣ смѣтки въ главната книга за отчитане на бюджета ще отразятъ безъ прекъсване всички получени приходи и извършени разходи презъ съответното бюджетно упражнение.

Въ връзка съ годишния балансъ на 31 януарий се поставя въпросътъ за отношението къмъ него на остатѣцитѣ по бюджетнитѣ смѣтки въ главната книга за текущото бюджетно упражнение. И при двата начина за отчитане на бюджета, тукъ се повдигатъ сжщитѣ въпроси, както и при приключването на 31 декемврий, само съ тази разлика, че тукъ се касае до остатѣцитѣ по смѣтките на текущия бюджетъ, упражняванъ само единъ месецъ. Въпросътъ за тѣхното отношение къмъ годишния балансъ се разрешава по сжщия начинъ, както при приключването на 31 декемврий, който въпросъ тамъ бѣ напълно уясненъ. Пора и това, въ връзка съ баланса, съ тѣзи остатѣци се постъпва както и по-рано и въ него тѣ се поставятъ въ сжщата форма.

Заедно съ смѣтките на изтичащото бюджетно упражнение, презъ януарий се откриватъ и смѣтките на текущата бюджетна година, върху които приключването на първите на 31 януарий не оказва никакво влияние.

Обхващането на бюджета въ общините до системата на двойното счетоводство става въ общи черти по описания тукъ начинъ, при който последното се нагодява къмъ особеностите на общинското финансово стопанство и къмъ мѣродавните по настоящемъ задължителни разпоредби върху общинската отчетност. Въ връзка съ това, възникватъ редъ въпроси и особености при отчитането и на имуществото на общината, на нейните задължения и др., които трѣбва да бждатъ разгледани, за да се получи завършения образъ на двойното счетоводство като отчетна система въ общините. Вѣрваме, че това ще можемъ да направимъ въ нѣкоя отъ следващите книжки на списанието.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ЕДНА ГОДИНА НА ГОЛѢМИ СТРОИТЕЛНИ УСИЛИЯ

Въ Министерството на пътищата и благоустройството сѣ съсредоточени най-важните служби по обществените строежи въ България. Ето защо, резултатите отъ дейността на това Министерство сѣ отъ твърде голѣмо значение за общото стопанско и културно развитие на страната.

Въпреки голѣмата липса на нѣкои вносни материали, свързани съ строежите и недостатъчния капацитетъ на транспортните сѣдства, строежите, извършвани или само ръководени отъ Министерството на благоустройството достигатъ внушителни цифри. Така, постройките, ръководени отъ архитектурния отдѣлъ на Министерството, а именно: читалища, фурни, бани, перални, болници, санаториуми, винарски избн, общински домове и др., достигатъ една сума отъ 424,8 милиона лева. Заедно съ държавните постройки, които възлизатъ на 659 милиона лева, общата стойностъ на извършените постройки на сгради презъ 1941 г. възлиза на 1,083,8 милиона лева (1,708 постройки), срещу 826 милиона лева за 1940 г., 654 милиона презъ 1939 г. и 534 милиона презъ 1938 г.

Една огромна работа е извършена презъ годината и отъ отдѣла „Благоустройство“, на който сѣ подчинени регулациите и нивелациите на населените мѣста, градоустройството, водоснабдяването, канализацията и чистотата на населените мѣста. Общите резултати, достигнати отъ този отдѣлъ въ продължение на последните двадесетъ години, сѣ твърде значителни, особено, ако се сравнятъ съ сведенията, които вече сѣ раз-

полагасми, за съответните извършени работи въ новоосвободените земи. Така, отъ всичко 4.289 населени мѣста въ старите предѣли на страната, 2.535 сѣ сѣ окончателно утвърдени регулационни планове, докато въ Южна Добруджа отъ всичко 384 населени мѣста, само 8 иматъ утвърдени регулационни планове, въ Македония, Тракия и Моравско отъ всичко 2.000 населени мѣста утвърдени планове иматъ само 15. Или общо взето, отъ всичко 2.384 населени мѣста, въ новоосвободените земи само 23 иматъ регулационни планове, което означава, че въ старите предѣли на България 59.1% отъ населените мѣста сѣ регулирани, а отъ новоосвободените земи — 0.97%.

Подобно е положението и по отношение на водоснабдяването. Въ старите предѣли на страната водоснабдяването е било чувствително по-високо отколкото въ новоосвободените земи, което проличава отъ следната таблица: (вж. таблицата на стр. 472).

Колко голѣма е разликата въ снабдяването на старите предѣли и освободените земи проличава и отъ факта, че презъ последните 20 години въ стара България сѣ положени 4.608.000 метра стоманени трѣби, докато въ новоосвободените земи, които представяватъ около 50% отъ старата територия на страната, сѣ били положени изобщо само 230.000 метра трѣби.

Твърде голѣми сѣ постиженията на Министерството на благоустройството и въ областта на електрификацията на

Водоснабдено население въ страната към края на 1941 г.

	Старитѣ предѣли на България		Новитѣ предѣли на България	
	Градско население	Селско население	Градско население	Селско население
Напълно водоснабдено	87.4%	21.0%	0.0%	0.0%
Частично водоснабдено	10.2%	18.1%	60.0%	5.7%
Неводоснабдено	2.4%	60.9%	40.0%	94.3%
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

страната, които постижения предаваме подробно въ друга статия на настоящия брой на списанието. Постигнатитѣ резултати, обаче, въ областта на електрифицирането сѫ още по-забележителни, като се има предвидъ, че вносътъ на медна жица и на електрически апарати и инсталации отъ чужбина бѣше силно затрудненъ презъ 1941 година.

Службата за автомобилнитѣ съобщения при Министерството сѣщо така имаше да се справя съ редица затруднения, произлизащи както отъ липсата на добри връзки съ нѣкои отъ новоосвободенитѣ краища, така и отъ липсата на автомобилни гуми и бензинъ. Поради това, Министерството предприе формирането на единъ „Съюзъ за товаренъ общественъ превозъ“, въ който обедини всички притежатели на камиони и рационализира тѣхната дейность. Задачата на службата по автомобилнитѣ съобщения се усложняваше и отъ това, че автомобилниятъ превозъ трѣбваше да поеме частъ отъ претоварения трафикъ на желѣзницитѣ, както и нѣкои превози на германскитѣ войски въ България.

Пътническиятъ автомобиленъ превозъ отбелязва, благодарение на усилията на Министерството на благоустройството, новъ напредѣкъ, като презъ 1941 година сѫ пуснати въ движение нови 46 автомобилни линии, съ 490 км. дължина, съ което общиятъ брой на автомобилнитѣ линии въ експлоатация достига 261, отъ всичко предвидени 340 автомобилни линии. Освенъ това, въ новоосвободенитѣ земи се пуснаха въ експлоатация нови 21 автомобилни линии съ 1.107 км. дължина, съ което общата дължина на експлоатирани линии достигна 12 089 км. За първитѣ 9 месеца автобуснитѣ линии сѫ пренесли 4 милиона пътника, изминавайки едно разстояние отъ 5.5 милиона км. Успоредно съ това, доходитѣ на фонда „Пътница“ отъ превозени пътници и багажи съ автомобили възлизатъ презъ 1941 г. на 41,5 милиона лева, срещу 19,6 милиона лева презъ 1940 г.

Едни отъ голѣмитѣ работи, които трѣбваше да се извършатъ презъ 1941 г. сѫ свързани съ построяката на нови пътища и поддръжката на старитѣ, които трѣбваше да понесатъ единъ допълнителенъ и значителенъ трафикъ.

Презъ 1940 година българскитѣ пътища се увеличиха съ тѣзи, получени отъ Ромъния въ Южна Добруджа, които достигнаха общо 1.258 км., отъ които 54 км. главни и 256 км. първокласни шосета. Въ новоосвободенитѣ земи презъ 1940 година, именно Тракия, Моравско и Македония, бѣха заварени 3.675 км. пътища, отъ които готови само 2.877 км. Последнитѣ се разпредѣлятъ на 817 главни, 648 първокласни и останалитѣ второкласни и третокласни шосета. Като се има предвидъ, че въ старитѣ територии на страната презъ 1940 г. имаше 28.107 км. пътища, новопридобититѣ възлизатъ на 18%. Отъ тѣхъ въ Тракия 381 км. пътища сѫ покрити съ повърхностно емулвирана, но не асфалтирана настилка, която е вече твърде износена. Още презъ 1941 г. бѣха извършени и голѣми строителни работи по свързването на старитѣ предѣли на страната съ новитѣ чрезъ пътища, каквито почти липсваха по множество посоки, тъй като съседитѣ на България държеха тя да бѣде откъсната отъ територията, върху които имаше претенции.

За да проличи извършената работа по пътищата презъ последнитѣ три години, тукъ даваме следната таблица: (вж. таблицата на стр. 473, горе).

Частъ отъ новитѣ пътища се построиха отъ редовнитѣ трудови войски, друга частъ — отъ мобилизирани 20.000 неслужили трудоваци, а трета частъ — отъ безработни групи.

Отдѣлътъ „Нови желѣзопътни линии“ при Министерството на благоустройството имаше една отъ най-тежитѣ задачи презъ 1941 г., защото освенъ редовната работа по постройка на нови ж. п. линии, той трѣбваше бързо да подготви и започване строежътъ на три важни нови ж. п. линии, свърз-

Година	Направени нови цѣтища	Нови и поправени настилки	Нови мостове и водостойби	Нови кантони и други съоръжения	Всичко извършени работи
	ккм.	ккм.	бр.	броя	млн. лева
1939	448	1.909	2.054	16	569.8
1940	477	2.105	2.516	88	611.5
1941	707	3.020	3.520	110	900.0

ваши старитѣ предѣли на страната съ новоосвободенитѣ земи. Засилването на строежа на нови ж. п. линии проличава отъ изразходванитѣ сѣдства за строежи. Този отдѣлъ провежда една жетго-111,7 милиона лева, презъ 1940 — на 169,1 милиона и презъ 1941 г. — на 300 милиона лева. Презъ последнитѣ десетъ години, за строежъ на нови ж. п. линии сѣ изразходвани 1.050 милиона лева, къмъ които трѣбва да се добавятъ доставкитѣ на разни материали за тѣзи линии, въ размѣръ на 572 милиона лева, или всичко строежътъ имъ струва 1.620 милиона лева, срещу което страната се обогати съ нови 615 ккм. пуснати въ движение ж. п. линии. Въ новия бюджетъ на Министерството на благоустройството се предвиждатъ 201 милиона лева за нови строежи, която сума е съвсемъ недостатъчна за изпълнението на предвидената програма, следствие на което ще се яви нужда да се отпускатъ нови кредити, независимо отъ стойността на направенитѣ вече поръчки на ж. п. материали въ размѣръ на 250 милиона лева.

Отдѣлтѣ „Водни строежи“. Този отдѣлъ провежда една петгодишна програма за напоителни и отвод-

нителни мѣроприятия, между които най-важнитѣ сѣ: 1) отводнителни мѣроприятия: а) изгарждане на дига и помпена инсталация въ Видинската низина; б) отводняване и изпомпване на подпочвени-тѣ води въ Островската низина край гр. Орѣхово; в) отводняване на Борилската низина край Дунѣва чрезъ помпени инсталации; г) издигане на предпазна дига на Дунава при Свищовската низина; 2) корекция на рѣки, въ които влиза коригирането на рѣкитѣ Провадийска и притоцитѣ ѝ, Девня, Азмакъ, Вѣча и Чая; 3) напоителни мѣроприятия, между които най-важно е построяването на единъ важенъ напоителенъ каналъ отъ рѣката Мѣста за напояването на Неврокопското поле; 4) постройка на язовири. Тукъ влиза главното мѣроприятие отъ този видъ, именно постройката на язовира Росица при Севлиево, гдето работитѣ вече продължаватъ втора пълна година. Успоредно съ работитѣ по този язовиръ сѣ били проучени и условията за построяването на язовира „Копринка“ на рѣка Тунджа.

Развитието на отводнителнитѣ, корекционни и напоителни мѣроприятия проличава отъ следната таблица:

Мѣроприятия	Извършена работа въ хиляди лева			
	1939	1940	1941	1939, 1941
Отводнителни	6 480	18.079	18.190	42.749
Корекционни	1.844	8.074	12 604	22 522
Напоителни	870	2.201	6 399	9.470
Всичко	9.194	23 354	37.193	74.741

Както се вижда отъ всичко, изложено по-горе, презъ 1941 г. Министерството е извършило една огромна работа, която е била отъ безспорна полза за

стопанското издигане на страната и за нейното напредване въ пътя на техникото и ческия прогресъ.

ПЕТГОДИШНИЯТЪ ЗЕМЕДѢЛСКО-СТОПАНСКИ ПЛАНЪ

Назначената въ началото на м. юний 1941 г. комисия да изработи петгодишенъ планъ за стопанското повдигане на

селото и за плановото развитие на земе-дѣлското стопанство вече е привършила работата си и е изработила проекто-

плана, който бѣ одобренъ отъ Върховния съветъ по Министерството на земедѣлнето въ заседанията му отъ 13 до 17 декемврий 1941 г.

Въ своитѣ три голѣми части, планътъ обхваща земеделското стопанство въ следнитѣ групи: земеделне, гори и битѣ. Тѣзи три части обхващатъ 11 тома отъ които първата само заема деветъ книги, въ които се разглеждатъ подробно днешното състояние на земеделското производство, структурнитѣ задачи за плано-во разширение на растителното и животновъдното производство, връзката му съ земеделската индустрия и общественитѣ строежи, земеделско-стопанското райониране, финансирането на мѣроприятията и стопанския ефектъ, който се очаква отъ осъществяването на плана въ връзка съ редица други проблеми, като тѣзи за ценитѣ, за данъцитѣ, за кредитъ и т. н.

Втората и третата части отъ плана представляватъ завършени проучвания и планирания на развитието на горското дѣло и за повдигане на бита на селото. При тѣхъ, въпроситѣ които се гласятъ, сѣ въ връзка само съ възможноститѣ на наличния персоналъ да изпълни поставенитѣ задачи и на държавата — да намѣри необходимитѣ за това средства.

Ето защо, тукъ ще се занимаемъ накратко само съ първата частъ отъ плана, засѣгаща земеделнето въ неговитѣ две главни форми — полевѣдство и скотовѣдство.

Цифрови данни за това, което се планира, липсватъ, тъй като по правилото даннитѣ за земеделското производство въ България сѣ повѣрителни. Все пакъ, обаче, има сведения за общитѣ линии на проектиранитѣ размѣствания въ производството и за поставенитѣ структурно-стопански задачи за разрешение.

Както е известно, въ България основниятъ недѣгъ на земеделнето е липсата на достатъчно земя. Споредъ плана, този недѣгъ ще трѣбва да се лекува, въ рамкитѣ на разполагемитѣ земи, чрезъ едно ново преразпредѣление на обработваемитѣ площи между нуждающитѣ се. Едно такова размѣстване, свързано съ вътрешно преселване, би било отъ особено голѣма полза за районитѣ, които сѣ пренаселени съ земеделско население. Следъ това идватъ проектитѣ за подобрене на напонтелната система на земеделнето, съ което би се повела една ефикасна борба срещу сушата и най-после идватъ производственитѣ проблеми, които сѣ най-важнитѣ съ огледъ на днешнитѣ нужди на страната и на Европа отъ земеделски произведения. Въ плана се предвижда, че презъ петилѣ-

тието 1942/1946 ще се проведе едно значително увеличение на производството на зърненитѣ храни, на маслодайнитѣ, влакнодайнитѣ, фуражнитѣ растения и картофитѣ, съ което ще се постигне една смѣствена промѣна въ структурата на засѣтитѣ площи въ страната и ще се даде една нова насока на производството. Единъ важенъ въпросъ е, обаче, дали предвиждането на едно значително увеличение на производството на зърненитѣ храни въ продължение на петгодишния периодъ, което се налага отъ сегашното състояние на нашето стопанство, може да се съгласува съ трайната нужда на земеделнето да премине къмъ по-високодоходни култури, за да се повишатъ доходитѣ и жизнения уровень на земеделското население.

Увеличение на производството се предвижда още въ зеленчуковитѣ градини, овошнитѣ градини и черничевитѣ градини, което ще допринесе за подобрене на съответнитѣ доходи на населението.

Запазване на сегашното положение се предвижда въ областта на дозарването, тъй като условията на мѣстния и чуждитѣ пазари не позволяватъ едно значително увеличение на производството.

Намаление, най-после, се предвижда въ производството на розовъ цѣтъ, поради натрупванията на значителни щокове отъ розово масло и преситеността на чуждитѣ пазари съ замѣстителъ на розовото масло.

Независимо отъ количественитѣ промѣни на засѣтитѣ площи въ новия планъ се предвижда и увеличение на производителността отъ единица земята площ. За тази целъ се предвиждатъ редица мѣроприятия, между които следитѣ заематъ важно мѣсто: 1) Замѣняне на посѣвния материалъ съ сортове, за които целъ се предвижда едно много голѣмо засѣляване на семенпроизводството; 2) въвеждане на изкуствени торове.

Въ сѣщностъ, обаче, увеличението на добива на единица площъ не зависи само отъ употребата на доброкачественъ посѣвенъ материалъ и на изкуствени торове, но и отъ редица други условия, като правилень плодосмѣнъ, при което значението на предшествуващата култура е много важно, своевременното засѣляване, дълбоко разораване и пр. което ще наложи само едно бавно приспособяване на земеделското население къмъ цѣлостното и едновременно прилагане на всички тѣзи методи, за да се постигне най-добрия резултатъ.

При това, въ земеделнето винаги се проявява така наречения законъ за минимума, съгласно който крайниятъ резултатъ отъ редица подобрителни мѣрки

се определят от въздействието на онзи изключителен елемент, който е употребен в минимален и недостатъчен размер. Поради това, необходимо е всички елементи за подобрене на производството да се вложат в достатъчен размер в земеделието, за да бъде и ефектът от тях най-добър.

Във плана се предвиждат мърки, чрез които ще се постигне разширяване на засятите площи с известни култури. Това ще стане чрез три метода: 1) чрез наряди; 2) чрез даване на премии за засятото в повече от предвиденото в наряда и 3) чрез повишение на цените на насържаваните произведения. За да може да се изпълни планът за значителното разширение на известни култури, от друга страна, необходимо е, от една страна, да се засят част от орниците и, от друга, да се намалят известни засети площи, за да се заместват с други култури. Във това отношение ще се наложи едно правилно райониране на страната и разпределяне на производството на отделните култури по райони.

Във областта на животновъдството, предвижда се едно запазване на сегашния общ брой на овцете, козите и говедата, като обаче, се предвижда едно по-чувствително заместване на работния добитък (воллове) с възпроизводителен (крави), което отговаря на структурата на голъма част от земеделските домакинства. Предвижда се значително увеличение на производството на свине и на птици, като резултатът на което

ще се появи и едно увеличение на производството на яйца.

Твърде важна част от плана по отношение на животновъдството, обаче, представлява частта, засягаща подобрието на производителността на домашните животни. За целта ще се приложат изпитаните досега методи на подобрене на расите и на храненето. Най-важният въпрос, който ще трябва да се разрешат във връзка с това подобрене, се намират във връзка с разширението на фуражите в страната, с установяването на координирани цени между фуражи и месо и в осигуряване на пласмента на производството.

Координацията на цените представлява от себе си най-важният стопански елемент, който стои извън компетентността на Министерството на земеделието и от който зависи във най-голяма степен успешното провеждане на плана. При това, тази координация ще трябва да бъде хоризонтална, т. е. да се стреми да изравнява доходите на селяните от единица обработваема площ и вертикална, т. е. да има съответствие между цените на фуражите и цените на месото, за да не се случва употребените фуражи да струват повече отколкото произведеното с тяхна помощ месо.

Като се имат предвид сегашните стопански мъчнотии във връзка с връщането на новите земи и на военното положение, може да се очаква, че планът не ще може да бъде изпълнен във неговата пълнота поне през първата година.

МОНОПОЛЪ НА КОЖИТЕ ОТ ДРЕБЕН ДОБИТЪКЪ

Със решение на Министерския съвет, се възлага на Дирекцията на храноизноса монополната търговия с кожи от дребен добитък. За целта от Дирекцията ще бъде изработена и публикувана специална наредба, за която въ момента липсват данни.

Проблемът за кожата от дребен добитък във България не се е поставял никога във остра форма, тъй като страната разполагаше с излишек от такива кожи за износ. Причината за въвеждането на монополната търговия, следователно, трябва да се търси другаде и главно във засиления интерес към тези кожи за изработването на зимни връхни облекла за войската и населението, което води към спекула, както и във твърде много увеличеното клане на дребен добитък, което изхвърля на пазара по-големи количества от обикнове-

но и без едно регламентирано разпределяне и използване на тези количества, страната рискува да остане без кожи от дребен добитък в следващия период на намалено клане на добитък, ако сега получаваните кожи се изразходват безконтролно във вътрешността на страната или за износ.

При едно овче стадо от около 9.200.000 овци (за страта територия на страната), износът на кожи от дребен добитък през последните две години, за които има публикувани статистически данни е бил следният: (вж. таблицата на стр. 476, горе).

Срещу този износ, през 1938 г. България е направила внос на кожи от дребен добитък само за астраганини кожи в размер на 1 тон за 2.207 хиляди лева, а през 1939 г. — на 2 тона за 5.019 хиляди лева.

	1938		1939	
	тона	хил. лв.	тона	хил. лв.
Кожи овчи, сурови	47	2.659	—	—
Кожи агнешки, сурови	1.159	77.726	1.377	87.698
Кожи ярешки, сурови	134	14.354	94	10.979
Мешини боядисани или не	552	62.663	588	56.404
Сахтияни боядисани или не	58	7.408	53	5.385
Всичко	1.950	164.810	2.112	160.466

Извън този износен излишек, разбира се, въ обсега на монополната търговия на Храноизноса съ кожи от дребен добитък ще влязват и кожитъ за мѣстна консумация, употребявани главно за селското население за изработването на кожуси. Ето защо, може съ сигурност да се предвиди, че оборотитъ на Дирекцията за храноизносъ ще бъдатъ нѣколкократно по-голъми, отколкото сѣ показанитъ по-горе износни обороти. Съ монопола, обаче, ще може да се задоволятъ напълно нуждитъ на кожухарската индустрия въ страната.

Много по-голъми сѣ нуждитъ на страната отъ кожи на едъръ рогатъ добитък, каквито винаги сѣ внасяли въ значителни количества и които все още не сѣ подложени на монополен режимъ, макаръ и единъ такъв режимъ да е напълно желателенъ съ огледъ на нуждитъ отъ запазване на мѣстното производство на кожи отъ едъръ добитък и тѣхното най-рационално използване въ кожарската индустрия.

Колко голъми сѣ нуждитъ на България отъ кожи въ нормални времена проличава отъ следната таблица за вноси на кожи отъ едъръ добитък:

Вносъ на кожи отъ едъръ добитъкъ

	1938		1939	
	тона	хил. лв.	тона	хил. лв.
Кожи говежди, мокри, солени или несолени .	220	8.926	383	12.401
Кожи сушени, солени или не	1.695	71.676	1.641	51.371
Кожи биволски, сурови	847	30 283	410	10.778
Кожи телешки, сурови	160	7.130	140	3.982
Кожи, минерално проджбени	9	6 554	10	6.131
Кожи, растително проджбени	11	5.225	12	5.526
Ремъци, трансмисии, кожени	15	2.574	9	1.907
Всичко	2.957	132.368	2.605	92.096

Както се вижда, недостигътъ на кожи отъ едъръ добитъкъ за общарската индустрия въ страната е твърде значителенъ. Ако се приведатъ теглата на внесенитъ обработени и необработени кожи къмъ теглата на кожитъ на българскитъ животни, то срѣдно за петилѣтието 1935/1939 г., на България сѣ недостига-ли кожи отъ 132.717 главн едъръ добитъкъ и отъ 797 телета. Съ избухването на войната и съ необходимостта да се поддържа една значителна войска под знамената, тази нужда се е увеличила извънредно много, което прави недостигътъ на кожи още по-чувствителенъ.

За да се намали този недостигъ, бѣха въведени строги правила относно клането на добитъка и запазването на кожитъ, съ което повече отъ половината отъ всички нужди на страната можа-

ха да се покриятъ отъ мѣстно производство. Налага се, обаче, за да може да се използватъ напълно и най-целесъобразно всички кожи отъ едъръ добитъкъ, които се добиватъ въ България, да се въведе единъ монополъ за търговията и съ тѣхъ, по подобие на монопола за търговията съ кожи отъ дребенъ добитъкъ, който не е толкова належащо необходимъ на страната, колкото първиятъ.

Липсата на кожи доведе напоследък до едно изчерпване на царкулитъ, които сѣ народна обувка въ страната, както и до криза въ задоволяването на тази първостепенна нужда. Липсата на кожи се отразява силно и на пазара на обувкитъ въ градоветъ, гдето е твърде трудно да се намѣрятъ такива, а още по-трудно е това да стане по нормиранитъ цени.

ЕСЕННОТО ЗАСЪВАНЕ ВЪ БЪЛОМОРИЕТО

Както е известно, въ Бълморската област се очертаваше към края на м. септември едно нежелателно състояние на инертност у местното население, което не засъваше нормално заеманитъ отъ зимници площи, било поради липса на семена и добитъкъ, било поради недостатъчно съзнание за собственитъ му нужди отъ едно такова засъване и за необходимостта да се самозадоволява съ зърнени храни.

Това принуди държавата да назначи единъ комисаръ по засъването, по подобие на случая съ Южна Добруджа презъ миналата година (1940), който да проведе организирано и съ помощта на трудовитъ войски цѣлостното засъване на Бълморската област. Въ помощъ на Главния комисаръ бѣха назначени още 4 помощникъ-комисари, които разпредѣлиха Бълморската област на четири района, за които се грижеха по отдѣлно.

Работитъ по засъването, които започнаха твърде късно (презъ м. ноември), продължиха единъ месецъ и завършиха съ пълнен успѣхъ.

Засѣти сж били всичко 145.500 хектара зимници, отъ които 80 на сто съ пшеница и ръжъ и 20 на сто съ ечемикъ. Съ това засъване, държавниятъ планъ по засъването на Бълморие то съ зимници е билъ изпълненъ въ размѣръ на 100 на сто, а въ сравнение съ засѣтитъ пространства презъ предшестващата година подъ гръцка власт, засѣтитъ площи тази година сж увеличени съ 15 на сто.

Оставена е неразорана една площъ отъ нѣколко десетки хиляди хектара, която, споредъ държавния планъ, е определена за засъване съ пролѣтни култури — главно съ тютюнъ, памукъ, царевица и сусамъ.

Освенъ изпълнението на държавния планъ по засъването, Комисаритъ по за-

съването на Бълморие то г. И. Стояновъ е предвидилъ разработването на едно пустѣещо мѣсто отъ 40.000 хектара, главно въ Гюмюрджинско и Ксантийско за култивирането на памукъ и слънчогледъ. Поради изобилието на подпочвена вода въ тази област, очаква се, че разработването на тази нова земя ще даде отлични резултати. Вече е изпратена една бригада отъ 40 земемѣри, която да ограничи свободната област и да я разпредѣли по отдѣлни стопанства, които ще бждатъ раздадени на нови преселници отъ България. Съ това мѣроприятие ще се създадатъ нѣколко нови села въ Гюмюрджинско.

Въ Гюмюрджинско има още една голѣма пустѣеща цѣлина отъ 40.000 хектара, която, споредъ преценкитъ на Комисаря по засъването, ще може лесно да се превърне въ обработваема площъ и да се засели съ нови земеделци отъ вътрешността на страната. Една друга по-малка област отъ 4.000 хектара обработваема площъ ще бжде пригодена за засъване съ тютюни, следъ разчистването ѝ отъ буренитъ и шаваритъ, съ които е покрита понастоящемъ.

Най-после, за да може да се постигнатъ максимални резултати при засъването, Комисаритъ е предприелъ организирането и на едно голѣмо семепроизводително стопанство край село Меше, Гюмюрджинско, което ще бжде въ състояние да произвежда необходимитъ количества семена за покриване на нуждитъ на Бълморие то отъ посѣвенъ материалъ, пригоденъ за тамошната почва.

Съ привършването на тѣзи мѣроприятия, може да се очаква, че при благоприятно развитие на климатическитъ условия, Бълморската област ще се самозадоволява напълно съ зърнени храни и зимници презъ 1942 година.

НОВЪ ЗАКОНЪ ПРОТИВЪ СПЕКУЛАТА СЪ НЕДВИЖИМИ ИМОТИ

Следъ продължителни съвѣщания, които показватъ значението, което народното представителство отдава на недвижимитъ имоти, като обектъ за инвестиции на капитали и като срдѣство за подобрене на социалното положение на градското население, бѣ гласуванъ новия законъ за борба противъ спекулата съ недвижимоститъ.

Преди да се стигне до гласуването на този законъ, трѣбваше още презъ м. ноември 1941 г. да се забранятъ прехвърлянията на недвижими собственисти по-

ради голѣмата спекула, която се бѣ развила на тѣхния пазаръ и която бѣ повишила ценитъ на жилищата и на магазинитъ въ голѣмитъ градове до 300% въ сравнение съ 1939 г.

Новиятъ законъ си поставя нѣколко цели, а именно: да ликвидира съ спекулативно показанитъ цени на извършения вече строежъ; да засили строежа въ голѣмитъ градове, гдето се чувствува нужда отъ жилища; да регулира ценитъ на недвижимитъ имоти; да ограничи стремежа къмъ недвижими имоти само за-

ради тяхната по-голяма доходност и да отнеме от ръцете на евреите излишните имъ, съ огледъ на тяхните жилищни нужди, недвижиминости, както и да ограничи придобиването на недвижими имоти отъ чужденци.

Поставените цели въ новия законъ сѣ постигнати по следния начинъ: 1) досега построените жилища ще могатъ да бъдатъ закупувани само за задоволяване на личните жилищни нужди на купувача, съ косто се цели да се облекчи жилищната криза; 2) занаяпредъ построяваните жилища ще могатъ да се закупватъ било за лични жилищни, здравни и професионални нужди, било за получаване на доходъ съ максимумъ 120.000 лева годишно, било за здравни нужди — вили, или за упражняване на занятие; 3) за да се засили бъдещиятъ строежъ, предвижда се, че прехвърляне на строителни незастроени площи ще може да става само ако въ определенъ срокъ се започне строежъ върху мѣстото; 4) ограничава се притежаването на селски непокрити имоти отъ граждани до 30 декара, въ случай, че занятieto имъ не е земедѣлие. Съ това се избѣгва задържането на по-значителни площи обработваема площъ отъ лица, които иматъ и други занятия; 5) чужденците които престоиватъ повече отъ 5 години въ страната, иматъ право да купуватъ имоти само за лични жилищни, здравни и професионални нужди; 6) лицата отъ еврейски произходъ сѣ длъжни да деклариратъ притежаваните отъ тяхъ имоти, надвишаващи тѣзи, които имъ сѣ строго необходими за жилищни нужди и упражняване на занятieto имъ, като държавата изкупува тѣзи имоти по декларираната още отъ по-рано тяхна стойностъ отъ засѣгнатите евреи. Изплащането на тѣзи имоти ще стане съ поименни неотчуждаеми облигации, издадени отъ държавата, носящи 3% годишна лихва и платими въ срокъ отъ 20 години; 7) продажните цени на имотите

не могатъ да надвишаватъ повече отъ два и половина пѣти данъчната оценка на имотите за построените сгради, преди влизането въ сила на закона за костуемите разноси по строежа плюсъ 20% пеналба на предприемача за повните строежи следъ влизането на закона въ сила. Съ това се избѣгва спекулата, като костуемите разноси по строежа се изчисляватъ само по нормираните цени и се удостоверяватъ съ редовно водени търговски книги отъ строителя; 8) за нарушение на постановленията на закона се налагатъ тежки наказания състоящи се въ строгъ тъмниченъ затворъ до 5 години и глоби.

Съ този законъ се поставя отново въ движение недвижимата собственостъ, обаче прехвърлянето ѝ е вече подчинено на редица съображения отъ социаленъ, националенъ и стопански характеръ.

Произволното покачване на цените, което се бѣ разпространило особено много въ София и което бѣ предизвикало вече смущения на капиталовия пазаръ ще бѣде отстранено.

За да се постигнатъ окончателно поставените на закона цели, обаче, необходимо е нормативните разпореждания да бъдатъ допълнени и подпомогнати отъ редица чисто стопански действия отъ страна на отговорните власти, за да не се стигне до едно ограничаване на строежа, което е нежелателно и има сѣщо така лоши послѣдствия, както и покачването на цените. Ето защо, успоредно съ въвеждането на закона въ сила, ще е потребно да се направи необходимото на пазара на строителните материали, за да се намиратъ въ необходимите количества всички нужди за постройките стоки по нормирани цени. Безъ една такава допълнителна мѣрка желаниятъ резултати трудно биха се постигнали само въз основа на постановленията на закона, които иматъ нормативенъ, но не и снабдителенъ характеръ.

МОНОПОЛНАТА ТЪРГОВИЯ СЪ ЗЕМЕДѢЛСКИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Монополизирането на търговията съ земеделски произведения води началото си въ България отъ 1930 г., когато се основа Дирекцията за закупуване и износъ на зърнени храни, наречена накратко „Дирекция на храноизноса“. Наистина, и преди това имаше монополи, повѣрени на Българската земеделска банка, но тѣ бѣха само временни мѣроприятия, целящи преодоляването на съвсемъ краткотрайни кризи или насърд-

чението на известни производства.

Дирекцията на храноизноса се основа на 26.XII.1930 г. като държавно учреждение за закупуване на пшеница, ръжъ и смѣсъ отъ населението по цени, определени отъ правителството и намиращи се на значително по-високо равнище отъ международното ниво на цените на зърнените храни.

Силното спадане на цените на земеделските произведения по онова време

бѣ намалило доходитѣ на селското население въ България съ около 50 на сто, което застрашаваше съ мизерия българското народно стопанство и население, тъй като 80 на сто отъ народа се състои отъ земеделци.

Първоначално, системата, възприета отъ Дирекцията на храноизноса и отъ правителството, се състоѣше въ това, че хранитѣ бѣха изкупувани отъ селянитѣ по цени, значително по-високи отъ международнитѣ. Вътрешната търговия съ зърнени храни и брашна, обаче, оставаше свободна, като разликата, произлизаща отъ по-високитѣ цени, плащани на производителитѣ трѣбваше да бѣже понесена отъ държавата. Технически това ставаше по следния начинъ: една частъ отъ стойността на зърненитѣ храни (за пшеницата 50 на сто и за другитѣ храни — 75 на сто) се заплащаше съ бонове, които въ последствие можеха да се употребѣятъ при износни условия за погасяване на държавни данъци. Този режимъ, обаче, остана въ сила само презъ 1930 година, като за да се избѣгнатъ твърде голѣмитѣ загуби на държавата отъ боновеѣ, се въведе на 24.X.1931 г. пълния монополъ на Дирекцията на храноизноса за търговията съ пшеница, ръжъ и смѣсъ. Резултатитѣ отъ този монополъ сѣщо така не бѣха благоприятни поради организационни дефекти и на 8 юлий 1932 г. бѣ отново възстановена свободната търговия съ зърненитѣ храни.

Свободниятъ режимъ на търговията бѣ запазенъ, обаче, само за реколтата 1933 г., като отъ 7 юлий 1934 година бѣ окончателно въведенъ монопола на търговията съ пшеница, ръжъ и смѣсъ въ вида, който съществува въ главнитѣ му линии и днесъ.

Възприетата система отъ този моментъ насамъ се състои въ опредѣлянето на твърди цени на монополнитѣ произведения, обикновено значително по-високи отъ тѣзи на външнитѣ пазари, като загубата при износа на експортнитѣ излишци, които не можеха да се продадатъ по ценитѣ, на които сѣ купени, се покриваше отъ печалбата, която Дирекцията реализира, продавайки хранитѣ на по-високи монополни цени въ вътрешността на страната.

Доколко земеделското стопанство е бивало подпомагано чрезъ Дирекцията на храноизноса и чрезъ поемането на произведенията му на значително по-високи цени отъ градското стопанство, проличава отъ следната таблица за ценитѣ на земеделскитѣ произведения презъ периода 1930/1938.

Година	Срѣдна цена, плащана отъ Храпоизноса на производ франко съб. складъ	Срѣдна экс- портна цена франко бордъ	Цена, която производи- тельтъ би получилъ безъ намѣ- с на Хра- поизноса
	Лева за 1 килограмъ		
19 0	3.75	2.45	2.00
1931	3 15	2 05	1.60
1932	2 45	2.45	2 00
1933	2.45	1 55	1.10
1934	3.20	1 70	1.15
1935	3.00	2.00	1.55
1936	3.00	2.60	2 15
1937	3.20	2.90	2.45
1938	3.40	1.55	1.10

Като се има предвидъ, че около 45 на сто отъ земеделскитѣ стопанства въ България иматъ излишци за продажъ, ясно е колко голѣмъ брой стопани е билъ подпомогнатъ посредствомъ намѣсата на Дирекцията на храноизноса. Отъ друга страна, не трѣбва да се забравя, че Дирекцията на храноизноса закупуваше презъ горния периодъ храни, възлизащи на 500—700 хиляди тона, докато общото производство на монополнитѣ житни храни не надвишаваше 1,500,000—1,700,000 тона.

Приложената система на валоризиране зърненото производство чрезъ монополизиране на търговията съ него и чрезъ завлаждане на валоризацията отъ консуматора се указа успѣшна презъ време на Световната стопанска криза.

Съ отминаването на кризата и съ повишаването на ценитѣ на земеделскитѣ произведения надъ разницето, което поддържаше Дирекцията на храноизноса лиши монополната търговия отъ нейното валоризационно основание. Въ замѣна на това, обаче, тя се указа извънредно полезна като система на снабдяване на народното стопанство съ земеделски произведения презъ времената на оскъпяване, които настѣпиха отъ 1939 г. насамъ, тъй като монополътъ дава възможностъ не само да се контролиратъ ценитѣ, но и да се разполага напълно съ количествата, които се разпредѣлятъ отъ държавата споредъ нуждитѣ на населението и войската.

Преди да се стигне до разширяването на броя на монополнитѣ произведения по съображения отъ военно-стопанско естество, Дирекцията на храноизноса трѣбваше да поеме защитата на ценитѣ и на редица други произведения още далечъ преди избухването на войната. Та-

ка, съ наредба-законъ отъ 27 августъ 1934 г. на Харноизноса се възложи монополната търговия съ слънчогледовото семе, която, следъ изоставянето ѝ презъ 1937 година, бѣ отново възстановена презъ 1939 г.

Съ огледъ на съдържанието и развитието на известни култури Харноизносътъ име монополната търговия и съ памука презъ 1936 г., последвана отъ тази на конопеното влакно и семе.

Избухването на войната презъ 1939 година наложи отъ снабдително гледище разширяването на монополната търговия и съ редица други произведения. Така презъ 1939 г. бѣха въведени монополитъ на обикновения и двуреденъ ечемикъ, овеса, ръжната, слънчогледовото семе. Презъ 1940 година бѣха въведени монополитъ на разнитъ зидове фасулъ, конопени стебла и семена, ленени стебла и семена, непрана и прана вълна, а презъ 1941 г. се въведоха монополитъ на ориза и оризовата арпа, маковото семе, опшума и паламуда.

Презъ 1942 г. се въвежда още монопола на кожитъ отъ дребенъ добитъкъ, съ което броятъ на монополнитъ произ-

ведения на Харноизноса се покачва на 23. Освенъ това, Харноизносътъ се намѣсва на пазара на редица други земеделски произведения, за да контролира ценитъ имъ. Такива сѣ: фийтъ, памучното кюспе, рѣпичното кюспе, рѣпиченъ шротъ, слънчогледово кюспе, слънчогледовъ шротъ, трици пшенични, царевича бѣла и жълта, просо, захаръ и пшѣкъ брашна, какъмъ, тиквено семе и фастъци.

Дирекцията на харноизноса, обаче, и сега става проводникъ на правителствената политика по повишение ценитъ на земеделскитъ произведения, което проличава отъ следната таблица за ценитъ на земеделскитъ произведения презъ последнитъ три години, определяни и прилагани отъ Дирекцията: (вж. таблицата на стр. 481).

Както се вижда отъ горната таблица, държавата е целила да даде, чрезъ монополнитъ цени, едно значително повишение въобще на ценитъ на земеделскитъ произведения и на доходитъ на земеделцитъ-стопани. Така, повишението на ценитъ на зърненитъ храни възлиза на повече отъ 70% само за последнитъ три години.

БЪЛГАРСКАТА ВЪНШНО-ТЪРГОВСКА ПОЛИТИКА ПРЕЗЪ 1941 ГОДИНА

Краткосрочниятъ характеръ на сключванитъ търговски и платажни спогодби презъ последнитъ години налага мълчаливото или договорно подновяване на всички стари спогодби въ продължение на една година или сключването на нови спогодби.

Презъ 1941 година стопанскитъ условия, влияещи върху външния стокообмѣнъ се измѣниха съществено поради включването на цѣлия свѣтъ и на всички транспортни пътища въ зоната на военнитъ действия, следствие на което бѣше наложителна една политика на преориентиране на търговскитъ връзки къмъ европейската стопанска общностъ и на пълно изоставяне на търговията съ презморскитъ страни.

Една втора характеристика, която е валидна въобще за европейската търговия и която, отъ една страна, затрудни стокообмѣна, а, отъ друга, наложи още по-честитъ срещи и споразумения въ връзка съ външния стокообмѣнъ, е тази на липсата на „експортни излишци“ въ почти всички страни и на повечето артикули, следствие на което външната търговия се превърна отъ обмѣнъ на излишци, въ обмѣнъ на стоки, отъ които и стопанството-износителъ има осезателна нужда.

Третата промѣна, която се промѣкна мълчаливо въ външно-търговскитъ и пла-

тежни споразумения, и която е последица на първитъ две, е тази, че уговоренитъ вносни контингенти между отдѣлнитъ държави престанаха да се считатъ вече само като права за износъ на дадена страна, а станаха задължения за износъ, вследствие на което всѣко погрѣшно преценяване на количествата, които се поема отговорно да се изнесатъ, би означавало съответно изчерпване и засилване на оскѣдицата на вътрешния пазаръ.

Следствие на всичко това, презъ изтеклата година само една европейска държава остана безъ договорни стопански връзки съ България и това е Португалия, която напоследъкъ придоби особено значение за вноса (макаръ и много малъкъ) на нѣкои важни сурови материали.

Значителната промѣна на условията, за които се говори по-горе, позволи продължението по мълчаливо съгласие само на две платажни и търговски спогодби и то съ страни, съ които България не поддържа особено оживѣни връзки. Това сѣ Турция и Испания.

Както е известно, стокообмѣнътъ съ Турция се урежда съ договора за търговия и мореплаване, сключенъ на 25 май 1930 година и търговската спогодба

Цени на монополнитѣ артикули на Дирекцията на храноизноса

	Лева за килограмъ			Цени презъ 1941 г.	
				И н д е к с и	
	1939	1940	1941	1939=100	1940=100
Пшеница обикновена	3.50	4.30	5.20 + 1 лв.	177.1	144.2
Пшеница бѣлия	3.50	4.30	5.30 + 1 лв.	180.0	146.5
Твърда пшеница	3.80	4.50	5.30 + 1 лв.	165.7	140.0
Ръжъ	3.00	3.75	4.20	140.0	112.0
Обикновенъ ечмикъ	2.50	3.40	3.80	152.0	111.8
Двуреденъ ечмикъ	2.80	3.80	4.10	146.4	107.9
Овесъ	2.80	3.60	4.00	142.9	111.1
Оризъ „пембе“	—	—	19.20	—	—
Оризъ други сортове	—	—	17.70	—	—
Оризова арпа „пембе“	—	—	9.80	—	—
Оризова арпа други сортове	—	—	9.00	—	—
Бобъ обикновенъ	—	7.00	8.00	—	114.3
Бобъ хорозъ	—	10.00	11.00	—	110.0
Бобъ чалия	—	10.00	11.00	—	110.0
Слънчогледово семе	3.00/3.20	—	—	—	—
	3.40	4.40	4.80	150.0	109.1
Рапично семе	—	4.80	5.00	—	104.2
Рапиново семе	—	6.00	6.00	—	100.0
Фий	—	—	5.00	—	—
Памукъ омаганенъ I к.	36.00	43.00	55.00	152.8	127.9
Памукъ омаганенъ II к.	34.00	40.00	5.00	147.0	125.0
Памукъ омаганенъ III к.	25.00	28.00	38.00	152.0	135.7
Памучно семе	1.50	1.00	1.20	80.0	120.0
Конопено стѣбло I к.	—	2.20	2.70	—	122.6
Конопено стѣбло II к.	—	1.80	2.20	—	122.2
Конопено семе III к.	—	1.30	1.50	—	115.3
Ленено стѣбло обезсемеено I к.	—	4.50	5.20	—	115.6
Ленено стѣбло обезсемеено II к.	—	3.60	4.50	—	125.0
Конопено влакно I к.	25.00	30.00	37.00	148.0	123.3
Конопено влакно II к.	22.00	27.00	34.00	154.5	125.9
Конопено влакно III к.	20.00	24.00	31.00	155.0	129.1
Ленено влакно I к.	50.00	55.00	67.00	134.0	121.8
Ленено влакно II к.	45.00	50.00	61.00	135.5	122.0
Ленено влакно III к.	40.00	45.00	53.00	132.5	117.7
Ленено влакно IV к.	—	—	44.00	—	—
Непрана вълна I р. мека	—	60.00	66.00	—	110.0
Непрана вълна I р. остра	—	58.00	62.00	—	106.6
Непрана вълна I р. мека	—	58.00	63.00	—	108.6
Непрана вълна II р. остра	—	52.00	59.00	—	105.3
Непрана вълна каракачанска	—	44.00	49.00	—	111.4
Непрана вълна шиалешка	—	50.00	54.00	—	108.0
Маково семе бѣло	—	—	8.00	—	—
Маково семе сиво	—	—	14.00	—	—
Царевича	2.50/3.30	4.00/3.40	3.70/4.00	148.0	110.0
Ленено семе	—	—	25.00	—	—
Конопено семе	—	—	20.00	—	—
Оризова арпа	—	—	—	—	—
Опиумъ суровъ	—	—	70.00	—	—
Конопенъ дрѣбъ I к.	14.00	17.00	20.00	142.8	117.6
Конопенъ дрѣбъ II к.	12.00	15.00	18.00	150.0	120.0
Конопенъ дрѣбъ машиненъ	—	20.00	25.00	—	125.0
Лененъ дрѣбъ I к.	15.00	18.00	22.00	146.6	122.0
Лененъ дрѣбъ II к.	—	—	12.00	—	—

отъ 27 май 1935 година. Главният експортен артикул на България за Турция са дървенитъ въглища, които се превозватъ главно по море отъ българскитъ черноморски пристанища за Истанбулъ. Включването на черноморския път въ опасната зона, поради потопяванията отъ руски подводници, както и прекъсването на сухопътнитъ съобщения съ Турция поради събарянето на мостоветъ на рѣка Марица, намалиха още повече възможноститъ за стокообмѣнъ между дветъ страни. Следствие на това, не само приложението на спогодбата, но въобще стокообмѣнътъ съ Турция се намали презъ 1941 година. Предвиденитъ възможности за износа на дървени въглища, следователно, ще останатъ неизползвани, което не ще представлява загуба за българското народно стопанство поради преминаването къмъ употребата на газожени мотори за моторна двигателна сила и увеличената, поради това консумация на дървени въглища.

Втората продължена тацитна спогодба е тази съ Испания, която има повече формаленъ, отколкото действителенъ характеръ, тъй като възможноститъ за стокообмѣнъ между дветъ страни са още твърде малки. Тѣзи малки възможности се дължатъ, отъ една страна, на голѣмата оскъдица отъ артикули, които Испания би могла да изнесе за България и отъ друга — поради останалитъ значителни български вземания още отъ преди гражданската война, произлизащи отъ български износъ за Испания и които биха могли да се компенсиратъ пакъ съ износъ отъ Испания за България. Срокътъ на изтичащата на 7 юний 1941 г. спогодба съ Испания (сключена на 16 януарий 1940 г.) бѣ продълженъ по мълчаливо съгласие.

Подновени пълно или частично презъ годината бѣха спогодбитъ, изброени по-долу:

1) Съ Германия бѣха водени презъ 1941 г. общиянитъ преговори за шестмесечнитъ протоколи, уреждащи стокообмѣна, контингентитъ и плащанията между дветъ страни. Съ първия отъ тѣхъ се уреди стокообмѣна презъ периода 1. IV — 30. IX. 1941, а съ втория — 1 октомврий — 31 мартъ 1942. Както е известно, съ втория протоколъ се уредиха и нѣкои валутни въпроси, свързани съ оценката на германската марка въ България, като се премахнаха частнитъ компенсации и свързанитъ съ тѣхъ компенсационни премии. Едно подробно разглеждане на възможноститъ за изпълняване на предвиденитъ контингенти е невъзможно въ този кратъкъ прегледъ, но изглежда, че из-

вестна значителна частъ отъ стокитъ, които Германия трѣбва да внесе, не ще може да бѣдатъ внесени поради претрупаностъ на фабрикитъ съ работа за военното стопанство и свързаното съ това отлагане на сроковетъ за доставка. Други доставки, свързани съ българскитъ военни нужди, обаче, и за смѣтка на държавата, изглежда, че се изпълняватъ въ по-голѣмъ масщабъ, защото външната търговия между България и Германия приключва годината съ пасивенъ търговски балансъ.

Що се касае до уговоренитъ контингенти за български износъ, тѣ ще могатъ да бѣдатъ изпълнени напълно по отношение на тютюна и отчасти за нѣкои други хранителни продукти поради недостатъчната реколта презъ 1941 година и малкитъ постъпили количества отъ повечето монополни произведения подъ ръководството на Дирекцията на храноизноса.

Съ третия протоколъ се включиха въ българо-германския клирингъ и редица окупирани страни, като Норвегия, Холандия, Белгия, Генералното губернаторство и Сърбия. Стокообмѣнътъ съ тѣзи страни ще се извършва по компенсационенъ пътъ, а плащанията — по българо-германския клирингъ, следствие на което една значителна частъ, надвишаваща 80% отъ българския външенъ стокообмѣнъ ще може да се извършва изключително въ райхсмарки.

2) Съ Италия се подписаха въ София на 11 октомврий 1941 г. новитъ спогодби, уреждащи стокообмѣна до 30 юний 1942. Новитъ спогодби предвиждатъ разширение на стокообмѣна между дветъ страни и плащания по клирингъ. За да се засили този стокообмѣнъ, България намали чувствително митата на вноса на изкуствени текстилни материали, което намаление се прилага съгласно каузата за най-благоприятствуваната нация и върху всички останали вносители. Поради окупацията на Гърция, къмъ спогодбата се включи и присъединяването на Гърция къмъ италианския клирингъ.

3) Съ Румъния бѣ сключена на 27 юний 1941 г. една нова спогодба, уреждаща стокообмѣна до 30 юний 1942 год. При този клирингъ бѣ направено едно нововъведение, което единствено можеше да обелки плащанията при взаимния стокообмѣнъ между дветъ страни, поради силно активния търговски балансъ на Румъния спрямо България. Това бѣ въвеждането на принципа, че всички плащания по този клирингъ ще се извършватъ въ германски марки съ посрѣдничеството на германската фехрхунгскаса.

Доминиращото положение на петрола при румънски износ за България и голямото нужди на Румъния от този артикул за свои и други съюзнически нужди, прави съмнително изпълнението на уговорените контингенти в тяхната цялост, въпреки доброто желание от двете страни.

4) Унгария. На 23 юли бѣ подписанъ въ София допълнителенъ протоколъ къмъ клиринговата спогодба между България и Унгария съ трайностъ до 31 декемврий 1941 г. Въ тази краткотрайна спогодба се уреждаше вносьтъ и износьтъ между дветѣ страни и плащанията, които ставатъ по клиринга. Едно затруднение, което се явява както въ случая съ Унгария, така и въ тѣзи на Хърватско и Словашко, е изплащането на спестяванията на българските градинари въ тѣзи страни, спестявания, които настоящемъ могатъ да се изплатятъ само съ стоконъ износъ, отъ съответните страни къмъ България, тъй като съ изнесената българска трудова сила съответните страни сж добили въ много по-голямъ размѣръ производството на хранителни произведения, които иначе не биха били доставени.

Тѣй като въ българския износъ за Унгария предно мѣсто заематъ каменитѣ въглища, желязните руди и концентрати, а отъ Унгария за България — желязни произведения, машини, коне и медикаменти, има изгледи взаимниятъ стокообмѣнъ между дветѣ страни да може да се осъществи въ предвидения размѣръ.

5) Финландия. На 15 октомврий 1941 год. въ София бѣ подписанъ единъ допълнителенъ протоколъ къмъ клиринговата спогодба съ Финландия отъ 1936 г. съ който се поправи едно положение, спѣващо силно стокообмѣна между дветѣ страни. Така, докато въ миналото бѣше разрешенъ финландски износъ за България само ако предварително българскиятъ износъ за Финландия е вече осъщественъ, сега се допуска и прѣвъ вносъ отъ Финландия, който следъ това да бѣде последванъ отъ български износъ за тази страна. Малкиятъ по размѣръ стокообмѣнъ съ Финландия, обаче, добива по-голямъ значение като се вземе предвидъ, че целулозата и хартията стоятъ на първо мѣсто между финландските стоки, които се изнасятъ за България. За съжаление, този износъ е силно спадналъ презъ зимата, поради което въ България се появява вече известна криза въ книгопечатането.

6) Франция. Съ Франция презъ годината бѣха постигнати само нѣколко конкретни спогодби за взаименъ стокооб-

мѣнъ на компенсационни начала, въ рамките на старата спогодба отъ 1936 година. Така, на нѣколко пъти бѣха изнесени български варива (фасулъ) срещу вносъ на нѣкои по-рѣдки стоки, като автомобилни гуми и други подобни.

7) Швейцария. Спогодбата съ Швейцария имаше за целъ да създаде единъ „модусъ вивенди“ за търговията между дветѣ страни. Поради силното ограничаване на възможноститѣ за износъ отъ Швейцария, главно на предвиденитѣ въ контингентитѣ памучни прежди и платове, изглежда, че предвидената сума отъ около 300 милиона лева износъ отъ всяка една страна къмъ другата, не ще може да се достигне. Презъ месецъ февруарий 1942 г. трѣбваше да се заведатъ и приключатъ нови преговори, уреждащи плащанията по българския държавенъ дългъ къмъ Швейцарските портьори, преговори, които, по всичко изглежда, не сж станали.

8) Дания. Съ тази страна бѣ подписанъ въ София допълнителенъ протоколъ къмъ спогодбата отъ 1940 г., съ който се уреждаше стокообмѣнитъ до края на 1941 г. Малкиятъ възможности за български износъ на коопата и шротове, като и на данската индустрия да изнесе за България желязни произведения, поставятъ подъ съмнение изпълнимостта на предвиденитѣ въ договора контингенти.

Нови спогодби презъ годината бѣха сключени съ срѣдните страни: Хърватско, Словашко и Швеция. За първитѣ две страни, стокообмѣнитъ е уреденъ на компенсационни начала, поради желанието да се установи единъ опитенъ периодъ на търговия и между дветѣ страни, при благосклонно отношение на съответните правителства къмъ този стокообмѣнъ. Наистина, съ Словашко е опредѣлена една доста пълна листа на стоки, които ще трѣбва да се обмѣнятъ, но и тамъ въпросътъ за българските градинари дава единъ естественъ прѣвѣсъ въ платежния балансъ на България къмъ тази страна, следствие на което е оправдано търговскиятъ балансъ между тяхъ да приключва съ известенъ насивъ за България.

Съ Швеция, най-после въ края на 1941 г. се заведоха преговори, които приключиха въ началото на 1942 г., предвиждайки единъ обмѣнъ между дветѣ страни въ размѣръ на около 2 милиона шведски крони или 80 милиона лева. Тукъ, както и въ случаитѣ на сключванитѣ въ миналото спогодби между Българската народна банка и Шведския търговски монополъ, България ще изнася

почти изключително тютюни, като въ-
замъна на това ще внася главно машини
и желязни произведения.

Както се вижда, през 1941 г. е била
проведена една оживена търговско-по-
литическа дейност от страната, която
единствено бѣше въ състояние да об-
лекчи отчасти нуждитъ отъ вносъ на

сурови материали, полуфабрикати и го-
тови фабрики въ България. Въ замѣ-
на на това, България отдѣли голѣма
часть отъ намиращият се осѣдно на
мѣстния пазаръ храни и други земедел-
ски произведения, съ които да заплати
внесенитъ отъ чужбина стоки.

ОСНОВНА РЕФОРМА ВЪ ТЮТЮНОВАТА ТЪРГОВИЯ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Както вече бѣ оповестено отъ еже-
дневната преса, тютюновата търговия
презъ тази година се поставя на съвсемъ
нови начала. Досега тази търговия се
радваше на известна свобода, която се
дължеше на факта, че българскитъ тютю-
ни се продаваха, въ голѣмата имъ
часть, на свободни пазари, гдето ценитъ
се промѣняха често и една твърда ре-
гламентация можеше да направи непла-
сиреми значителни количества тютюни.

Презъ текущата година, покупкитъ
на тютюни ще се извършватъ по съвър-
шено новъ начинъ, който ще осигури на
населението по-добри цени и на България
по-добра организация на тютюневата
търговия. За да има право единъ тър-
говецъ да купува тютюни, той трѣбва да
притежава разрешително за износъ, из-
дадено отъ Дирекцията на външната
търговия, възъ основа на което Б. з. к.
банка ще му издаде ново удостоверение
за право на купуване на тютюни точно
въ опредѣленъ районъ и отъ опредѣле-
ни качества.

Следствие на това, подъ контрола на
Б. з. к. банка тютюновата търговия ще
се извършва като търговцитъ купуватъ
безъ пресилена конкуренция тютюнитъ
отъ населението по опредѣлени цени и
документиратъ извършенитъ покупки съ
дубликати отъ платежнитъ разписки,
които представятъ въ общинитъ.

Контролътъ на тютюновата търговия
е възложенъ на Б. з. к. банка, която
следи за съблюдаването на издаденитъ
наредби. Никоя фирма не може да заку-
пи повече отъ опредѣленото ѝ количе-
ство тютюни.

Намѣсата на Банката за регулирането
на пазара се изразява въ провѣрката на
закупенитъ количества и на платенитъ
цени, като отъ всѣки производителъ ще
се закупува цѣлото притежавано отъ не-
го количество. Негодитъ и муклясали
тютюни сѣщо така ще се изземватъ отъ
търговцитъ безплатно, при отбелязване
изрично на изетото безплатно количе-
ство, като тѣзи тютюни се предаватъ на
Б. з. к. банка само срещу заплащането
на транспортнитъ и други разноси.

Ценитъ, по които ще бѣдатъ закупу-
вани тютюнитъ, сѣ по-високи отъ мина-

логодишнитъ както следва: за стара
България — съ около 26—27%, за Ма-
кедония — съ повече отъ 30% и за Тра-
кия, съ около 35%.

Една такава уредба на вътрешната
търговия съ тютюни и това повишение
на ценитъ бѣше възможно само при
близкото сътрудничество на Германия,
която ще закупи презъ тази година око-
ло 80% отъ всички произведени количе-
ства. Германскитъ покупки ще се извър-
шватъ, изглежда, почти изключително въ
Македония и отчасти въ Тракия, като
българското правителство си запазва
правото да контролира покупкитъ въ
цѣлата страна и да контингентира по-
купкитъ въ селата по търговски фирми.

Реколтата на тютюнитъ презъ 1941 г.,
която е обектъ на сегашната кампания
се изчислява на около 62 милиона кгр.,
отъ които на старитъ предѣли се па-
датъ 44,1 милиона кгр. срещу 52 милио-
на за миналата година; на Бѣломорието
— 9,9 милиона кгр. срещу 23 милиона за
миналата година и на Македония 8 ми-
лиона кгр. срещу 11 милиона за 1940
година.

По-слабата реколта въ старитъ пре-
дѣли на България се дължи на лошитъ
климатически условия, а за Бѣломорие-
то и Македония — на политическитъ съ-
бития, следствие на които засѣтата презъ
пролѣтѣта площъ съ тютюни бѣ намале-
на значително, особено въ Тракия.

Експортното количество, следъ като
се отдѣлятъ и необходимитъ тютюни за
мѣстна консумация, възлиза, следъ при-
спадането на шкартата, на 49 милиона
кгр., отъ които Германия ще закупи
около 42 милиона кгр. Стойността на
износа на тютюни презъ 1942 г. ще въз-
лѣзе поради това на повече отъ 5 ми-
лиарда лева.

Може да се очаква, че при нормали-
зиранитъ стопански условия при засѣва-
нето презъ 1942 г., като и поради пови-
шенитъ цени на тютюнитъ, производ-
ството за реколта 1942 г. ще бѣде най-
малко съ 40% по-голѣмо отъ това за
реколтата 1941 г. Съ това увеличено
производство, България ще успѣе да за-
доволи единъ голѣмъ процентъ отъ тютю-
новитъ нужди на Европа.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

КАКВО ЗНАЧИ ВОЕННОТО СТОПАНСТВО?

По този въпросъ сж се изказали всички, отъ най-компетентнитѣ до всезнающитѣ политици на кафенетата. Малцина, обаче, сж успѣвали да освободятъ мислитѣ си отъ забъркаността на фактитѣ, които влизатъ въ понятието военно стопанство и да го разгледатъ само въ неговитѣ основни линии, безъ излишни претрупаности и безъ вмѣкването на пропагандни елементи въ чисто научното разглеждане на въпроса.

Единъ отъ малцината, които прокикватъ ясно и дълбоко въ проблемитѣ на военното стопанство е шведскиятъ професоръ Бертилъ Олинъ, който понастоящемъ вече напълно заема по достоинство мѣстото на досегашния голѣмъ стопански капацитетъ на Швеция г. професоръ Густавъ Каселъ. Неотдавна, този голѣмъ шведски економистъ е обнародвалъ една статия върху общитѣ тенденции и организационни форми на военното стопанство. Той казва между другото: „Въ всички воюващи държави се стремятъ най-напредъ къмъ това, да се постави колкото се може по-голѣма частъ отъ производственитѣ сили въ услуга на военния апаратъ. Въ Германия, Англия и Италия се заангажирватъ по този начинъ около 70 на сто отъ националния доходъ. С. Шати вървятъ по този пътъ. Въ Швеция общественитѣ разходи съставляватъ 40 на сто отъ националния доходъ. Половината отъ тѣхъ отиватъ за военни нужди.

Проф. Олинъ поставя следъ това въпроса, дали приблизително 90 на сто отъ населението, което не е било свикано подъ знамената, би могло да живѣе съ останалитѣ 30 на сто отъ националния доходъ. Той отговаря отрицателно, защото дотолкова не би могло да се ограничи тѣхното потрѣбление. Споредъ неговото схващане, общата консумация надхвърля далечъ националния доходъ. Изтъркването на машинитѣ и на сградитѣ не се замѣства, не се поддържатъ стойноститѣ, намалява се запаса отъ добитѣкъ и най-вече изчезва стоквата наличностъ. Англия изразходва освенъ това голѣма частъ отъ чуждестраннитѣ си пласменти. Проф. Олинъ изчислява гражданската консумация въ Германия и въ Англия на около половината отъ националния доходъ. Като се прибавятъ 70 на сто за държавнитѣ разходи излиза, че имаме едно подяждане на капиталъ

въ размѣръ до 30 на сто отъ националния доходъ. Но тъй като националното имущество представлява нѣколкократно националния доходъ, то подяждането на капитала въ този размѣръ не може да продължи нѣколко години, — но само до тогава, докато може да бѣде намаляванъ подвижния реаленъ капиталъ (стокови резерви и т. н.).

Но тъй като държавата не може да прибере 70 на сто отъ националния доходъ чрезъ данъчно облагане, то въ бюджетитѣ се създаватъ известни напрежения. Въ Германия, а може би и въ Англия, се покриватъ само 50 на сто държавни разходи чрезъ данъчни постъпления. Съ други думи данъцитѣ изгледятъ 35 на сто отъ националния доходъ (Въ Швеция презъ 1941 год. само 22 на сто). Остатѣкътъ трѣбва да бѣде допълненъ чрезъ заеми.

Въ този случай, споредъ проф. Олинъ, протича следното кръгообращение: държавата заема при емисионната банка. Издаденитѣ отъ държавата пари се спиратъ при банцитѣ и отново заемватъ на държавата, и т. н. Решающе е сега, че държавата увеличава съ повече разходитѣ си, отколкото частното стопанство намалява своитѣ нужди, поради което се създава едно увеличение на общото търсене на стоки. Въ началото на този процесъ се идва до увеличение на производството, докато съществуватъ още неизползувани производствени възможности. Но и тогава, когато производственитѣ капацитетѣ на страната е напълно използванъ, не трѣбва въ началото да се плашимъ, докато стои на разположение една друга резерва, именно, голѣмитѣ стокови запаси, наличността отъ добитѣкъ и т. н. Едвамъ когато тя бѣде намалена до минимумъ, могатъ да изникнатъ сериозни затруднения.

Една отъ най-важнитѣ задачи на стопанската политика е, следователно, да се попрѣчи, щото голѣмата покупна сила да не доведе до твърде разширена частна консумация, чрезъ което би се ограничило разгъването на военнитѣ сили. Въ противовесъ на миналата свѣтотвна война, съ своята подчертана инфлационистична тенденция, този пътъ покрай едно прѣко ръководство на производството, се възприе направляването на частната консумация чисто и просто

чрез въвеждането на единъ новъ типъ пари. Който иска да купи, не е достатъчно да има пари. Тръбва да има два вида пари. Тъзи втори пари се състоятъ въ разпредѣлителнитѣ карти. Първитѣ пари се получаватъ презъ работа или продажба на капиталъ. Вторитѣ пари държавата разпредѣля съобразно нуждитѣ. Тя ги разпредѣля съобразно стоковитѣ количества, които сѣ на лице, следъ като държавата е взела толкова, колкото е имала нужда. Защото само държавата се нуждае отъ единъ видъ пари, ако иска да купи. Всички останали се нуждаятъ отъ два вида. По този начинъ изобилието на обикновени пари при частнитѣ лица не може да повишава ценитѣ и да увеличава консумацията. Въ прѣки съществуващиятъ излишекъ на покупна сила, възможно е да се въведе една резултатна контрола върху ценитѣ.

Стопанскитѣ секторъ се разширява все повече и обхваща не само по-голямата частъ отъ частната консумация, но сѣща така и частното производство и подяждането на капитала. Това стопанисване е, споредъ проф. Олинъ, и причината за гдето презъ тази война не сѣ нуждни високи лихвени проценти, както презъ миналата война въ борбата срещу увеличение на ценитѣ, когато не съществува

ваше обширно държавно ръководство.

Нестопанисваниятъ, свободенъ секторъ се означава отъ проф. Олинъ съ цитата: „Вино, жени и пѣсни“, къмъ което се прибавятъ нѣкои луксозни стоки. Къмъ тази свободна областъ се насочва изобилието на паритѣ и който не може да задоволи тамъ своето търсене, се вижда съ пари, т. е. спестява безъ собствено желание. Тази „странствуваща покупна сила“ се стерилизира отъ държавата, доколкото е възможно, напр. чрезъ специални форми на спестявания, какъвто е случая съ „железното“ спестяване въ Германия.

Споредъ схващането на проф. Олинъ, една подобна стопанска система може да съществува само нѣколко години, дори ако стоковитѣ резерви изчезнатъ и производството не бѣде въ услуга на гражданскитѣ нужди. Важно е въ този случай снабдяването съ известни необходими сурови материали, както смазочни и двигателни материали, каучукъ и т. н.

Проф. Олинъ вижда въ военното стопанство едно стопанство на изтѣркване, както по отношение на производствениятъ апаратъ, така и на работната сила отъ населението на воюващитѣ държави.

ЕМИСИОННИТѢ БАНКИ НА РУМЪННИЯ И ХЪРВАТСКО

Емисионнитѣ банки, чрезъ своитѣ служби за стопански проучвания и прѣкия си контактъ съ стопанския животъ въ всички негови прояви, винаги сѣ били указатели за общото развитието на народното стопанство, особено когато казватъ думата си въ своитѣ годишни отчети.

Ето защо, сведенията за реорганизирането на нѣкои емисионни институти, за тѣхната дейность при смущаващи конюнктури като сегашната и за мѣроприятията имъ при разширяване на териториитѣ или при създаването на нови държави, сѣ особено интересни.

Въ този прегледъ ние ще дадемъ едно изложение на развитието на румънското народно стопанство, което поради близостта си съ нашето ни интересува живо, както и на хърватското банково дѣло, възъ основа на данни на отчетитѣ и изваденията на ръководнитѣ личности отъ тѣзи банки.

Годишниятъ отчетъ на Румънската народна банка за 1941 г. дава една доста ясна представа за особенитѣ условия, въ които Румъния се разви следъ влизането ѝ въ войната на страна на Гер-

мания. Временното и пространствено разширение на войната е въздействувало силно върху отношенията между земелѣлскитѣ и индустриални държави. Нарастялата нужда за въоръжение на воюващитѣ велики сили е благоприятствувала вноса отъ контролиранитѣ отъ тѣхъ стопански области. Държавното стопанско направляване се е разпростирало все повече въ производствената и консумативна области дори въ така нареченитѣ до скоро неутрални държави. Същевременно, държавата използуване все повече и повече всички източници на паричния пазаръ, така че особено емисионнитѣ банки е трѣбвало навсѣкжде да се справятъ съ извънредно деликатни положение. Румънската народна банка доказа, че е била на висотата на положението при изпълнение на своитѣ задачи. Стопанството става едно важно оръжие въ борбата за възвръщане на румънскитѣ източни области. Всички производствени клонове бѣха поставени въ услуга на народната отбрана.

Въ отчета се отдѣля особено мѣсто за обезпокояващото развитие на цени-

тъ презъ изтеклата година. Подчертава се, че въ Румъния при днешните обстоятелства е твърде мъчно поддържането на едно устойчиво ниво на ценитѣ. Въпрѣки това, правителствената стопанска политика и тази на Народната банка сж полагали голѣми грижи за поддържане на това първо условие за вътрешното спокойствие на страната.

Съ огледъ на значението, което румънското обществено мнение продължава да отдава на златното покритие на банкнотитѣ, Народната банка се е грижила винаги да държи въ достатъчно високи проценти това покритие. То надхвърля и днесъ още установената отъ банковия законъ граница отъ 25 на сто. Къмъ това твърдение на отчета ще трѣбва да се поясни, че Румъния е единствената европейска държава съ значително собствено производство на злато, което обстоятелство улеснява разрешаването проблемата за златното покритие. Споредъ отчета, златната наличностъ на Банката се е увеличила презъ изтеклата година съ 3273 кг., които произхождатъ отъ собственото производство. Общата златна наличностъ на Румънската народна банка е възлизала къмъ 31.XII. 1941 год. на 34,3 милиарда леи.

Въ заключение, годишниятъ отчетъ се занимава съ силното нарастване на снотовиятъ влогове и съ общото кредитно разширение, които обстоятелства сж характерни за увеличаващата се ликвидностъ на паричния пазаръ. Влогонетѣ при Пощенската снотвна каса сж достигнали въ края на годината до 10 милиарда леи срещу 5,4 милиарда въ края на 1940 год. Снотовиятъ портфейлъ се е разширилъ отъ 20,5 на 27 милиарда леи.

Както се вижда, проблемитъ на увеличената ликвидностъ на банкитѣ въ страната и на създадената излишна покупна сила, които отдавна вълнуватъ и българската общественостъ, сж на днешенъ редъ и въ Румъния.

Що се отнася до Хърватско, банковитѣ проблеми, които се поставятъ тамъ не сж въ никой случай по-леки отъ тѣзи на останалитѣ държави, а напротивъ, тѣ се отличаватъ съ това, че трѣбва да ликвидиратъ едно тежко положение, останало имъ отъ бившата югославска държава.

Съвсемъ не е лесна задачата на държавнитѣ, които поставятъ стопанскитѣ основи на младата хърватска държава. Тѣ наследиха въ много отношения едно прогнило наследство, а и това, което би

могло да се преустрои лесно презъ нормални времена, предизвиква трудъ и сериозни грижи презъ военное време. Такъвъ е случаятъ съ въпроса за снабдяването, прехраната и проблема за реалнитѣ надници и цени. При все това, въ парично-стопанската областъ сж постигнати твърде голѣми успѣхи. Валутното устройство и обмѣната на банкнотитѣ е вече отдавна свършенъ фактъ. Нѣмскитѣ кредитни касови бонове сж вече отъ нѣколко месеци извадени отъ обращение. Банкнотното обращение възлиза наостаящемъ на около 8 милиарда куни. Тази сума представлява приблизително 40 на сто отъ предишното банкнотно обращение на Югославия. Засилване дейността на емисионната банка — Хърватската държавна банка — представлява по-нататъшна стѣпка къмъ нормализиране на положението. Известнитѣ вече персонални промѣни въ ръководството на този институтъ ще допринесатъ за окончателното оформяване на този емисионенъ институтъ. Държавната банка бѣше основана въ началото на м. май 1941 година, нѣколко седмици следъ създаване на младата държава. Тогава, обаче, се ограничиха да дадатъ едно ново име на хърватската частъ отъ бившата Югославска народна банка. Нито правната форма бѣше добре изяснена, нито нѣкъ бѣше изработенъ единъ основенъ законъ за новата емисионна банка. Тя работѣше временнo въз основа на старитѣ условия и съобразно нарежданията на финансовия министъръ. Банковото управление се ръководѣше отъ единъ комисаръ. Подготовката за окончателното конституиране на новата управа ще привърши тѣзи дни.

Главната задача на държавната банка е била до сѣга техническото уреждане на банкнотната обмѣна. Освенъ това, тя е посрѣдникътъ на хърватскитѣ клирингови операции съ чужбина. Презъ преходния периодъ, за известно време, тя бѣше и финансовиятъ източникъ за покриване на държавнитѣ парични нужди. Емисионната банка не бѣше ангажирана твърде много отъ останалитѣ банковинститути, поради ликвидираниетѣ порано остатѣци. Реескоптътъ на 15 кредитни институти се намали вследствие нарастващата ликвидностъ отъ 500 мил. въ края на м. априлъ на 120 мил. въ края на м. ноември м. г. Наличниятъ портфейлъ на държавната банка възлизаше въ края на м. ноември м. г. само на 350 мил. срещу 500 мил. въ края на м. юний м. г. Сумата по ломбарднитѣ смѣт-

ки остана непромънена съ 280 мил. Старитъ държавни ценни книжа не сж още подредени. Общо взето, връзката между новата емисионна банка и стопанството не е още напълно затегната.

Новото банково ръководство намира едно широко поле на действие. Извън не съвсемъ лесното персонално и организационно преустройство на института, стои за разрешаване проблемата за окончателно ликвидиране съ бившата Югославянска народна банка. Въ емисионно-банковата дейност влизатъ и обсъжданията върху чуждестраннитъ хърватски вземания и задължения отъ частни и обществени банки, както и разрешаване на проблемата за разпредѣление на дълговетъ и имуществата на бившата Югославянска държава. Хърватската емисионна банка ще се стреми да върви по пътя на здраво вадутнополитическо ръководство и разумни ограничения. Най-важна отъ задачите, които засѣгатъ отъ

близу емисионната банка, е тази за възпиране повишаването на ценитъ. Нейна дължностъ е да направи всичко възможно отъ парично гледище за възпиране на това повишаване. Ето защо, не би могло да се очаква въ скоро време разширение на кредита. Сѣщо така и финансовиятъ министъръ ще направи всичко възможно за да избѣгва заангажирането на емисионната банка отъ страна на държавата. Той се реши поради тази причина да пристѣпи къмъ увеличение на прѣжитъ и косвени данѣци, както и на монополнитъ такси, чрезъ което ще може да изравни бюджета си презъ 1942 год., като сѣщевременно допринесе за изчерпване на излишната покупна сила. Финансовиятъ министъръ, като върховна контролна инстанция върху банковото дѣло, може да упражнява своето въздействие по отношение кредитната и заемна политика, както на емисионната банка, така и по отношение на останалитъ кредитни институти.

СТОПАНСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА АНГЛИЯ И АМЕРИКА

Доскоро пропаганднитъ английски радиопредаватели проглушаваха свѣта съ хвалбитъ си за неизчерпаемостта на суровитъ материали и на стопанскитъ възможности на Америка и на Британската империя.

Отскоро, следъ военнитъ разходки на Япония по Тихия океанъ и Малайскитъ архипелагъ, тонътъ на английскитъ пропагандатори е пониженъ, или по-скоро започватъ да се хвалятъ съ други, по-дребни факти, оставяйки стопанското могѣщество на страна за по-добри времена.

Въ сѣщностъ, обаче, стопанствата на тѣзи две страни започватъ да страдатъ силно отъ липсата на редица важни артикули, които могатъ да направятъ мѣчно, ако ли не и невъзможно воденето на войната въ този ѣ видъ, въ който се води понастоящемъ отъ силитъ на Осьта.

Отъ сведения, които достигатъ до неутралната и унгарската преса, се разбира, че и въ Съединенитъ щати започва да се чувствува все повече липсата на стоки. Независимо отъ липсата на известни военно-стопански сурови материали, започва да се затруднява и снабдяването съ хранителни продукти. Като първа стѣпка къмъ принудително стопанисване на хранителнитъ продукти е разпредѣлението на консумацията на захарта. Подготвяватъ се и други проекти за разпредѣление на стопанскитъ блага, та-

ка че понятието „свободенъ“ пазаръ, а заедно съ това и „свободно“ ценообразуване, постепенно изгубва значението си. Редица области въ С. щати сж увеличили цената на бензина вследствие на липсата му. Недостатъчността отъ медъ и никелъ дава поводъ за намаление на тѣхното процентно съдържание въ произвеждане на размѣнни монети. Въмѣсто отъ досегашното съдържание на три четвърти медъ и една четвъртъ никелъ, въ бѣдеще тѣзи пари ще се правятъ отъ половинъ медъ и половинъ сребро. Докато въ другитъ държави замѣнниха среброто съ нѣкаквъ другъ металъ при сѣчене на размѣнни монети, въ С. щати сж трѣгнали по обратния пътъ, тѣй като тукъ има въ изобилие сребро и е за предпочитане да се използва то за парични цели, отколкото метали, необходими за въоръжителната индустрия.

Частната употреба на каучукъ е намалена съ 20 на сто, но се очакватъ нови ограничения, тѣй като важни области за производството на този артикулъ паднаха въ рѣцетъ на японцитъ. Сѣществуващитъ резерви сж недостатѣчни да покриятъ едно нормално изразходване въ продължение на 15 месеци. За да се гарантиратъ най-важнитъ нужди на въоръжителната индустрия, предвижда се увеличение на синтетичното производство на каучукъ до 120 хил. тона годишно. Досегашното производство на около

60 хил. тона отговаря на 10 на сто от нормалната годишна нужда, докато 120 хил. тона ще съвместят в състояние да покриват едвам една пета от минималните американски нужди от каучук. Ако военното развитие в Далечния изток би направило невъзможен какъвто и да бил подвоз на естествена гума, тогава трябва да се очаква по-голямо развитие на изкуственото производство на каучук. Въ такъв случай С. щати ще могат да получават естествена гума само от Бразилия, която през миналата война покриваше една трета от нуждите на С. щати. Производствените разходи за синтетичната гума се изчисляват на 25 пента за една либра. Тази цена е съ 25 на сто по-висока от разходите за производство на естествена гума. Но тази разлика се компенсира от по-голямата издръжливост на изкуствената гума.

Въ Англия понастоящем цѣлата търговия е поставена подъ държавен контрол. Тази мѣрка е била взета, според мнението на скандинавскитѣ вестници, отъ две съображения: 1) осигуряване устойчивостта на ценитѣ; 2) да се направи невъзмозно използването на държавата, въ качеството ѝ на главен консуматоръ, при разпредѣляне на поръжките. За вноса и за разпредѣление на повечето хранителни продукти и индустриални сурови материали съществуват фактически единъ правителствен монопол. Чрезъ система на разрешител-

ни се опредѣлятъ печалбитѣ, както въ търговията на едро, така и въ тази на дребно, като се установяватъ точно ценитѣ при разпредѣлението на стокитѣ. Разпредѣлението на индустриалнитѣ сурови материали се контролира отъ съответни служби, въ които взематъ участие експерти отъ разни стопански отрасли. Тѣзи експерти сѣ се задължили да не държатъ смѣтка за своитѣ лични интереси и да се поставятъ изключително на разположението на властитѣ.

Както се вижда, разпредѣлителната система въ Англия е по-напреднала отъ тази въ Съединенитѣ щати, защото и страната е много д-стдавна въ война и чувствува липсата на паракоденъ тонажъ за транспорта на стокитѣ, които досега можеше да получи отъ колонитѣ си и които напредъ не ще може да получава въ никжде.

Дколко системата на рациониране на консумацията, обаче, ще успѣе въ тѣзи „демократическо-либерални“ страни, въ които личнитѣ интересе досега винаги е стоялъ на първо мѣсто въ човшките действия, не може да се каже. Едно е само сигурно: че изчерпването на Британската империя и на Съединенитѣ щати ще върви много по-бързо, отколкото може да се предполага въз основа на досегашнитѣ статистически данни и че оскѣдницата чакоро ще принуди тѣзи страни да почувствуватъ още по-жестоко, отколкото Европа, значението на стопанската блокада.

ВАЛУТНИТѢ И КЛИРИНГОВИ ПРОБЛЕМИ НА ДНЕСНОТО ВРЕМЕ

Ако речитѣ на водача г. Хитлеръ се слушатъ съ най-голямо внимание отъ цѣлия свѣтъ, то речитѣ на неговия стопански довъреникъ д-ръ Функъ се слушатъ и разчепкватъ до най-малки подробности и съ не по-малка заинтересованостъ отъ всички икономисти въ свѣта.

Това е така, защото чрезъ устата на г. Функъ говори не само единъ голѣмъ икономистъ, но и единъ заповѣдникъ на най-голямата стопанска и финансова сила въ Европа, а може би и въ свѣта, и защото това, което той каже за бъдещето, има всички изгледи да остане не теория, а реалностъ.

Ето защо, когато г. Функъ говори на последното събрание на управата на Райхсбанкъ презъ м. мартъ 1942 г., върху валутното и клирингово положение, въ връзка съ паричния пазаръ, неговитѣ думи отекнаха изъ цѣлия свѣтъ и заслужава да бъдатъ проучени и отъ читателитѣ на „Економистъ“. Въ тази речъ

между другото се засѣга въпроса за сигурността на нѣмската валута и за разрешението на наболѣлитѣ проблеми на паричния пазаръ и за наедралитѣ клирингови остатѣци въ полза на Германия по следния начинъ:

Народостопанското производство на Великия Райхъ се е увеличило и презъ изтеклата 1941 год. Главната частъ се пада естествено върху богатата на въоръжителната индустрия. Увеличеното производство на тѣзи блага е станало за смѣтка на консумативнитѣ блага. При това, военнитѣ власти отнимаха една все по-засилваща се частъ отъ намаленото производство на консумативни блага, така че задоволяването на гражданскитѣ нужди се още повече стѣсни. Но доходитѣ се покачваха по-бърже, отколкото общото производство. Паричниятъ обемъ продължава да нараства въ народното стопанство вследствие пълната заетостъ на работната рѣжа, на постоянното при-

иждане на работни сили въ категорията на по-големите нации, поради силно увеличението помощи и най-сетне, вследствие постоянното създаване на нови кредити. Въ една продължителна война се явява като неизбежност несъразмерността между стоковия и паричен сектор на народното стопанство. Но това не означава, че би трябвало да гледаме съ бездействие подобни явления. Ние сме напълно въ състояние да ограничим техните отражения и да ги направим поносими. Ние трябва, следователно, да започнем или от стокото производство, като го увеличим и поевтиним, или би трябвало да намалим доходите чрез увеличаване на данъците. Най-голям успех ще се получи чрез приложение и на двата метода, което се провежда понастоящем. Снеговните влогове ще бъдат осигурени, когато спестителът почувствува, че държавното и стопанско ръководство вижда ясно проблемата и взема необходимите мерприятия, макаръ и тѣ да носят жертви за отдѣлната личност. Въ реда на тези мисли трябва да споменимъ, че производството ще трябва постоянно да се увеличава, подобрява и поевтинява, че липсата на жизнени консумативни блага не трябва да води къмъ понижаване на дейтелността и че външното и вътрешно задължияване не трябва да достига размѣръ, който да не може да бъде погасяванъ въ опредѣленъ срокъ до търпима граница за валутата и жизненото ниво.

За нѣмския народъ въ това отношение не съществува никакъвъ поводъ за загриженостъ. Увеличаването на трудовия потенциалъ осигурява първите две предпоставки, а пъкъ военниятъ дългъ, който е съвсемъ безопасенъ съ огледъ на днешния му размѣръ, нѣма да представлява дори при продължително воюване никаква проблема следъ победоносното свършване на войната, тъй като тогава ще стоятъ на разположение на Германия евтини сурови материали и работна ръка, за да може да бъде ликвидиранъ този дългъ.

Тогава и клиринговите остатъци нѣма да сѫ повече една проблема, когато нѣмскиятъ трудъ и производственъ капацитетъ ще бъдатъ поставени въ услуга на европейското стопанско възстановяване и на жизненото ниво на европейските народи чрезъ производството на консумативни и културни блага. Но днесъ нѣмските работници стоятъ на фронта срещу болшевиѣзма и англо-американския империализъмъ и заради това не сѫ въ състояние да приготвяватъ кавито и да било мирновременни

блага. Тези работници, обаче, не воюватъ само за Германия, но както неотдавна подчерта самиятъ Водачъ, и за европейската култура и свобода, следователно, за културата и свободата на европейските народи, които си правятъ днесъ безпозлезни грижи поради нѣмските клирингови задължения. При това, клиринговиятъ въпросъ е предимно една платежно-техническа операция, а не валутно-политическа проблема. Когато краткосрочно платими доставки на сурови материали се изравняватъ стокото чрезъ доставка на инвестиционни блага, за които се дава по-продължителенъ, въ нѣкои случаи нѣколко годишенъ срокъ на плащане, то естествено е, че ще изникнатъ временно нѣкои активни остатъци, които изчезватъ следъ това автоматически при настѣпване на различните падежи. Такива неизбежни напрежения, обаче, биха могли да бъдатъ винаги неутрализирани чрезъ авансиране или скотиране на съответните вземания. Тези клирингови вземания сѫ за европейските емисионни банки сигурно едно по-добро банкотно покритие, отколкото златото, чиято бъдеща стойностъ е още напълно неизвестна. Но клиринговите отношения иматъ и една по-широка и отъ значение облага. Чрезъ уговаряне на установени размѣрни курсове се създава за отдѣлните национални стопанства възможността къмъ трайна производствена дейтелностъ и чрезъ това къмъ разширяване на производството и на междудържавната стокова обмѣна, въпреки войната и принудителното стопанисване на девизите.

Райхсмарката не само че се затвърди презъ време на войната, но се и така наложи, че понастоящемъ служи за основа на пресмѣтане на по-големата частъ отъ европейската стокова размѣна. Що се отнася до несъразмерността между паричния и стокския обмѣнъ, то не трябва да допусчаме по никакъвъ начинъ едно развитие, което по-сетне би ни принудило къмъ остри дефлационни мѣрки. Ето защо, държавата би трябвало да изчерпва доколкото е възможно излишния париченъ доходъ, като, разбира се, не отива до тамъ, че да се намали желанието за работа, да се възпрепятствува на необходимото отъ военни нужди производство разширение и да се дойде до социални несподи. Също така не трябва да бъдатъ отдѣляни резерви за инвестиции, които не биха могли да бъдатъ реализуеми въ

известно време, тъй като политиката на евтините пари ще допуска винаги необходимите инвестиции отъ народостопанско гледище. Тази политика на евтините пари ще бъде мърдавна и следъ войната.

Въ така развитите схващания за стабилността на германската валута и за осигуряването на стабилността на всички европейски валути посредствомъ нея, както и основните правила, отъ които трѣбва да изхождатъ всички европей-

ски страни при уреждането на стопанското си разширение и национално производство, има толкова мъдростъ, че е трудно да се устои на изкушението да се препоръча горещо тази речъ на всички, които ръководятъ българското народно стопанство, за подробно проучване и за прилагане и на българска почва.

Отъ едно такова приложение на изложените по-горе принципи, България би имала само полза и то голѣма полза.

НА КЪДЕ ОТИВА БРИТАНСКАТА ИМПЕРИЯ?

Събития следъ събития следватъ въ далечния изтокъ. Отъ тѣхъ се разтърсва не само стратегически и военно, но и стопански британското владичество. Отнетите земи влияятъ за намаляване на притока, а понѣкога и за пълното прекъсване на снабдяването съ редица важни сурови материали. Това ще доведе неминуемо, дори и безъ нови голѣми военни успѣхи на силите отъ Остѣа, до изтощаването на Британската империя, които отъ день на день ще чувствува все повече силата на собственото си най-жестоко оръжие — блокадата.

Въ стопански развитите страни, гдето капиталовите лазари сѣ сърдцето на стопанския животъ, гдето се чувствува неговия пулсъ, промѣните въ курсовете на акциите сѣ най-ясниятъ и най-красноречивъ указателъ за състоянието на стопанския животъ. А тѣзи курсове напоследъкъ вървятъ къмъ катастрофално спадане.

Ето напримѣръ, какви сведения по този въпросъ ни дава пѣмското стопанско списание Ди саксисе Виртшафтъ.

Споредъ това напълно добре информирано списание, сега едва английската общественостъ постепенно разбира размѣра на стопанските и финансови загуби, които е претърпяла Англия презъ последните три месеци на постоянни японски военни успѣхи въ далечния Изтокъ. Докато производствените основи на имперските страни и съобщителните пътища въ Тихия океанъ изглеждаха до нѣкъде осигурени, военните събития се отразяваха сравнително слабо въ колебанията на общата борсова тенденция. Неблагоприятните фактори се неутрализираха до нѣкъде отъ военностопанското раздвижване на мѣстната индустрия. Но загубата на чуждестранните инвестиции, чиято доходност допринасяше най-малко отъ 40 до 50% за покриване на годишния дефицитъ отъ стоквата обмѣна, упражнява такова въздействие върху общото валутно положение и върху имущественото ниво на важни анг-

лийски капиталистически сръди, че и психологическото значение на тѣзи процеси не може да бъде лесно надценено.

Котираниите въ Лондонъ колониални ценни книжа на източна Азия и на Южното море, доколкото въпросътъ се касае за вече напълно окупирани страни, сѣ пертърпяли загуби отъ две трети до три четвърти на тѣхната нормална курсова стойностъ. Обстоятелството, че курсовата загуба не е спаднала още повече се дължи съществено на това, че повечето колониални дружества сѣ разширили съ течение на времето своята сфера на интереси, за да намалятъ лежащите въ всѣка единична култура пазарни рискове. Независимо отъ това, тѣзи дружества разполагатъ съ голѣми налични резерви. Въ много случаи се вижда, че достигнатата напоследъкъ курсова стойностъ на оловните и каучукови акции не надхвърлятъ твърде много реализуемите активи на дружествата, така че борсовиятъ курсъ държи добра смѣтка за настъпващото състояние. Следъ загубите въ Малая, които засѣгнаха най-вече голѣмите каучукови стойности, доходътъ сѣщо така многобройните инвестиции въ голѣмите и малки Зундски острови. Тукъ бѣха засѣгнати покрай каучуковите и петролни интереси.

Като трети етапъ, на който трѣбва да разчита лондонския пазаръ, е заземането на Бурма и свързаните съ това загуби на многобройни инвестиции. Тѣзи инвестиции бѣха обхващали всички области отъ стопанския секторъ на Бурма, като и голѣма частъ отъ индустрията за снабдяване и отъ жѣлѣзниците. Да споменемъ само Бурманската петролна компания, едно отъ най-значителните предприятия, което работи съ капиталъ отъ 18 и половина мил. лири стерлинги и което лондонската борса, още презъ декемврий м. г., бѣше оценило на 50 мил. лири. Отъ десетки години насамъ Бурманската петролна компания се числи

къмъ най-доходнитѣ петролни дружества.

При все това развитието още не е приключено следъ претърпянитѣ твърде голѣми загуби на тѣзи капитали.

Както австралийскитѣ, така и индийскитѣ ценни книжа стоятъ вече на лондонската борса подъ застрашаващата сѣнка на понататъшнитѣ военни събития. Ако чрезъ досегашнитѣ окупации на японцитѣ е била отнета една площъ отъ 7.6 мил. акра каучукова култура, която е спаднала въ областъта на английскитѣ интереси, то вземанитѣ английски мѣрки показватъ, че сж заплашени други 3/4 милиона акра каучукова култура въ островъ Цейлонъ. Отъ друга страна, не би могло да се дадатъ статистически данни за стопанскитѣ и финансови източници на Индия, надъ които се надвисва сега опасността.

Що се отнася до австралийскитѣ заеми, които се котирайтъ на лондонската борса, то тукъ традицията и съображенията отъ престижъ сж въздействували по-продължително време върху курсоветѣ въ благоприятния смисълъ на думата. Курсовитѣ движения на котиранитѣ заеми и ценни книжа на Нью-Йоркската борса отразяватъ ясно засилващитѣ се рискове. Нью-Йоркъ, впрочемъ, още при започване на войната започна да котира австралийскитѣ заеми съ 70 до 80%. Понататъшното отслабване на курсоветѣ въ течение на нѣколко седмици стои въ явно противоречие съ очакваната въ Австралия американска помощъ. Въ самата Австралия сж избобщо затворени фондовитѣ борси, така че пазарната стойностъ на австралийскитѣ ценни книжа е спаднала още повече подъ споменатитѣ курсови загуби.

Нахвърлянитѣ понастоящемъ за разрешение въпроси за бждещия образъ на британската империя се характеризиратъ

съ едно голѣмо спадане, което не е било отбелязвано отъ дълги години насамъ въ курсоветѣ на ценнитѣ книжа по англосаксонскитѣ борси. Стопанскитѣ и финансови загуби, които търпи днесъ английскитѣ капиталъ, подриватъ структурата на лондонския пазаръ и съ това на английската стопанска и финансова система, така, че не биха могли да се предвидятъ и въздействията върху социалнитѣ отношения, които сж сложени най-вече върху тази изобилна и многостранна система по отношение на голѣмата доходностъ. Настѣпилото, обаче, презъ последно време обезценение на австралийскитѣ ценни книжа на лондонската борса не се дължи само на заплахата отъ японско нахлуване, но и поради австралийското стопанско законодателство, което е предизвикало безпокойствие въ Лондонското Сити. Австралийското правителство е забранило всички по-голѣми продажби на собственостъ и капиталови инвестиции, за да се избѣгне спекуляция. Освенъ това е турната гарница отъ 4% за печелбитѣ, които могатъ да раздаватъ дружествата. Работническитѣ надници сж обявени за непромѣнними до свършване на войната, като не се взематъ предвидъ добавкитѣ, които се правятъ за изравнение на посѣпналитѣ разходи по прехраната. Създадени сж и наднични служби, на които сж дадени голѣми пълномощия. Тѣзи мѣроприятия на австралийското правителство сж възбудили недовѣрието на Лондонското Сити, което се страхува, че и Англия може да трѣгне по този пътъ, като вземе за образецъ австралийското стопанско законодателство.

Горнитѣ акционери отъ лондонското „Сити“! . . . Още малко и тѣхното владичество надъ свѣта ще остане само споменъ, съ който ще се хвалятъ на внуцитѣ и правнуцитѣ си.

НАЙ-НОВАТА ЕМИСИОННА БАНКА ВЪ СВѢТА — УКРАИНСКАТА

Образуването на нови държави или на нови територии, които ще заживѣятъ организационенъ животъ, като отдѣлни цѣлостни маси, е свързано съ редица организационни задачи. Между тѣзи задачи основането на емисионни институти или разпространето на обсъга на други емисионни институти върху тѣхъ, заема едно отъ най-първитѣ мѣста.

Това е така, защото за да може да се развие какъвто и да било животъ при съвременната стопанска организация, необходимо е да има кой да издава законни платежни сръдства, съ които да се

посрѣщатъ плащанията както на държавата, така и на населението.

Въ всички заети отъ германскитѣ войски територии ваятъ издаванитѣ парични знаци отъ така нареченитѣ Германски държавни военни кредитни каси (Рейхскредиткасенъ), които, обаче, постепенно се измѣстватъ наскѣжде отъ банкноти, издавани отъ мѣстнитѣ отговорни емисионни институти.

Такова е положението въ Полша, въ Сърбия, Гърция и т. н.

Най-новата територия, която трѣбваше да бжде организирана въ банково и

специално въ емисионно банково отношение, е Украйна.

Току-що е обнародвано едно нареждане за основаването на Украинска емисионна банка, която ще представлява основата за по-нататъшното възстановяване на Украйна. Тази област, както е вече известно, ще получи своя собствена валутна система, със която ще се осигурят предпоставките на уреждане на паричните въпроси на нова Украйна. При сегашното тѣсно преплитане на валутната политика съ тази на ценообразуването, естествено е, че една отъ задачите на централната емисионна банка е да подпомага устойчивостта на цените. Значи и отъ тази страна тя ще подпомага стопанското преустройство на страната.

Тукъ ще предадемъ нѣкои подробности по валутно-политическата дейтелност на централната емисионна банка въ Украйна. Въ издадената заповѣдь на комисаря за окупираниѣ източни области се казва, че институтътъ ще има изключителното право да издава банкноти, гласящи въ карбованецъ. Нареджането за създаване валутата карбованецъ и нейното отношение къмъ съществуващите сега въ Украйна платежни сръдства не е още изработено. Това, обаче, не е никаква пречка, тъй като и безъ това най-напредъ трѣбва да бждатъ отпечатани банкнотите карбованецъ. Между това боновете на държавните кредитни каси продължаватъ своята функция на законно платежно сръдство. Тѣ ще продължатъ да бждатъ въ обращение, дори и когато банката е започнала вече практическата си дейност. Това е наложително, поради обстоятелството, че Украйна представлява транзитна област за нѣмските войски, вследствие на което боновете на държавните кредитни каси ще продължатъ още дълго време да служатъ като платежно сръдство на войските. При все това, боновете ще отстъпятъ на заденъ планъ като платежно сръдство, когато бждатъ издадени новите банкноти карбованецъ.

Въ връзка съ това ще трѣбва да се кажатъ нѣколко думи за така наречената валута „карбованецъ“. Карбованецъ е една дума, която по своя смисълъ не означава нищо друго, освенъ рубла. Думата рубла, произхожда пъкъ, ако се преведе, отъ думата отсичамъ. Рублата е, следователно, една отсечена частъ отъ сребърна прѣчка. Рублата и карбованецъ сѣ значи различни имена за едно и също нѣщо, но само че за украинската валута е била избрана една употребяема

дума въ страната за платежно сръдство. Тукъ се говорѣше и до сега не за рубла, но за карбованецъ. Забележително е обстоятелството, че новата валута е била сложена върху здрава и устойчива основа. Тя е покрита съ една поземлена ипотека, която ще бжде издадена въ полза на банката върху намиращите се парцели въ Украйна. При нѣкогашната стабилизация на нѣмската валута, бѣше изминатъ съ успѣхъ подобенъ пътъ отъ Рентенбанката. Този пътъ, изглежда, че е билъ най-удобниятъ и за Украйна, тъй като поради липсата на емисионенъ банковъ институтъ, можеше да се създаде новъ таквътъ на съвършено нови основи. Новата емисионна банка нѣма да получи въ сжщностъ никаквъ капиталъ. Тя не се и нуждае отъ таквъ капиталъ. Отъ чистите ѣ печалби ще се образува постепенно една резерва, която по-сетне ще вземе формата на капиталъ. Тази резерва ще бжде установена на сръдно 5 на сто отъ банковото обращение. Банката ще се ръководи отъ единъ управителъ и единъ подуправителъ. Директорътъ отъ Райхсбанкъ Айнзиделъ е опълномощенъ да се занимае съ устройството на новата емисионна банка въ Украйна. Той е ималъ сжщите задачи при създаването на Словашката народна банка и Сръбската народна банка. Украинската емисионна банка ще има право да открива клонове. Трѣбва да се подчертае най-сетне, че новата емисионна банка е единъ изключително централно-емисионенъ институтъ. Освенъ него въ Украйна ще бждатъ създадени и стопански банки — публичноправни институти, които отъ своя страна ще образуватъ една централа. Редица подобни стопански банки вече съществуватъ. Ще бждатъ открити и нови такива. Емисионната банка ще служи на тѣзи стопански банки като резерва за снабдяване съ парични сръдства въ случаите, когато тѣзи банки почувствуватъ нужда отъ такива, поради липса на достатъченъ притокъ отъ влогове къмъ тѣхъ.

Тя ще служи, както въ много други страни, и като посръдникъ при финансирането на дейността на установениятъ въ Украйна Райхскомисариятъ.

Може да се очаква, че при едно толкова сериозно отношение къмъ паричните проблеми на новообразуваните територии, последните ще успѣятъ да превъзмогнатъ безъ особено тежки последици преходните периоди на установяването на единъ съвсемъ новъ стопански редъ за тѣхъ.

КРИТИКИ И РЕЦЕНЗИИ

Д-ръ К. Тошевъ. ПРИНОСЪ ЗА ИЗУЧАВАНЕ ИНДУСТРИАЛНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ ОТЪ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. ВАРНА, 1941.

Трудът на г. д-ръ Тошевъ представява голъмъ интересъ по отношение изучаването на индустриалната политика на България. Авторът въ уводъ на своя трудъ илага основнитъ си разбирания по отношение на развитието на индустрията. Споредъ него, процесътъ на индустриализацията, започнатъ преди 200 години, продължава да прониква въ всички части на свѣта. Този процесъ е една необходимостъ, тъй като „индустрията служи като мощенъ факторъ за разгъване на всички производствени сили въ една страна, отъ което следва едно значително увеличаване приходитъ на държавното съкровище и възможностъ за разгъване на по-силна социална и културна дейностъ отъ държавата“ (стр. 7). Ето защо, държава и обществото отдаватъ голъмо значение на процеса на индустриализацията и авторътъ отбелязва, че „най-мощното средство за сравнително бързо догонване на модерното стопанство въ една изостанала страна е държавната организация“ (стр. 7).

По-нататъкъ се разглежда стопанското положение на България въ първитъ години следъ освобождението. Авторътъ констатира, че това положение е било много тежко по следнитъ причини: обедняване на селското и градското население — резултатъ на настъпилитъ основни промѣни въ стопанския животъ, напрежение на държавнитъ финанси — засѣгащи слабия доходъ на населението и отсъствие на планомерна стопанска политика. Всрѣдъ българската интелигенция назрѣва разбирането, че „единствениятъ разуменъ изходъ отъ това положение е напредването на националнитъ сили за овладяване на западноевропейския устойчивостуванъ начинъ на производство“ (стр. 18).

Следъ това, въ петъ глави авторътъ разглежда общоно разнититъ мѣроприятия на държавната стопанска политика по отношение на индустрията.

Въ глава I съ изложени общитъ мѣроприятия, които косвено въздействуватъ върху индустриалното развитие. Тукъ спадатъ мѣроприятитъ по отношение на държавния бюджетъ — насокитъ на разходитъ и разпределението на данъчнитъ тежести, както и по отношение на кредита, превознитъ тарифи и трудовитъ условия.

Въ глава II авторътъ най-напредъ излага спороветъ у насъ въ края на мина-

лия вѣкъ по насокитъ на стопанската политика на държавата. Тези спорове се отнасятъ главно до въпроса за необходимостта отъ индустриализация на страната. Едно течение поддържало, че България трѣбва да остане земеделска страна, като се проведе една системна и активна аграрна политика. Авторътъ съ право и достатъчно аргументирано се противопоставя на това течение. Той смѣта, че аграрната политика не ще може да създаде благоприятни условия за разширяване на излишнитъ каптали въ земедѣлството, тъй като „рѣшитъ на земеделскитъ произведения не зависятъ отъ вътрешния пазаръ. Следователно, мѣрно може само чрезъ земедѣлното да се увеличи общия доходъ на населението. Това ще стане главно чрезъ индустрията: „пътятъ, който е трѣбвало да се измени, за да се достигне задоволителна печалба чрезъ индустрията, е билъ много по-късътъ“ (стр. 74). България е внасяла по онова време за около 80 милиона лв. зл. стоки (80—90% фабрикти). Една значителна частъ отъ тѣхъ могатъ да се произвеждатъ въ страната, ако се установятъ запретиелни мита.

Следъ това авторътъ систематично и съ здравъ наученъ методъ разглежда индустриалното законодателство — сѣщинската индустриална политика. Тукъ е разгледано обстойно индустриалното законодателство презъ дадения периодъ.

Въ глава III съ изложени нѣкои общи мѣроприятия на индустриалната политика, а именно по отношение на търговско-индустриалнитъ камари и музеи, търговско-индустриалнитъ марки, както и на организацията на професионалното образование.

Въ глава IV се анализира влиянието на индустрията върху външната търговска политика на държавата. Тукъ съ разгледани търговскитъ договори на другитъ страни и митинческитъ тарифи.

Въ глава V авторътъ, като прави една обща характеристика на индустриалната политика, е поставилъ на разглеждане нѣкои много важни проблеми.

Най-напредъ стои проблемата за отношението между двата основни стопански отрасли: земедѣлие и индустрия. Авторътъ много правилно поддържа, че паралелно съ създаването на известни индустрии, държавата трѣбва да се стреми да ги свърже съ земедѣлието или по-скоро да имъ осигури добива на сурови ма-

териали" (стр. 160). Той по-нататък разглежда мѣроприятията, целещи да постигнат горните задачи, като подчертава, че земеделното трѣбва да се нагоди към индустрията, а не обратно.

Втората проблема, която се поставя е: „експортни или мѣстно потребителни индустрии“. Разглеждайки мѣроприятията въ това отношение, авторътъ измира, че се е целяло най-вече да се създаде мѣстно-потребителна индустрия, която да задоволява нуждите на вътрешната консумация. Наистина, това е най-важната насока, която трѣбва да се даде на нашата индустрия, но все пакъ смѣтаме, какво това не значи, че не трѣбва да се създаватъ възможности за произвеждане на „специалитети“ за износъ.

Третата проблема е за възможността да се създаде у насъ индустрия на производствени блага. Чие трѣбва напълно да се съгласимъ съ автора че мъжно може да се прибѣгне къмъ мѣроприятия въ това направление поради липсата на капитали, рѣдкостта на важни сурови материали и прѣчките, които ще дойдатъ отъ голѣмитъ индустриални страни.

На четвърто мѣсто стои „проблемата за едра и дребна индустрия. Най-сжестивенитъ мѣроприятия отъ разглеждания периодъ се провеждатъ въ полза на дребната индустрия: „схващанията на създателитъ на мѣстната индустрия сж се движали по сицура между занаятчийството и дребното индустриално предприятие“ (стр. 169).

По-нататъкъ авторътъ разглежда проблемитъ за стандартното ориентиране на индустрията и за покровителството на техническитъ изобретения.

Въ заключението на своя трудъ, г-нъ д-ръ Д. Тошевъ, повдига много важния въпросъ за опазването на излето земедѣлско стопанство. Процесътъ е билъ извънредно бавенъ. „Самозадоволяващиятъ се домакински характеръ на земедѣлското производство у насъ презъ разглеждания периодъ не е могълъ да даде на земедѣлското население нито покупателна сила, нито спестявания“ (стр. 176). Причинитъ за това се криятъ въ обстоятелството, че „капиталистическа Европа нѣмаше нужда отъ земедѣлски произведения отъ балканскитъ страни“. А когато се заинтересоваше отъ тяхъ, сключваше договори неизгодни за тѣзи страни, като ги считаше за полуколонии. „Липсата на капитали и пазаръ съ двѣтъ условия, които задушавали посѣтото и полизаното отъ държавата индустриално предприятие“ (стр. 177).

На края, трѣбва да подчертаемъ, че трудътъ на г-нъ д-ръ Д. Тошевъ е единъ много цененъ приносъ за изучаване на индустриалната политика въ България. Трѣбва да пожелаемъ да продължи по-нататъкъ, като разгледа мѣроприятията следъ Балканската война и да подложи на анализъ съвременнитъ проблеми у насъ по отношение на индустриалната политика, които сж отъ твърде важно значение за развитието на народното ни стопанство.

Петко Спирковъ

STEUERPOLITISCHE IDEALE (FINANZWISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNGEN, N. 5) VON FRITZ KARL MANN, JENA 1937, S. XII + 361

Prof. Fritz Karl Mann е известенъ въ областта на финансовата литература като единъ измежду най-обективнитъ, най-положителнитъ и най-плодовититъ автори. Разглежданата книга е едно ново доказателство за това заключение. Тукъ проф. Манъ разглежда историческата еволюция на стопанскитъ и на политическитъ идеи, доколкото тѣ сж указвали активно влияние върху финансовополитическитъ системи и мѣроприятия въ отдалѣнитъ страни и особено презъ различнитъ времена.

Този обемистъ и цененъ трудъ на г. проф. Манъ е раздѣленъ на следнитъ части:

1. Финансово-политически идеали на абсолютизма (стр. 1—79).
2. Финансово-политически идеали на естественото право (стр. 80—201).
3. Финансово-политически идеали на либерализма (стр. 202—274).

4. Финансово-политически идеали на една безданнына държава (стр. 275—295).

5. Финансово-политически идеали на социалната реформа (стр. 296—331).

6. Политическиятъ идеалъ въ финансовата политика (стр. 332—360).

Финансово-политическитъ идеали на абсолютизма се оформяватъ върху политическата основа на тогавашното време. Тогавъ владетелътъ е ималъ абсолютни права, осществяването на които е могло да става почти изключително чрезъ пари, а колкото се касае до налагането на владетелската властъ и надъ други области, необходими били войнни, необходимо било, следователно, население. Владетелътъ е силенъ, когато е богатъ, а той може да бѣде богатъ, когато страната му е богата. Върху тази максима се оформи стопанско-политическата школа на меркантилизма. Една страна може да стане богата само за

смѣтка на други страни, а то може да се осъществи между другото и главно чрезъ търговския балансъ. Трѣбва да се изнася повече и да се внася по-малко. Така учене меркантилизмъ. А то може да се осъществи само когато се произвежда повече, за да има какво да се изнася, и когато се консумира по-малко, за да нѣмаме нужда отъ вносъ. Тѣкмо такова влияние иматъ премиятъ за производителнитѣ предприятия, вносниѣ мита и акцизитѣ. Това сѣ, въ сжщностъ, третѣ главни идеали на финансовата политика за тогавашното време.

Финансово-политическитѣ идеали презъ епохата на естественото право се изграждатъ, отъ една страна, като реакция срещу абсолютизма, и отъ друга страна — върху основата на идеята за естествения порядъкъ и естествената хармония. Естествениятъ порядъкъ въ стопанството ще се осъществи чрезъ проявитѣ на политическия и стопански индивидуализмъ. Оставаше да се намѣри една естествена система за облагане, която да не нарушава естественитѣ стопански отношения между хората. На тази плоскостъ се оформиха една следъ друга дветѣ стопански школи: физиократизмъ и класицизмъ.

Физиократитѣ поддържаха, че само земята дава „чистъ продуктъ“ и следователно само земеделското съсловие е производително. Другитѣ съсловия сѣ единъ видъ стерилни. Отъ тукъ се извади заключението, че само данъкътъ върху земята е справедливъ. Той не нарушавалъ естественитѣ отношения въ стопанството.

Класицитѣ отидоха по-нататъкъ по пътя на стопанския индивидуализмъ. Споредъ тѣхъ „естествениятъ порядъкъ“ въ стопанството се запазва толкова по-добре, колкото по-слаба е намѣсата на държавата въ стопанството. Това се постига, когато данъцитѣ сѣ по възможностъ по-низки, значи поносими, когато сѣ равномѣрни, за да не нарушаватъ „естественитѣ“ стопански отношения, когато сѣ предварително известни и когато сѣ събирани въ най-удобното за данъкоплатцитѣ време. Това сѣ основнитѣ финансово-политически идеали на класическия либерализмъ.

Финансово-политическитѣ идеали за една безданъчна държава се оформяватъ, споредъ проф. Манъ, въз основа на различни по логическото си естество схващания.

На първо мѣсто проф. Манъ се спира върху финансово-стопанския ро-

мантизмъ. Наброяватъ се редица романтици, които вѣрватъ, че граждани-тѣ сами могатъ да осъзнаятъ нуждата отъ плащания за съкровището и ще ги правятъ безъ всѣкакво принуждение, споредъ силитѣ си, както биватъ издържани, напримѣръ, благотворителнитѣ дружества.

Социализмътъ достига до идеята за безданъчната държава по другъ пътъ. Понеже държавата сама ще бѣде собственикъ на цѣлото народно имущество, нѣма да има нужда отъ никакви данъци. Тя ще се издържа отъ собствената си стопанска дейностъ.

За безданъчна държава говорятъ и онѣзи автори, които сѣ на мнение, че данъцитѣ не ще бѣдатъ въ състояние да покриватъ голѣмитѣ държавни нужди, поради което препоръчватъ като финансово-политически идеалъ участието на държавата, единъ видъ като акционеръ, въ всички частни стопанства и предприятия. Тогавъ тя ще взема дѣла си отъ печалбитѣ и съ тѣхъ ще смогва да покрива нуждитѣ си.

Финансово-политическитѣ идеали на школата за социалнитѣ реформи се приспособяватъ къмъ основнитѣ ѝ идеали за социални реформи въ общо, напримѣръ разпредѣление на поземелната собственостъ, разпредѣлението на капиталитѣ и имуществата и т. н. Тукъ на данъка се признаватъ общи стопански и социални отражения.

Днесъ, казва проф. Фрицъ Карлъ Манъ, финансово-политическитѣ идеали се оформяватъ върху основната идея, че финансовата централа е стопанска и политическа централа. Чрезъ финансовитѣ си дѣла днесъ държавата осъществява всичкитѣ си стопански и общи политически задачи.

Това кратко резюме на иначе обемистата книга на проф. Манъ показва колко тя е интересна и полезна. Тя разширява финансово-политическия кръгъ озоръ на читателя изъ единъ пътъ. Би могло, обаче, да се забележи, че ако проф. Манъ би билъ по-изчерпателенъ въ изследването и изяснението на общественитѣ, финансовитѣ, политическитѣ и др. причини за зараждането и утвърдяването на отдѣлнитѣ стопанско-политически школи и на тѣхнитѣ финансово-политически идеали, книгата би била още по-полезна и интересна. Въ всѣки случай, книгата е богата съ исторически и библиографически данни.

Проф. Чолаковъ

СПИСАНИЕ НА Д-ВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТѢ ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЩЕ—ВАРНА

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

РЕДАКТОРИ: ред. доцентъ БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ч. доцентъ ИВАНЪ ПАНДОВЪ

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

НАРОДНО УЧРЕЖДЕНИЕ

за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации

ОСНОВАНО ВЪ 1864 година

Капиталътъ е неограниченъ

Обслужва съ кредитъ:

Земедълскитъ стопанства, земедълскитъ кредитни и кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитъ съюзи и воднитъ синдикати; занаятчийтъ и занаятчийскитъ кооперации; популярнитъ банки и тѣхнитъ съюзи.

Доставя:

Земедълски орджия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синъ камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овоцнитъ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали; занаятчийски материали и пр.

Посрѣдници:

За продажба и износъ за чужбина на земедълски произведения, събирани отъ кооперативнитъ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянъ, килими и др.

Извършва:

Всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни при най-износни условия.

Седалище и управление въ София

112 клона и 53 агенции въ всички производителни, земедълски градове и села. 250 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ — А. Д.

Основана съ участието на държавата, Б. н. банка и Б. з. к. банка

Оторизиранъ капиталъ лв. 250,000,000

Извършва всички банкови операции. Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и обществени учреждения за участие въ търгове.

32 КЛОНА — 20 ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, ЛЕГЕ 17

ТЕЛЕГРАФИЧЕСКИ АДРЕСЪ „БЪЛКРЕДЪ“

КРЕДИТНА БАНКА

Основана презъ 1905 год.

Централа въ София. Клонове: Варна, Русе и Пловдивъ

Напълно внесенъ капиталъ лв. 50.000.000

Резервенъ капиталъ лв. 38.000.000

Телеграфически адресъ: **КРЕДИТБАНК**

Извършва всички банкови операции

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

ЦЕНТРАЛНА БАНКА НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

София, ул. Раковски, 116. Телефони 2-19-65, 2-19-66, 2-19-67

Обединява 207 популярни банки въ всички градове и по̀то̀лѣми села на Царството съ 135.000 индивидуални членове-кооператори

СЪЮЗЪ НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ

ул. „Гурко“ № 3 София

Телефонъ № 2-51-52

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

Обединява 80 народни кооперативни (популярни) банки съ 90.000 членове-кооператори. Извършва всички видове банкови операции.

Собствени сръдства 450.000.000 лв.; Влогове 1.370.000.000 лв.; Кредити 290.000.000 лв.; Наличностъ и излишѣци 700.000.000 лв.; Пласментъ въ кредити 1.350.000.000 лв.; Пласментъ въ стопански начинания 26.000.000 лв.; имоти и съучастия 125.000.000 лв.

Издава ежесмесечно научни и илюстровани издания: „Списание на Съюза на народните кооперативни банки“ и Кооперативна пробуда“

Стопанската дейностъ на съюзенитѣ банки се отправлява чрезъ д-во „КООП-ЦЕНТЪРЪ“ — Централа на кооперативни сдружения за вносъ-износъ.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана през 1896 год. подъ гаранция на държавата
 Централно управление въ София, ул. Московска № 19

I. Спестовна служба:

Вложители 700.000 лв.
 Събрани влогове . . 4.150.000.000 лв.

II. Чекова служба:

Смѣтководители . . . 6.250 лв.
 Авоари по смѣтките . 160.000.000 лв.

Касова служба при централното управление въ София
 и при 800 телеграфо-пощенски станции въ страната.

ДЕЙНОСТЪ НА ОБЩИЯ СЪЮЗЪ НА БЪЛГ. ЗЕМЕД. КООПЕРАЦИИ ПРЕЗЪ 1940 ГОДИНА

Общиятъ съюзъ на българскитѣ земеделски кооперации е извършилъ презъ 1940 год. следнитѣ по-важни търговско-стопански дейности на **обща стойностъ** лв. 1.065.083.243, или:

1. **Износъ въ чужбина:** 3.923.500 кгр. зеленчуци, плодове и пулпове за 40.056.000 лв.; 41.788.800 бройки яйца за кржгло 90.000.000 лв.; млѣчни и животински произведения (кашкавалъ, свини и свинска масъ) за лв. 25.377.868.

2. **Доставилъ и пласиралъ на вътрешния пазаръ:** свободни и монополни храни общо кгр. 164.970 за лв. 700.927.132; колониални стоки (каменна и морска соль, синъ камѣкъ, парафинъ, рафия, мая за сирене и др.) за 110.000.000 лв. и резервни части за лв. 16.843.394; книжни материали за лева 1.850.000.

На софийския пазаръ: млѣчни произведения за лв. 9.870.000, зеленчуци и плодове за лв. 3.000.000 и яйца за лв. 4.735.665.

Общиятъ съюзъ на българскитѣ земеделски кооперации презъ сѣщото време е продължилъ своята организационна и културно-просвѣтна дейность, като е:

1. Обединилъ 40 районни кооп. съюзи и синдикати съ около 1.654 селски кредитни кооперации, при 230.000 членове кооператори — земеделски стопани.

2. Устроилъ е многобройни кооперативни сказки, събрания за създаване младежки културно-просвѣтни групи, ученически кооперации и е провелъ обширна кооперативна кино-пропаганда, съ което е обгърналъ всестраннитѣ културно-просвѣтни интереси на българското село.

Въ тази своя дейность, Съюзътъ е подпомаганъ отъ своя печатна пропаганда, като презъ 1940 г. е издавалъ в. „Кооператоръ“ въ 17.000 екземпляра, списания: „Младъ кооператоръ“ въ 7.000 екземпляра, „Кооперативенъ подемъ“ въ 2.800 екземпляра и детското списание „Росица“ въ 15.000 екземпляра. Освенъ горнитѣ, Съюзътъ издава свой ежедневенъ бюлетинъ и своя кооперативна библиотека.

ЕДИНЪ БЛЪСТЯЩЪ СТОПАНСКИ РЕЗУЛТАТЪ

БЪЛГАРСКА

ДЪРЖАВНА

ЛОТАРИЯ

ОСНОВАНА СЪ ЗАКОНЪ ОТЪ 13. XII. 1935 ГОД.

Въ своята 5 годишна дейност Българската държавна лотария е отбелязала следнитъ резултати:

Продадени лотарийни билети за	583.186.700 лв.
Изплатени печалби на разни печеливши лица	323.029.750 лв.
Предвидено да се внесе въ държавното съкровище	177.000.000 лв.
Внесено въ държавното съкровище	203.780.623 лв.
Обезпеченъ резервенъ фондъ	16.818.729 лв.

Изплащане печалбитъ безъ бирнически удостоверения, запори и данъци.

Редовни месечни тиражи и милионни печалби.

1/4 билетъ — 25 лева.

ДИРЕКЦИЯ ЗА ЗАКУПУВАНЕ И
ИЗНОСЪ НА ЗЪРНЕНИ ХРАНИ

„ХРАНОИЗНОСЪ“

ДЪРЖАВНО учреждение за монопол-
на търговия.

ПЛАЩА твърди цени на земедел-
скитъ стопани за тѣхнитъ про-
изведения.

ТЪРГУВА съ следнитъ артикули :
пшеница, ръжъ, зърнени фура-
жи, бобъ, памукъ и памучно семе,
конопъ, ленъ, вълна, слънчо-
гледъ, рапица и рициново семе.

ГРИЖИ СЕ за изхранване непроизво-
дителното население.

ПОДГОТВЯ подобренъ постъпенъ ма-
териалъ за земедел. стопани.

АГЕНТИ въ цѣлата страна.

КАСА : Българ. земедел. и кооп. банка.

БЪЛГАРСКО ЗЕМЕДѢЛ. Д-ВО

Основано 1895 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67
Телефони 2-52-67 и 2-03-85

Клонове : ПЛОВДИВЪ, ПЛЪВЕНЪ,
РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ : фуражъ, етерични и ме-
дицински семена, билки, чер-
венъ пиперъ и др. земеделски
произведения.

ВНОСЪ : изкуствени торове, препа-
рати против болести и неприя-
тели по растенията, земеделски
машини и уреди.

И-во Българско А. Д-ВО

ЗА КНИЖНО

МУКАВЕНО

ПРОИЗВОДСТВО

С. Княжево

ОТДѢЛЕНЪ КНИЖЕНЪ СКЛАДЪ

София, ул. Алабинска 54, Пасажъ „Орелъ“ — сутерена
Телефонъ 2-75-70. Телеграфически адресъ: КНИЖНАТА

ПРЕДСТАВИТЕЛЪ ЗА ВАРНА И ОБЛАСТЪТА

Книженъ складъ

Стойновъ & Милковъ

ИТАЛО-БЪЛГАРСКО

ЕКСПОРТНО

ДРУЖЕСТВО

ГВАРДИНИ & ФАЧИНАКНИ

АКЦ. Д-ВО
СОФИЯ

Капиталъ лева 12.000.000
напълно внесенъ

За телеграми: ЕКСПОРТАЦИОНЕ
Телефони: 2-75-58, 2-77-62

ПРОЧУТИ

ШЕВНИ

МАШИНИ

Сингеръ

ВРЕДЪ ВЪ ЦАРСТВОТО

БРОЙ И ПОЧЕКЪ

БЕЗПЛАТНИ ПОПРАВКИ

Централа СОФИЯ

ул. Мария Луиза № 14
Телефонъ 2-15-38

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО-ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

Клонове: животъ, пожаръ, злополука и застраховка за деца
Извлъчение изъ баланса на дружеството къмъ 31. XII. 1940 год.
Застрахованъ капиталъ по клоноъ ЖИВОТЪ надъ . . лева 2.000.000.000
Новосключени застраховки по ЖИВОТЪ презъ 1940 г. „ 288.000.000
Събрани премии по тритъ клонa презъ 1940 год. „ 111.000.000
Математически резерви и фондове къмъ 31. XII. 1940 г. „ 691.000.000

Печалбите на чиновническото кооперативно взаимно-застрахователно дружество сѫ предназначени за обществени цели: даване парична помощъ на бедно-болни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общополезни начинания, създаване лечебни курортни станции за нуждаещи се болни друж. членове и пр.

ОРЕЛЪ - Бълг. общо застр. д-во

Основано презъ 1914 година.

Капиталъ и резерви надъ 100,000,000 лева

Първостепененъ застрахователенъ институтъ въ България съ широки международни пре-застрахователни и банкови връзки. Интереситъ на застрахованитъ при д-во „Орелъ“ сѫ напълно обезпечени. Досегашната дейностъ на дружеството е най-добро доказателство за това.

КЛОНОВЕ: Животъ, Пожаръ, Злополука, Транспортъ, Автомобили, Гражданска отговорностъ, Кранба чрезъ взломъ.

Единствено д-во „Орелъ“ въведе реално участие на застрахованитъ по клоноветъ „Животъ“ и „Пожаръ“ въ печалбитъ на д-вото. По кл. Животъ това участие се изразява въ увеличение на осигурената сума за сега съ 7½%, безъ да се увеличава премията. Предидасезаастраховател, проучете условията на д-во „Орелъ“

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ ВЪ СОФИЯ

Телефони № № 2-19-16 и 2-19-17

Собствена палата на ул. „Длабинска“ № 54
жгъла „Графъ Игнатиевъ“

Представители въ всички градове и по-големи села.

Народно осигурително д-во

„Балканъ, пожаръ и транспортъ“

Основано въ 1885 година.

Осигурява: здания, стоки и мебели, срещу щети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу землетресения — съ участие въ печалбитъ. **Осигурява:** срещу кражди и чрезъ взломъ, мятане.

По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

Осигурява: човешки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр. **Дава** кооперативно участие въ печалбитъ.

Осигурява срещу злополука — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидность и временна неспособностъ за работа, срещу много низка премия.

Общо преосигурително дружество „БАЛКАНЪ“

Преосигурява при контрактни условия мѣстни, чуждестранни д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитъ гаранции на Д-вото надминаватъ 500,000,000

Деветили представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекцитъ на дружествата.

„БЪЛГАРСКИ ФЕНИКСЪ“

Застр. Д-во — СОФИЯ — бул. Дондуковъ № 21

Дирекция София, тел. 2-18-71 — 2-15-70

ОСИГУРЯВА ПРИ НАЙ-ИЗНОСНИ УСЛОВИЯ СЛЕДНИТЪ РИСКОВЕ:

ПОЖАРЪ — ЖИВОТЪ — ТРАНСПОРТЪ — ЗЛОПОЛУКА

ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТЪ, АВТОМОБИЛИ И ПР.

**АКЦИОНЕРНО
АНОНИМНО
ДРУЖЕСТВО**

„УСПѢХЪ“

Габрово

**Фабрика за чисто вълнени
платове, одеала и преди.**

За телеграми: „УСПѢХЪ“. Телефонъ 528.

**АКЦ. Д-ВО ЗА
КОЖАРСКА
ИНДУСТРИЯ**

**ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ
& С-ие**

ГАБРОВО

Най-реномираната фабрика за
производство на обущарски
гънове. Основана 1887 година.

$\frac{1}{2}$ ВЪКОВНО КОЖАРСКО ПРОИЗВОДСТВО

За телеграми: МАРОКИНДЖИЕВЪ

Телеф.: Фабрика: 350, Домъ: 454 и 550

КАМГАРНА ПРЕДАЧНИЦА

Финни вълнени индустриални
прежди за платове, трикотаждъ,
чорапи и др.

Машиненъ последенъ моделъ 1933 и 1937 г.

АКЦ. Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ

„БР. П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Получени награди отъ изложенията:

Пловдивъ 1892, Русе 1892,
Чикаго 1893, Анверсъ 1894,
Парижъ 1900, Лондонъ 1907,
Пловдивъ 1935 год.

Телефони: 278 и 253

К-ща основана 1859 г.

Габрово

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

Ботю & Ив. Патеви
ГАБРОВО

За телеграми: ПАТЕВИ — Габрово

Телеф. 322

Производство на гъонъ
Реномирано качество

Трикотажна и памуко-предачна фабрика
„ЦАРЬ БОРИСЪ“

БР. ГЕОРГИЕВИ, Акц. д-во Габрово. Телеф.: Габрово 209, София 2-67-65

Производство на всички видове памучни прежди — индустриални и търговски — избълени и боядисани, и на финно мъжко, дамско и детско долно облекло отъ егеръ, платиръ, вата и мако.

ФАБРИЧЕНЪ СКЛАДЪ — СОФИЯ, ул. Царь Самуилъ № 84.

К·

ПЕНЧО

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

БОНЕВЪ

ГАБРОВО

За телегр.: Пенчо Боневъ

Основано 1898 година

Телефонъ № 319

Ф-ка за кожени материали: Гъонъ, бланкъ, юфтъ, трансмисионни ремъци-пикери и всички др. кожени артикули.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО

ЗА ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

**„ИВАНЪ К. КАЛПАЗАНОВЪ“
ГАБРОВО**

Производство на чисто вълнени прежди, шаеци, модерни шрайгарни и камгарни платове и др. Чисто вълнени платове, гарантирано качество. Доставчикъ на Българския царски дворъ. Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенията: Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ: **ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВЪ**. Телефони: фабрика № 509, кантора № 201 и № 310
Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, тел. 2-24-18.

**ПАМУКО-ПРЕДАЧНИЦА
„КНЯЗЪ СИМЕОНЪ ТЪРНОВСКИ“
на Акц. д-во „Димитъръ Хр. Пенчевъ“ — Габрово**

Производство на всички индустриални и търговски
памучни прежди

Телегр. адресъ: **ПРЕДАЧНИЦА ПЕНЧЕВЪ**

Телефони: предачница 315, домъ 288.

**ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“
ГАБРОВО**

Произвежда най-доброкачествени хасета, бѣлени платна,
оксфорди, зефири, докове, американи, панами, попелини,
мариети и други.

Изработени отъ първокачествени прежди, гаранти-
рани бои, неизбѣляеми отъ слънце и пране

ненадмината трайностъ

„ТЕКСТИЛЪ“

**Акционерно д-во за памучно
предачество и тъкачество**

Варна

Капиталъ 30.000.000 лв. напълно внесенъ

Прежди, платна български бѣлени и небѣлени.
Оксфорди, цвѣтни аладжи, докуми и др.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЪ МУ ФАБРИКИ ВЪ ВАРНА

Телефонъ № 29-21 и 29-22

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА

„ЦАРЬ БОРИСЪ“

**АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО
— В А Р Н А**

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

Телефони № № 25-12 и 25-13.

БЪЛГАРСКО ТЪРГОВСКО ПАРАХОДНО Д-ВО

ВАРНА

Българи,

Подкрепяйте родното корабоплаване. Въ мирно време търговският флот носи благополучие на страната, въ военно време—силният флот е гаранция за по-сигурното опазване границите на отечеството ни.

Утре, когато моретата ще бждат свободни и българските кораби забродят към близки и далечни пристанища, всеки тонъ българска стока трѣбва да бжде товарена на български параходъ.

За което и да е пристанище, ако има да товарите, най-напредъ потърсете български параходъ.

Българското търговско параходно дружество поддържа:

Пътническа-стокова линия по българското крайбрежие съ п/х „ЕВДОКИЯ“

Презъ зимния сезонъ: 2 пъти седмично отъ Варна за Бургасъ, трѣгва въ 8 ч. суг. всеки вторникъ и петъкъ, отъ Бургасъ за Царево и обратно всѣка сръда и сѣбота, отъ Бургасъ за Варна — всеки четвъртъкъ и недѣля.

Лѣтно разписание: Начиная отъ 1. VI.: 3 пъти седмично Варна—Бургасъ, 2 пъти седмично Бургасъ—Царево и обратно.

Плтувайте и повѣрвайте стоките си на параходите на Българското търговско параходно дружество, дало достатъчно доказателства на добъръ пазителъ на интересите ви.

1-ва българска концесионирана ф-ка
за ютени издѣлия

„КИРИЛЪ“

Акц. Д-во — Варна

Фабриченъ складъ — София,
пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (киневири), торби (чували), тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и килимчета, чисто вълнени килими, килимчета и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, бризенти, канаваца, памучни и ленени платове, плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и други.

Телефони: фабриката 22-71,
магазинътъ 27-17

Телеграми: „КИРИЛЪ“

Благой Фаневъ

ИЗНОСЪ — ВНОСЪ

Централа ВАРНА, клонъ СОФИЯ, ул. Бялчевъ, 1

ИЗНОСЪ НА:

Добитъкъ, свини, птици, месо,
тлъстини и млѣчни продукти

Грозде, овощия и зеленчуци
прѣсни и преработени

Телефони ВАРНА

кантора 26-48, 28-85

домъ 20-47, 21-64

обори 21-54, 28-30

Телефони СОФИЯ

кантора 2-02-13, 2-23-73

За телеграми: Ф А Н Е В Ъ

„КАОЛИНЪ“

**АКЦ. МИННО
ИНДУСТРИАЛНО
ДРУЖЕСТВО**

В а р н а

**Производство на промитъ каолинъ, суровъ
каолинъ, кварцовъ пѣськъ и разни глини
отъ собственитѣ си мини и инсталации.**

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ:

УПОТРѢБЛЕНИЕ: Порцеланова индустрия
Хартиена индустрия
Въжарска индустрия
Каучукова индустрия
Химическа индустрия
Бояджийски цели и др.

КВАРЦОВЪ ПѢСЪКЪ:

УПОТРѢБЛЕНИЕ: Стѣкларска индустрия
Порцеланова индустрия
Водно стѣкло
Газура и (бетонъ)
Строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ:

УПОТРѢБЛЕНИЕ: Фаянсови печки
Огнеупорни тухли
Вагарянки
Измазване печки и пещи

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ЦАРИЦАТА НА ЧЕРНО МОРЕ

Единственият по своето местонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Югоизточна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски
студени и топли бани.

Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пързалка)
Максимална лѣковитостъ.

Категоризирани и нормирани хотели, пансиони, вили, квартири и ресторанти
50% намаление за пътуване по Б. Д. Ж. презъ сезона.

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа.

Всѣкидневни концерти—обѣдъ и вечеръ—въ Морското казино.

Дансингъ-баръ.

УСТРОЙВАНЕ МОРСКИ ТЪРЖЕСТВА И ЗАБАВИ

Изборъ на „Царица на плажа“, музикални тържества.

КУРОРТЪ „СВ. КОНСТАНТИНЪ“

ПРЕЛЕСТНО МѢСТЪ НА КРАЙ МОРСКИЯ БРѢГЪ ЗА ИСТИНСКА ПОЧИВКА И ОТМОРЪ.

Плажъ—морски топли и студени бани. Първокласенъ ресторантъ.
Джазъ. Дансингъ. Хотелътъ ремонтиранъ. Стаитѣ сѣ снабдени съ
изобилна течаща вода. Ангажиране стаитѣ предварително.

Редовна автобусна връзка съ града.

ПОДЪ ВЪРХОВНОТО ПОКРОВИТЕЛСТВО НА Н.В. ЦАРЯ

МОСТРЕНЪ

ПАНАИРЪ

ПЛОВДИВЪ

Всѣка година презъ пролѣтъта.

Величествена манифестация на българското и
чуждестранно производства.

Голѣми улеснения за изложители и посетители.

Пжтуване съ 70% намаление по Б. д. желѣз-
ници и 25—50% по чуждестраннитѣ такива.

За сведения: Мостренъ панаиръ — Пловдивъ. Телеф. 888.

**КООПЕРАТИВНИ
ЗАХАРНИ
ФАБРИКИ**

О.О.ДРУЖЕСТВО

Русенска захарна фабрика и рафинерия
Дружеството е основано презъ 1938 г. отъ
кооперация „Българска захар“, Централа
„Напредъ“, Чиновническото кооп. сп.
застр. д-во и Русенската популярна бан-
ка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ
напълно внесень

Фабриката е най-голяма захарна фабрика
въ страната и е единствена снабдена съ
двойна рафинерия

Произвежда всички видове захаръ:
бучки пресовани, адантови обикновени
и английски типъ, всички видове пѣскъ,
грисъ и пудра

Добива рѣзаници — прѣсани и сушени меласа
Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна
храна за добитѣка

Адресъ: Централа София, бул. Царъ
Освободителъ № 6, Захарна
фабрика и рафинерия Русе.

Телеграф. адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

**„I-ВА БЪЛГАРСКА
ПЕТРОЛНА
ИНДУСТРИЯ“**

**АКЦ. ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА
ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ**

РУСЕ

Винаги разполагаеми
количества отъ всич-
ки видове и качества
петролни продукти:

**Бензинъ, газъ, га-
зъолъ, пжкура, сма-
зочни масла и пр.**

Телефони 28-51 и 29-82.

За телеграми: РАФИНИЕРИЯТА

Българска търговия

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий миналата година съ цель да доставя по-бързо и по-евтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на Българския търговски съюзъ и 30% на кооперативнитѣ централи. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е рожба на българското търговско съсловие. Тя се управлява отъ управителенъ съветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текущитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата ѝ се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, съгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалба. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване разходите си. Евентуалниятъ остатъкъ, съгласно устава, отива въ полза на държавата.

Централата монѣ и сигурно ще изиграе една ванна роля въ нашата външна търговия въ полза, както на народното ни стопанство, така и на самитѣ български търговци. Последнитѣ ще се снабдяватъ не само по по-бързъ и по-евтинъ начинъ съ стоки отъ чужбина, но ще бждатъ поставени и при еднакви условия на работа, тъй като доставенитѣ отъ чужбина стоки се разпредѣлятъ между търговцитѣ по срѣдни цени, еднакви за всички търговци. Съ това се опростява едновременно и контролата върху ценитѣ.

БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ

А. Д.

Бушуващата война наруши стокообмѣна между отдѣлнитѣ държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски сношения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониитѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза за нѣкои стоки отъ далечни страни, поржкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкой институтъ, който да бѣде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ такива случаи спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при Съюза на българскитѣ индустриалци се образува А.Д. „БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

Цельта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поржчки сѣщо се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение, дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комисионната, която дружеството си изчислява е 1% при голѣмитѣ сдѣлки и до 2% при малкитѣ.

„БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“ прави всичко възможно за най-целесъобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.